

Göteborgs universitets årsskrift

Göteborgs universitet, Göteborgs högskola

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS

ÅRSSKRIFT

BAND VI.

1900.

UTGIFVEN PÅ BEKOSTNAD AF HÖGSKOLANS
GUSTAF-ADOLFSFOND

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI 1901

INNEHÅLL:

INBJUDNING

TILL DEN OFFENTLIGA FÖRELÄSNING

MED HVILKEN

PROFESSORN I JÄMFÖRANDE SPRÅKFORSKNING MED SANSKRIT

VID GÖTEBORGS HÖGSKOLA

Fil. Lic. BROR PER EVALD LIDÉN

KOMMER ATT SITT ÄMBETE TILLTRÄDA

AF

HÖGSKOLANS REKTOR

Bifogad skrift: FRANSKA SPRÅKET I ENGLAND

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI
1900

I öfverensstämmelse med en önskan, som uttalats af en af Göteborgs Högskolas frikostigaste gynnare, inrättades Högskolan från begynnelsen såsom en humanistisk fakultetsafdelning med närmaste uppgift att meddela vetenskaplig undervisning och befordra vetenskaplig forskning i humanistiska ämnen. Endast ett begränsadt antal af dessa ämnen kunde emellertid vid Högskolans öppnande blifva representeradt, men det vill synas, som om det urval, som måste göras, var företaget enligt de viktigaste grunder. Det tillkommer nu Högskolan att, i den mån medel därtill kunna beredas henne, söka kring den ursprungliga kärnan af ämnen gruppera nya, i främsta rummet efter den vikt, de hafva i förhållande till de centrala, men äfven med hänsyn till Högskolans skilda verksamhetsgrenar och till det samhälles behof, med hvilket Högskolan står i närmaste förbindelse.

Sålunda har Högskolan redan kunnat utvidga sin verksamhet genom inrättandet af en ordinarie lärostol i semitiska språk, önskvärd såväl med afseende på dessa språks och den uråldriga semitiska kulturens betydelse som på utöfvandet af Högskolans examensrätt. Nu har hon tillfredsställelsen att se en lärostol i *jämförande språkforskning med sanskrit* intagas af en ordinarie innehafvare.

Den jämförande språkforskningen har redan gjort kulturhistorien värdefulla tjänster genom det ljus, den förmått kasta öfver längesedan svunna tiders etnologiska förhållanden. Den har också för all språkforskning varit af största betydelse. Dess bidrag till lösningen af frågorna om språkets ursprung och väsen kunna ej skattas nog högt; den metod, den antagit och utbildat, har den skänkt åt andra grenar af språkforskning och därigenom upplifvat och föryngrat dem. Dess särskilda resultat äro ofta utgångspunkten för eller förbindelseleder emel-

lan andra språkliga undersökningar. Med hvad den sålunda redan vunnit och alltjämt vinner, och med hvad dess utveckling lofvar för framtiden, är därför den jämförande språkforskningen en insats af högsta värde i den humanistiska forskningen och en direkt befordrare af den allmänhistoriska och de språkliga disciplinerna.

Den jämförande språkforskningen kan sägas hafva sitt upphof i Västerlandets upptäckt af sanskrit. De två stå därför i närmaste historiska sammanhang med hvarandra. Men utom det att sanskrit genom sin genomskinliga form gaf sig själf såsom renaste material åt en jämförande forskning och på samma gång ett föredöme af inträngande och metodisk analys, för hvilken det varit föremål sedan århundraden tillbaka, har detta språk sitt eget stora värde såsom ett af de äldsta af vår språkfamilj och såsom uttryck för ett gammalt rikt och egendomligt artadt kulturlif. Det kommer därför knappast till sin fulla rätt, om det förenas med ett så betydande ämne som jämförande språkforskning, och denna inskränkande förening förekommer icke heller vid utlandets rikligare utrustade universitet. Men om öfver hufvud det ena eller det andra af dessa ämnen genom omständigheternas makt måste sammanställas med något annat, torde säkerligen ingen sammanställning vara lämpligare än de bådas förening med hvarandra. I öfverensstämmelse därmed hafva också våra statsuniversitet inrättat sig, och Göteborgs Högskola skattar sig lycklig att nu i detta fall kunna rycka upp vid deras sida.

Visserligen har redan förut vid Högskolan undervisning meddelats både i jämförande språkforskning och sanskrit, nämligen under de två första åren af hennes verksamhet, då professor Hjalmar Edgren, jämte sin undervisning i germanska språk, frivilligt och af intresse för tvenne af honom med förkärlek odlade vetenskaper, äfven föreläste öfver de förstnämnda ämnena. Men denna undervisning upphörde, då professor Edgren lämnade Högskolan, och dess återupptagande möjliggjordes först genom nya vackra drag af frikostighet från tvenne nitälskare för Högskolans förkofran. Konsul *Oscar Ekman* tillställde nämligen Högskolan genom skrifvelse af den 16 april 1898 en ytterligare gåfva af 100,000 kronor och herr *James*

Carnegie genom skrifvelse af samma dag ett belopp af 50,000 kronor. Konsul *Ekman* uttalade därvid den önskan, att »Högskolan till framtida hugkomst af *H. MAJ:T KONUNG OSCAR II:s* senaste besök i Göteborg och hans ej blott då utan äfven dessförinnan Högskolan visade förtroende och välvilja blefve i tillfälle att upprätta en med hans namn förbunden lärostol i något af Högskolans vetenskapliga uppgifter påfordradt läroämne».

Sedan *H. MAJ:T KONUNGEN* behagat gifva nådigt bifall till framställningen om att en ny professur vid Högskolan finge bära hans namn, och sedan Lärarerådet under hand fått meddelande om att ofvannämnda donationer gifvits närmast i afsikt att bereda Högskolan möjlighet att inrätta en professur i jämförande språkforskning, beslöt Lärarerådet den 30 april 1898 i enlighet härmed att till Styrelsen hemställa om inrättandet vid Högskolan af en lärostol benämnd *Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit.* Detta blef också Styrelsens beslut (den 18 maj 1898), och den anmodade sedermera (prot. af 12 okt. 1898) på Lärarerådets förslag herrar professorer *Esaias Tegnér* vid Lunds Universitet, *Karl Ferdinand Johansson* vid Upsala Universitet och *Michael Viggo Fausböll* vid Köpenhamns Universitet att yttra sig öfver huruvida tillfälle gåfves att besätta denna professur genom kallelse af någon i jämförande språkforskning och sanskrit utmärkt vetenskapsman med framstående lärareförmåga eller de funne lämpligare, att Styrelsen förklarade platsen ledig till ansökan.

Sedan de nämnde sakkunniges yttranden, hvilka alla tillstyrkte platsens besättande genom kallelse, inkommit, föreslog Lärarerådet Styrelsen, den 16 september 1899, att den måtte till innehafvare af *Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit* kalla docenten i indoeuropeisk språkvetenskap vid Upsala Universitet, tillförordnade läraren i jämförande språkforskning med sanskrit vid Göteborgs Högskola filosofie licentiaten *Bror Per Evald Lidén;* hvilket förslag Styrelsen den 17 november 1899 biträdde. Den 15 december s. å. erhöll denna kallelse Kungl. Maj:ts stadfästelse.

I afvaktan på att denna plats skulle få ordinarie innehafvare, hade Styrelsen emellertid den 30 maj 1899 på Lärarerådets förslag förordnat docenten *Lidén* att under höstterminen 1899

uppehålla undervisningen och eventuelt examinationen i de till ifrågavarande professur hörande ämnen.

Professor *Lidén* är således icke nu, då han högtidligen såsom den förste innehafvaren intager *Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit,* någon främling för Göteborgs Högskola. Hon har redan haft förmånen att öfvertyga sig om den solida vetenskapliga utrustning, med hvilken han går till sitt nya värf, och den lyckliga förmåga han äger att göra densamma fruktbringande Äfven denna direkta, personliga bekantskap förutan, hade professor *Lidéns* vetenskapliga id vunnit Högskolans lifliga uppskattning, såväl genom dess betydenhet i och för sig som genom det hedrande sätt, hvarpå den representerade Sverige i det internationella samarbetet inom forskningsgrenar, som kunna sägas framför andra vara internationella. Det är därför med stora och berättigade förhoppningar, som Högskolan hälsar professor *Lidén* välkommen såsom medarbetare.

Professor *Lidén* har om sig själf meddelat följande:

Bror Per EVALD LIDÉN är född i Sandared, Sandhults socken, Elfsborgs län den 3 oktober 1862. Föräldrarne voro landtbrukaren Gustaf Lidén och Sissa Nilsson. Genomgick Borås lägre allmänna läroverk höstterminen 1876 till vårterminen 1879 och Jönköpings högre allmänna läroverk höstterminen 1879 till vårterminen 1883. Aflade mogenhetsexamen därstädes den 29 maj 1883. Inskrefs såsom student vid Upsala Universitet den 18 september 1883 och ingick i Smålands nationsförening. Aflade filosofe kandidatexamen den 29 maj 1890 och filosofie licentiatexamen den 28 februari 1895.

Förordnades på kallelse af filosofiska fakultetens humanistiska sektion till docent i indoeuropeisk språkvetenskap vid Upsala Universitet den 31 maj 1895 för förtjänstfullt vetenskapligt arbete. Tillerkändes 1898 af större akademiska konsistoriet belöning ur Oscar II:s jubelfestdonation.

Uppfördes på andra förslagsrummet till professuren i sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning vid Lunds Universitet den 26 januari 1898. Förestod på förordnande Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit vid Göteborgs högskola under höstterminen 1899; kallades af Göteborgs Högskolas Styrelse till innehafvare af nämda professur den 17 november 1899 och erhöll Kongl. Maj:ts stadfästelse därå den 15 december samma år.

Studerade såsom innehafvare af Sederholms inrikes resestipendium folkspråket i Bollebygds, Marks m. fl. härader i Västergötland sommaren 1891; idkade såsom innehafvare af Fjärde-november-stipendiet språkliga studier vid Kristiania Universitet och under resor i Norge februari till juli 1893. Föreläste vid Upsala arbetareinstitut 1895. Påbörjade och ledde åren 1897—

1899 undersökningen af Västergötlands folkspråk, såsom ledamot af Styrelsen för nämda undersökning.

Kallades 1898 till ledamot af Kongl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala.

Har af trycket utgifvit:

Etymologiska bidrag, i Arkiv för nordisk filologi, bd III (1886).

Om några germanska pronomen, i samma tidskrift, bd IV (1887).

Etymologien, i Beiträge z. Gesch. d. deutschen Sprache u. Litteratur, herausgeg. von Paul u. Braune bd XV (1891).

Smärre språkhistoriska bidrag, i Uppsalastudier tillegnade professor Sophus Bugge på hans 60-åra födelsedag (1892).

Einige Bildungen der Wz. si- 'mitto', i Beiträge z. Kunde d. indogerm. Sprachen herausgeg. von Bezzenberger, bd XIX (1893).

Vermischtes zur Wortkunde und Grammatik, i Språkvetenskapl. Sällskapets i Upsala Förhandl. 1891—1894, (Upsala Univ:s Årsskr. 1894), omtryckt med tillägg i Beiträge etc. herausgeg. von Bezzenberger, bd XXI.

Strödda anteckningar om svenska ord hos Olaus Magnus, i Arkiv f. nord. filologi, bd XIII (1896).

Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte, i Skrifter utg. af K. Humanist. Vetenskapssamfundet i Upsala, bd VI (1897).

Vedatolkningar Rigveda I 165. Öfversättning och kommentar (Upsala 1899—1900).

Ein baltisch-slavisches Anlautgesetz, i Göteborgs Högskolas Årsskrift, bd V (1899).

Har tillsammans med K. B. Wiklund behandlat de nordiska lånorden i dennes Lule-lappisches Wörterbuch (i Mémoires de la société finno-ougrienne I, Helsingfors 1899) och Laut- und Formenlehre der Lule-lappischen Dialekte (Göteborgs K. Vetensk. o. Vitterh. Samhälles Handlingar, Ny tidsföljd XXV). Dessutom artiklar i Nord. Familjebok etc.

Professor Lidén kommer att måndagen den 19 februari kl. 1 e. m. tillträda sitt ämbete med en offentlig föreläsning å Högskolans Stora Hörsal *Om felsägningar*.

På uppdrag af Högskolans Styrelse har jag äran att härmed utfärda inbjudning till bevistande af denna föreläsning.

Det skulle hafva varit för Högskolan synnerligen kärt, om denna inbjudning hade kunnat antagas af den, till hvilken hon i främsta rummet ställer densamma, af dess vördade högste styresman *Kansleren för Rikets Universitet, förutv. Statsrådet, K. m. st. k. N. O., K. S:t O. O. m. m. Herr Fil. Dr GUSTAF FREDRIK GILLJAM.* Tyvärr har dock Herr Kansleren för-

klarat, att han, trots sin lifliga önskan därom, icke är i tillfälle att personligen bevista denna Högskolans högtid.

Då Högskolan riktar sin inbjudning till *f. d. Konsuln, K. m. st. k. N. O., K. W. O. 1 kl. m. m. OSCAR EKMAN* och *Herr JAMES CARNEGIE*, vågar hon knappast hoppas, att hennes inbjudning skall efterkommas. Men då Högskolan har dessa sina ädelmodiga välgörare att tacka för denna betydelsefulla utvidgning i dess verksamhet, som nu inviges, är det naturligt, att tillfredsställelsen öfver detta framsteg och glädjen vid det högtidliga tillfälle, som firar det, förbinda sig med varma känslor af tacksamhet och vördnad, hvilka Högskolan lifligt skulle hafva önskat att få frambära till *Konsul EKMAN* och *Herr CARNEGIE* personligen, men åt hvilka hon, om detta ej blifver henne förunnadt, härmed vill gifva ett uppriktigt uttryck.

Likaledes skulle Högskolan hafva funnit sig särskildt hedrad af att vid detta tillfälle få mottaga besök af den, som nu är ordförande i Högskolans Examenskommission, och den, som nyss upphört att vara det, *Professorn, K. N. O., En af de Aderton i Svenska Akademien m. m. Herr Fil. Dr ESAIAS HENRIK WILHELM TEGNÉR* och *f. d. Professorn, K. m. st. k. N. O., En af de Aderton i Svenska Akademien m. m. Herr Fil. Dr GUSTAF HÅKAN JORDAN LJUNGGREN*. Emellertid har såväl *Professor TEGNÉR* som *Professor LJUNGGREN* skriftligen meddelat, att de äro förhindrade att nu tillstädeskomma. Men på en dag, då Högskolan gläder sig åt en betydelsefull förkofran, erinrar hon sig den viktiga andel i hennes trefnad och framgångsrika arbete, som ordföranden i Högskolans Examenskommission har, och anhåller att få bringa en hyllning såväl till den, som står i begrepp att utöfva denna verksamhet och i hvilken hon ser en af det svenska universitetsväsendets yppersta målsmän, som till den, som nyss frånträdt denna plats, följd af Högskolans varma tacksamhet och vördnadsfulla tillgifvenhet.

Dessutom hoppas Högskolan att få äran vid detta tillfälle få se bland sina gäster *Biskopen öfver Göteborgs Stift, K. m. st. k. N. O., Herr T. och F. D. EDVARD HERMAN*

RODHE samt förre ledamoten af Högskolans Styrelse, *Herr Redaktören SVEN ADOLF HEDLUND.*

En särskild inbjudan ställes härmed, utom till Högskolans *Lärare* och *lärjungar*, äfven till de korporationer, hvilka äro med Högskolan förbundna genom rätten att utse ledamöter af hennes Styrelse: *Herrar Stadsfullmäktige i Göteborg, Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället, Göteborgs Musei Styrelse* samt *Rektorer och Lärare vid Allmänna Läroverken*

Äfvenledes anhåller jag att få rikta en inbjudning till *Herrar Medlemmar af Länsstyrelsen, af Stiftets Domkapitel, till Chefen för Första Kungl. Göta Artilleriregemente, till Göteborgs Stads Borgmästare och Magistrat, Drätselkammarens Herrar Ledamöter* samt för öfrigt till en och hvar, som med intresse följer arbetet vid Göteborgs Högskola.

För dem, som erhållit inträdesbiljetter till föreläsningen, öppnas Stora Hörsalen kl. 12,30 e. m. Efter kl. 1 lämnas, så långt utrymmet medgifver, tillträde äfven åt personer utan biljetter.

Göteborg den 16 februari 1900.

Johan Vising.

FRANSKA SPRÅKET
I ENGLAND

I.

AF

JOHAN VISING

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI
1900

Franska Språket i England

Kap. I

Jämförelse mellan normandernas eröfring af England och romarnes eröfring af Gallien

Då hertig Vilhelm af Normandie i september 1066 landsteg på Englands sydkust och den 14 oktober genom segern vid Senlac (nära Hastings) gjorde sig till herre öfver detta land, länkades Västeuropas öden in i nya banor. En yttring af nygestaltningen var äfven franska språkets införande i England.[1]

Att detta öfver hufvud kunde ske, synes i förstone svårt att förklara, då eröfrarnes antal ej kunde vara mera än en ringa bråkdel af engelsmännens. Men historien företer ju flere bekanta exempel på att ett eröfrande folk öfverfört sitt språk till ett många gånger talrikare, besegradt folk. Så gjorde bland andra romarne, då de lade under sig Italien, Pyreneiska halfön och Gallien. I självfva verket belysa också romarnes eröfringar och Vilhelms af Normandie hvarandra på ett lärorikt sätt, när man underkastar dem en ingående jämförelse[2] i likheter som i olikheter, och särskildt för språkhistorien vinner man därigenom en parallel, som kan i någon mån ersätta sparsamheten af de direkta uppgifterna såväl om latinets utbredning genom romarne som om franskans genom normanderna.

[1] Det är här icke vår uppgift att visa, att Vilhelm och hans närmaste, trots deras skandinaviska härstamning på fädernet, talade en fullständig franska. Detta förutsättes som bekant. Man kan se en framställning däraf hos Gaston Paris, *La poésie du moyen âge* II, s. 53, 54, 60, 61.

[2] Freeman har i sitt berömda verk *The History of the Norman Conquest* V, 336 ff., 550 jämfört den normandiska eröfringen af England med andra stora eröfringar, hvilka dock mindre synas lämpa sig för jämförelse än romarnes.

Det är emellertid tillräckligt att taga till jämförelseled från den antika tiden *en* af romarnes stora eröfringar, t. ex. eröfringen af Gallien.

Hvad först själfva eröfringskrigen beträffar, hafva de en tillfällig yttre, för den senare kulturhistoriens utveckling dock föga betydelsefull likhet däri, att både Cæsars krig med gallerna och Vilhelms med engelsmännen underlättades af de anfallna folkens förvekligade tillstånd och inre söndring. Men i öfrigt fördes krigen på mycket olika sätt.

Cæsars krigståg voro flere, långvariga och grymma. Genom dem decimerades den ursprungliga befolkningen och rycktes mångenstädes den gamla kulturen upp med rötterna. Den store krigaren-författaren berättar ju själf i sina *Kommentarier*, att i och efter slaget vid Sambre af 600 galliska rådsherrar alla omkommo utom 3 och af 60,000 galliska krigare alla utom 500. Efter staden Aduatucas kapitulation lät Cæsar sälja alla de 53,000 innevånarne till slafvar; efter undertryckande af veneternas uppror år 56 f. Kr. blefvo alla rådsherrar afrättade och hela den öfriga befolkningen såld till slafvar. Af de i Avaricum i Cæsars hand fallna 40,000 biturigerna skonades blott 800 till lifvet, o. s. v. Otaliga galliska städer utplånades från jorden, och man sväfvar till och med i okunnighet om hvar åtskilliga af de största af dem legat.[1]

Dessa förhållanden hafva blott en svag motsvarighet i den normandiska eröfringen. Endast *en* drabbning levererades, slaget vid Senlac. Antalet därvid omkomna engelsmän är okändt, men torde säkerligen öfverstiga tio tusen. Sedermera förekomma visserligen under Eröfrarens tid flere uppror, som kväfdes med kraft och stränghet, men vanligen icke med så stor blodsutgjutelse. Det svåraste var det uppror, som pågick i Northumberland 1068 och 1069 och som medförde hela traktens ödeläggande med stor förlust af människolif och med ett svedjande och brännande, så att på hundra år där ej hördes hund eller hane och en så stor hungersnöd följde i orten, att 100,000 människor däraf skola omkommit.

Många engelsmän rymde landet och begåfvo sig till Skott-

---

[1] T. ex. Alesia, Gergovia, Bratuspantium.

land eller kontinenten; andra drogo sig undan i skogar och ödebyggder, där de knappast mera äro att räkna med. Sålunda kommer man till sådana statistiska siffror som den berömda, på Vilhelms befallning upprättade jordeboken *Domesday:* i York funnos vid eröfringen 1607 bebodda hus, efter densamma 967, i Oxford före eröfringen 722 bebodda hus, efter densamma 243, o. s. v.[1], och ofta betecknas i denna urkund än den ena än den andra trakten såsom »vastum», »omne vastum», o. d.

Men på det hela måste man säga, att undanrödjandet och undertryckandet af den ursprungliga befolkningen var betydligt radikalare i den romerska eröfringen af Gallien än i den normandiska eröfringen af England. Också stodo Cæsar och romarne såsom ett absolut fientligt eröfrarfolk gent emot gallerna, hvilkas hela kultur det gällde att uttränga med den romerska, under det att Vilhelm af Normandie kom till England med anspråken af en laglig tronföljare och såsom sådan af många erkänd samt i afsikt att regera det nya landet efter dess lagar och plägseder.

Det inströmmande segrande befolkningselementet är äfvenledes å båda hållen svårt att beräkna i afseende på storlek.

Den härsmakt, hvarmed Cæsar förde sina krig i Gallien, var måhända omkring 40,000 eller 50,000 man. Sedermera infördes ännu några romerska legioner dit, och under kejsartiden var Gallien skådeplats för mångfaldiga stridigheter, i hvilka de kämpande härarne till stor del måste hafva bestått af latintalande soldater. Men dessa truppskaror voro icke den betydligaste insatsen i Galliens befolkningsförhållanden. Den fredliga invandringen för befordrande af privata intressen eller af den romerska statens kolonisationsplaner var ojämförligt mycket viktigare, desto mera som den fortgick under så lång tid, långt före och långt efter eröfringskrigen. Redan år 69 f. Kr. säger Cicero i ett tal,[2] att hela Gallien är uppfylldt af romerska medborgare, och att ingen gallier företager sig en affär utan en romares förmedling. Däraf blef en följd, att, när sedermera romerska kolonier grundlades i Gallien, dessa lätt växte till stora hufvudorter, med hvilka knappt några keltiska städer kunde täfla.

[1] *Domesday*, ed. Gale, I, 759.

[2] *Pro Fonteio* V.

Sålunda blefvo Arelas (Arles), Nemasus (Nîmes), Avenio (Avignon), Lugdunum (Lyon) m. fl. af Rom grundlagda städer genast betydelsefulla platser.

Hela förvaltningen och sedermera äfven kulten sköttes ju af romerska eller åtminstone latintalande ämbetsmän. Och hvad som ytterligare i en senare tid väsentligt bidrog till romaniseringens fullbordande var inrättandet af de många och mycket besökta skolorna.

Vågar man en totaluppskattning, kan man ej stanna vid mindre än att flere hundra tusen, kanske en million romare eller romerska medborgare bosatte sig i Gallien. Gent emot de många millioner — måhända tio eller därutöfver[1] —, hvartill den galliska befolkningen uppgick, äro dessa visserligen relativt få, men man får väga, ej blott räkna vid dessa jämförelser.

Vilhelm Eröfrarens här i slaget vid Senlac har man ej kunnat räkna; de gamla krönikörernas uppgifter sväfva mellan 14,000 och 60,000 man; 50,000 nämnes af flere,[2] och det är kanske den rätta siffran. Väsentligt under kan man ej gå, ty Eröfrarens här gjorde faktiskt ett alldeles öfverväldigande intryck på samtiden. Saksarkrönikan säger om den: »Så stor härsmakt af ryttare och fotfolk har aldrig förr hemsökt detta land, så att människor undrade, huru de skulle kunna få föda».

Före och efter denna här, hvilken naturligtvis under bataljen betydligt sammansmälte och af hvilken en del bretagniska legotrupper sedan återvände till Frankrike, inkommo emellertid äfven andra fransmän, och det i mycket stort antal, i England. Redan Edvard Bekännaren, som hade fransk uppfostran och franska sympatier, hade dragit in med sig till England en skara fransmän, af hvilka visserligen många sedan måste återvända till sitt fädernesland undan engelsmännens ovilja. Kvar blefvo däremot många deras landsmän, som ej tillhörde Edvards gunstlingar utan såsom köpmän och handtverkare före eller under hans regering slagit sig ned i större affärscentra, framför allt i London, för att draga fördel af sin relativt uppdrifna yrkesskicklighet. »Då Vilhelm af Normandie

[1] Jung, *Die romanischen Landschaften des römischen Reichs*, 263.
[2] Freeman, III, 389.

1051 aflade besök hos Edvard i England, säger en författare, kunde han tro sig i sitt hemland. Normander kommenderade flottan; normandiska soldater höllo garnisonen i Canterbury; andra normander uppvaktade honom såsom officerare eller prester».[1]

Efter eröfringen inströmma under lång tid, på inbjudan eller af egen drift, flere klasser af fransmän, stundom blandade med andra utländingar.

Eröfraren och hans närmaste efterträdare rekryterade framför allt det högre presterskapet med fransmän, i synnerhet normander.[2] År 1071 fanns i England blott *en* biskop af engelsk börd. När man genomgår raden af andans män, hvilka under de tre normandiska konungarne gjort sig mest bemärkta, äro de nästan alla normander eller mer eller mindre fransmän.[3]

I de lägre graderna i den presterliga hierarkien träffas likaledes alltifrån eröfringen företrädesvis fransmän, och med tiden synas förhållandena hafva bragts därhän, att det blef omöjligt för en engelsman att blifva prest. Det föreskrifves till exempel i konstitutionerna i Clarendon (1164) i 4:de momentet, att ingen son af allmogeman (villanus) finge blifva prest utan sin patrons samtycke. Detta är så godt som förbud för engelsmän att bekläda prestämbete.

Munkordnarne representerades också i allmänhet af fransmän. Vilhelm I inkallade cluniacenserna och augustinerna, Henrik I cistercienserna; andra inkommo i en senare period, som vi strax skola få se.

Äfven världsliga ämbeten besattes, så vidt de voro af någon betydenhet, företrädesvis med normander. Att Eröfraren själf så gjorde, för att belöna sina trogna och hafva omkring

---

[1] Glasson, *Histoire du droit et des institutions de l'Angleterre* (Paris 1882) I. 372.

[2] Jf. Freeman V, 151 f.

[3] Se t. ex. i Th. Wrights *Biographia Britannica litteraria*, Anglo-Norman Period, artiklarne Lanfranc, Robert Bishop af Hereford, William Bishop of Durham, Osmund Bishop af Salisbury, Thomas Archbishop of York, Godfrey of Winchester, Gundulf, Gerard Archbishop of York, Anselm, William of Chester, Gilbert Crispin, Herebert Bishop of Norwich, Reginald of Canterbury, Ernulph Bishop of Rochester, Philip de Thaun, Gilbert Bishop of London, Radulph Bishop of Rochester, Geoffrey of St. Albans, Stephen of Whitby.

sig pålitligt folk, är helt naturligt, men ännu Henrik I kallar normander till nästan alla betydande ämbeten.[1]

Många, som ej hade andra förtjänster än att vara Eröfrarens vänner eller åtminstone landsmän, inbjödos att taga i besittning konfiskerade engelska gods.[2]

Slutligen passade en mängd franska köpmän, handtverkare och män af allehanda yrken på att draga fördel af på en gång sin egen skicklighet och det gynsamma tillfälle, England erbjöd normanderna till arbetsförtjänst.[3] Redan få månader efter eröfringen utfärdade Vilhelm sitt bekanta privilegium till »Londons borgare *franske* och engelske», hvilket visar, huru betydande det franska elementet var i Londons borgerskap.

Emellertid aftager, såsom naturligt är, den franska invasionen under Vilhelms senare regeringsår och under hans närmaste efterträdare. Att ämbetsmän, i synnerhet prester, som gå bort, ersättas af nyinkallade fransmän, har redan nämnts; och i allmänhet kan sägas, att de positioner, som det segrande folket vunnit såsom mer eller mindre direkta frukter af segern, behållas. Därmed stämmer t. ex. den ej oviktiga detaljuppgiften, att vid Stefans af Blois död (1154) normandiska baroner innehade 1115 befästade slott i England.[4] Ett nytt normandiskt krigståg motades af engelsmännen under Vilhelm II.[5] Visserligen landsförvisades åtskilliga normandiska store från England under samma tid, men de fingo sedermera tillstånd att återvända.[6]

De utländske lärde, som under Stefans tid kallades att hålla föreläsningar i teologi och lagkunskap i Oxford,[7] utgöra icke någon nämnvärd insats i befolkningsförhållandena, men väl de krigarskaror, som samme konung drog öfver till England. Han förde nämligen sitt krig med Matilda förmedels

---

[1] Freeman V, 151, 209.

[2] Freeman, passim, i synnerhet IV, 39, 52.

[3] Detta veta vi bland annat genom Ordericus Vitalis. Jf. Scheibner. *Über die Herrschaft der französischen Sprache in England*, 10. Några af de bästa handtverkarne voro för öfrigt bland de ofvan nämnda cistercienserna.

[4] Glasson, *Histoire du droit et des institutions d'Angleterre* II, 14.

[5] Freeman V, 78.

[6] Freeman V, 79, 87.

[7] Freeman V, 319.

legotrupper, hvilka till större delen utgjordes af bretagnare och flamländare. Henrik II och Richard I höllo stående härar, i hvilka funnos 10,000 brabansoner; men, trogna författningen, förde de dem ej in i England.[1] Så försiktig var ej Johan utan Land. Hans främmande legotrupper voro en af de stora olyckorna i den tidens England, och de förvisades uttryckligen genom Magna Carta. Icke desto mindre återtog han dem sedan, så att de åter måste fördrifvas efter hans död.

En annan och mera betydande art af fransk invandring inträffade under Johans tid. Då Filip August i början af 1200-talet lade under sig Normandie, Maine, Anjou, Touraine och Poitou, utvandrade därifrån en mängd invånare, som voro missnöjda med den nya ordningen, och det var helt naturligt, att flertalet, i synnerhet normander, tog sin tillflykt till England. Man må erinra sig, att invånarne i dessa provinser alldeles icke ansågo sig stå i något landsmansförhållande till invånarne i Ile-de-France eller andra franska landskap. Tvärtom betraktade man hvarandra inom och utom det ursprungliga franska konungariket ej blott som främlingar utan som fiender.[2]

Om Henrik III:s förmyndareregering vidtagit det välbetänkta försiktighetsmåttet att förvisa konung Johans främmande legotrupper, så annullerade Henriks egen regering detta på så sätt, att han öppnade alla dammar för utländingars inströmmande. Från den stund (1232), då han anförtrodde sig åt poitevinaren Peter des Roches, biskop af Winchester, kommo skaror af främlingar in. Peter inlockade 2,000 poitevinare och bretagnare, som han bortgifte rikt eller skaffade lönande sysslor. När Henrik gifte sig (1236) med en provensalsk prinsessa, gaf detta anledning åt en mängd af hennes landsmän att slå sig ned i England, och bland landets förnämste män räknas redan 1236—41 den unga drottningens onklar Vilhelm af Valence, Tomas af Flandern, Bernhard, Bonifacius och Peter af Savojen. Då tio år senare Henriks moder, som omgift sig med en fransk grefve, dog, kom en tredje svärm fransmän till England, nämligen hennes söner i senare giftet, Henriks halfbröder

[1] Stubbs, *The Constitutional History of England* I, 631 (femte uppl.).

[2] Se härom Gaston Paris, *La littérature normande avant l'annexion* (Paris 1899).

alltså, med sina vänner och gunstlingar; och samtidigt fann Tomas af Flandern på att importera en mängd franska flickor, som skulle giftas med engelska undersåtar.[1] I mån som spänningen mellan Henrik och hans folk växte, fann han sig föranlåten att inkalla främmande legosoldater, och han gaf Peter af Savojen i uppdrag att värfva så många sådana som möjligt. Detta föranledde också med tiden motpartiet att förstärka sig på samma sätt.

Samtidigt, d. v. s. i allt fall under Henrik III:s regering eller närmare bestämdt, från 1220, inkommo dominikaner och franciskaner i ansenligt antal till England. Inom föga mer än 30 år hade deras antal, enligt en gammal krönika, stigit till 1242 med 49 kloster. Naturligtvis voro dock många bland dessa engelsmän. De fingo desto större betydelse, som de trängde djupt in i det politiska lifvet och slogo under sig, jämte andra munkar, all undervisning. Tillsammans med det från utlandet alltjämt gärna rekryterade presterskapet utgjorde de ett ej ringa befolkningselement, och den berömde biskopen Grosseteste klagar mot slutet af sin lefnad, att den engelska kyrkan är i främlingars händer och suckar under ett egyptiskt träldomsok.[2]

Ännu en grupp af Henrik III införda fransmän förtjänar att särskildt omnämnas. Det var studenter, som kommo från Pariser-universitetet och i synnerhet slogo sig ned i Oxford. Det handlar ej om någon obetydlighet, ty enligt en äldre historiker[3] voro de »ad mille usque (vel ut aliqui volunt ad diversa millia)».

Mot slutet af Henrik III:s regering hade emellertid den engelska nationalandan fått den styrka, att den blef ett hinder för vidare massinvasioner af främlingar, och med hans efterträdare Edvard I (1272—1307) hade England fått sin förste nationelle konung, som ej var sinnad att ytterligare tillåta sådana.

[1] Mathæus Paris, *Chronica majora*, har härom följande passus: Et dum nec adhuc memoratum concilium solveretur, Petrus de Sabaudia, comes Richemundiæ, ad curiam regiam Londoniis perveniens, secum de partibus suis longinquis incognitas nobilibus Angliæ, quos in custodia sua dominus rex educaverat, puellas adduxit maritandas (IV, 598).

[2] Epist. CXXXI, daterad 1252, och Matthæus Paris V, 407.

[3] Antony Wood, *Historia et Antiquitates Universitatis Oxoniensis* (Oxoni 1674) I, 83.

De här omnämnda företeelserna äro naturligtvis icke någon synnerligen säker ledning för bedömandet af mäktigheten af det franska befolkningselement, som tillsattes det engelska och kunde medverka till franskans införande och sekellånga rotfästande i England. Men så mycket torde dock kunna sägas, att, om man utgår från en folkmängd i England vid Vilhelms af Normandie ankomst af två till två och en half millioner, mängden af fransmän, huru stor den än är, torde intaga en svagare proportion därtill än den, hvilken romarnes antal intog till gallernas.

Ännu en likhet är till slut att framhålla mellan de inträngande folkskarorna på de båda hållen. De romerska soldater och borgare, som kommo till Gallien, voro ej blott romare och latinare, utan syd- och norditalienare, reter, spanjorer, o. s. v., med ett ord blandade af de hvarjehanda folkslag, som redan lydde under Rom och blifvit romaniserade. I Vilhelm Eröfrarens här funnos ej blott normander, utan äfven många krigare från andra franska landskap. Vilhelms egen historiograf, Vilhelm af Poitiers, uppgifver t. ex., att hans här bestod af soldater från Maine, Ile-de-France, Bretagne, Aqvitanien och Normandie. Denna uppgift varieras något af andra, men bekräftas i hufvudsak.[1] Senare invasioner, oberäknade de mindre fasta legosoldaterna, utgjordes hufvudsakligen af bretagnare, provensaler, savojarder och poiteviner. Dessa omständigheter kunna ej vara utan inflytande på det importerade språkets form och utveckling, såsom vi sedermera skola få se.

Det gäller vidare att se till, i hvad syfte och på hvilket därför afpassadt sätt de båda här jämförda eröfringarna gjordes.

Romarne hade ställt sig uppgiften att göra Gallien till en romersk provins. Däraf följde till en del det grymma nedhuggandet under eröfringskrigen och vidare koloniseringen, insättandet af romare såsom ämbetsmän, införandet af romersk förvaltning och, så långt som möjligt, romerskt språk och romersk religion.

För Vilhelm af Normandie gällde det närmast att sätta sig personligen i besittning af ett rike, hvartill han påstod sig

[1] Se Jusserand, *Histoire littéraire du peuple anglais*, 102.

hafva arfsrätt. Sedan detta en gång var gjordt, fann han sig föranlåten belöna sina krigare och vänner med förläningar och gods i det nya landet och andra sina trogna med ämbeten i stat och kyrka, utan att för öfrigt hafva en tanke på att systematiskt ersätta engelsk kultur med normandisk eller engelska lagar med normandiska. Den hufvudsakliga ändringen i författningen var just den nyssnämnda godsförläningen, hvarigenom Vilhelm efter kontinentalt mönster inrättade ett fullständigt feodalsystem i England. Äfven i andra fall kunde ju den normandiska författningen och kulturen erbjuda något moment, hvarmed det syntes lämpligt att utfylla den engelska eller som oförmärkt smög sig in däri.[1] Så var troligen fallet med det ämbete, hvars innehafvare kallades *justicier*. Det inrättades af Eröfraren, som det vill synas, efter en normandisk idé, utbildades af hans efterträdare och blef statens högsta ämbete, ett slags ricksståthållarskap. Rättegångsväsendet synes hafva blifvit i betydlig mån omgestaltadt från anglosaxiskt till normandiskt.[2] Andra större förändringar, som Englands författning och förvaltning undergingo under normandernas första tid, t. ex. de ecklesiastika reformerna, torde snarare vara ett resultat af utvecklingens gilla gång än af något franskt inflytande.[3]

Sedan det eröfrade Galliens statsrättsliga förhållande blifvit ordnadt, hade det Rom till sin hufvudstad, detta stora glänsande Rom, som utgjorde föremål för allas beundran och som trots moraliskt och politiskt förfall alltjämt imponerade oerhördt på hela världen. Om man ej så ofta, med hänsyn till afståndet och kommunikationernas bristfällighet, personligen reste dit för att fullborda sin romanisering, lyddes man dock noga på hvad där skedde, tog litteratur, lefnadssätt och moder därifrån och sträfvade så mycket som möjligt att utbyta landsortstypen mot hufvudstadsväsendet.

[1] Stubbs, *Constit. Hist.* I, 471 ff.

[2] Se härom Bigelow, *Placita anglo-normannica* (Boston 1881), Introduction, s. XI: »The pure German law of The Anglo-Saxons received in fact a fatal blow at the hands of the Normans». Freeman och Stubbs åter reducera starkt denna förändrings betydenhet. Se Freeman V, 395 ff.; Stubbs, *Constit. Hist.* I, 292.

[3] Jf. Stubbs I, 304.

Icke samma, men lika kraftigt verkande förhållanden äga rum i normandernas England. För det första blef, i stort sedt, Englands storpolitiska orientering genom eröfringen alldeles förändrad. Det träder ut ur sin insulära undangömdhet och får kontinentala intressen, mest naturligtvis riktade på Frankrike.

Vidare inkomma i England mera speciella intressen för franska förhållanden. Konungafamiljen och många af de förnäma enskilde hafva besittningar i Normandie, sedermera i sydligare belägna franska provinser. De resa ofta dit öfver för att se om sin egendom, och de återupplifva därvid sin franskhet. Henrik II tillbringar mer än 21 år af sin trettiofemåriga regering, Richard Lejonhjärta större delen af sitt lif i Frankrike. Vid kortare resor dit öfver taga de engelska följeslagare med sig; så redan Vilhelm Eröfraren vid sitt besök i Normandie 1067.[1] Många anglo-fransmän, äfven infödda engelsmän, sändas af sina konungar såsom ämbetsmän till de franska provinserna. De gamla listorna på ämbetsmän i t. ex. Calais, Bordeaux m. fl. städer bjuda ej sällan engelska namn.[2]

Engelska soldater föras öfver till Frankrike och deltaga i de engelska konungarnes krig där. Början härmed göres redan af Vilhelm I[3]; hans exempel följes sedan stadigt, såsom också förhållandena så naturligt bjödo.

De som söka högre bildning och förfining, begifva sig gärna till Frankrike. Flertalet af de engelska lärde, som hafva något namn under de första århundradena efter eröfringen, hafva studerat i Frankrike, i synnerhet i Paris. Vid dess Universitet var under några århundraden *Natio Anglica* en af de mest framstående korporationerna, och många dess medlemmar tillhörde under sin temporära vistelse vid Pariseruniversitetet dess ypperste lärare eller styresmän. Sådana voro t. ex. redan på 1100-talet Robert de Melun, John af Salisbury,[4] Adam du Petit Pont, Girard la Pucelle, Giraldus Cambrensis, Alexander

[1] Freeman, V, 75, 78, 91.

[2] Se t. ex. Champollion-Figeac, *Lettres de rois, de reines etc. Documents inédits sur l'histoire de France* II, 476—80 en lista på konnetabler och märer i Bordeaux.

[3] Freeman V, 343 ff. För Vilhelm II se Freeman V, 95, 98; för Henrik I, ib. 174 f., o. s. v.

[4] Definitivt bosatt i Frankrike.

Neckham, William du Mont. Man kan se detaljerna om dessa i Th. Wrights *Biographia Britannica litteraria*, Anglo-Norman Period, eller Budinszky, *Die Universität Paris*.[1]

Ännu så sent som i slutet af XV århundradet skrifver en engelsk författare: »filii nobilium dum sunt juniores mittuntur in Franciam fieri doctores».[2]

Om ej för att vinna egentlig lärd bildning, så dock för att förvärfva vapenskicklighet och *färdighet i god franska*, sändes de förnämes söner till Frankrike. Gervasius af Tilbury[3] talar uttryckligen därom vid början af XIII århundradet. Litet senare, då under Edvardarnes regering franskan blef en dominerande modsak i England, blef det än mera nödvändigt att förskaffa sig fransk polityr på fransk botten.

Det råder således en ganska fullständig parallellism emellan den romerska eröfringen af Gallien och den normandiska eröfringen af England. Men de normandiska fenomenen te sig i allmänhet under en svagare proportion i förhållande till de engelska än de romerska i förhållande till de galliska. Två omständigheter äro i synnerhet att framhålla såsom gynnsamma för Galliens romanisering: romarnes bestämda afsikt att göra Gallien till romersk provins och deras kulturs stora öfverlägsenhet öfver gallernas. Därför kom latinet här att spela samma rol som t. ex. sedermera engelskan, spanskan, portugisiskan i skilda delar af Amerika eller svenskan i Finland.

Men om också normandernas franska ej kan påräkna samma fullständiga herradöme i England som latinet i Gallien, bör den dock, att döma af likheten i det historiska underlaget

[1] Bland andra den tidens engelsmän, som fått sin lärda utbildning till större eller mindre del i Frankrike, må nämnas Ingulf, Eadmer, Stephen Harding, Athelard, Ordericus Vitalis, Thomas Becket, John of Cornwall, Daniel de Merlai, Herebert of Bosham, Gervase of Tilbury, Walter Mapes, Radulph Niger, Stephen Langton — alla upptagna i Wrights *Biographia*, och hos Budinszky. Denne senare uppräknar 155 engelsmän, mest från 1100- och 1200-talen, hvilka studerat i Paris.

[2] Citeradt af Behrens i *Grundriss der germanischen Philologie* I. 956.

[3] Citerad af Behrens ib. — Jusserand har i sin *Histoire littéraire du peuple anglais* (p. 149) med rätta framhållit engelsmännens flitiga vistelse i Frankrike; men då han säger, att detta visas i synnerhet af några franska författares teckning af engelsmännen, förefaller han prestera ett svagt bevis.

på de båda hållen, få en ställning och en utveckling, som i någon mån motsvara latinets. Det skall också i det följande visa sig, att den får det, men att den ej hinner tränga tillräckligt ned i de djupa lagren, förrän en därifrån utgående reaktion småningom tränger den ut så när som på ej oväsentliga rester. Franskan i England under medeltiden kan därför jämföras närmast med danskan i Norge.[1] Denna senare har också där satt sig fast för några århundraden, men som ett litterärt, ej ett folkligt språk, som faktiskt *kan* aflägsnas, ehuru den numera vunna insikten om ett uppdrifvet litteraturspråks betydelse synes komma att genom en bestämd viljeakt hålla den kvar.

KAP. II

Anglonormandiskans förberedelseperiod

(1066—början af XII årh.)

Det skall nu blifva vår speciella uppgift att söka följa genom dess växlande öden detta franska språk, som i spåren af normandernas eröfring, af senare franska invasioner, af inre historiska evolutioner bragtes öfver till England och där slog rot och satte riklig frukt, men slutligen utträngdes af en nationellare växtlighet, som den dock i någon mån kroaserat.

Det är ingalunda första gången, som en undersökning af detta fenomen företages. Den har skizzerats af historiker, såsom Thierry, Green, Stubbs, Freeman, Pauli; den har ingått, vanligen såsom en ganska knapphändig del, i de talrika arbeten, som behandlat engelska språkets och litteraturens historia,[2]

---

[1] Freemans jämförelse af franskan i England med frankiskan eller tyskan i Frankrike efter folkvandringarna synes mindre lyckad.

[2] Flertalet af dessa citeras af Scheibner, *Über die Herrschaft der französischen Sprache in England vom XI bis zum XIV. Jahrhundert* (Prog. Anneberg 1886) eller af Behrens i Pauls *Grundriss der germanischen Philologie I* (*Geschichte der Englischen Sprache von Friedrich Kluge. Mit Beiträgen von D. Behrens und E. Einenkel*). Jf. äfven bibliografiska uppgifter hos Elze, *Grund-*

och af hvilka i modern tid framför allt äro att nämna Ten Brink, Emerson, Jusserand och Kluge-Behrens; den har slutligen fyllt ett par specialafhandlingar af Thommerel och Scheibner samt en föreläsning af Gaston Paris (tryckt 1895 i *La poésie du moyen âge* II). Men det oaktadt kan denna undersökning ännu föras vidare genom ett ytterligare tillgodogörande af alla åtkomliga uppgifter och ett förnyadt afvägande af olika synpunkter. Källmaterialet, som af äldre författare i allmänhet föga beaktades, men som särskildt af Freeman, Scheibner och Behrens blifvit flitigt utnyttjadt, kan säkerligen gifva ännu mera, i mån som det blir bättre tillgängligt. Och hvad olika synpunkter angår, synes det, som om någon ensidighet kunde vara att beriktiga i annars förtjänstfulla framställningar. Detta gäller egentligen Freeman och dem, hvilkas verk han helt och hållet inspirerat, nämligen Scheibner och Emerson. Den lärde författaren af *The History of the Norman Conquest* hyser en så liflig öfvertygelse om den engelska nationalitetens allt öfverväldigande styrka, att han icke vill medgifva, att den i någon mån legat under för det normandiska elementet, som den fastmer fullständigt skulle hafva absorberat; och denna lifliga öfvertygelse går uppenbarligen stundom fakta i förväg och inverkar på deras tolkning. Han reducerar alltså franskans, liksom öfver hufvud normandernas, betydelse i England till det minsta möjliga, och detta så ofta och så ihärdigt, att redan därigenom en viss misstro väckes hos läsaren, som tycker sig kommen in midt i en tendensskrift. Att Freemans stora verk i viss grad är en sådan, har också den historiska kritiken otvetydigt påvisat.[1]

Det är dock af ej ringa intresse att klargöra den rol, normandernas franska, eller den så kallade *anglonormandiskan*, spe-

riss der englischen Philologie (1887) s. 146 f., 228, 245 f.; hos Vising, *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie* II, 248, där nyare arbeten, särskildt af Behrens, Emerson och Jusserand granskas. Emersons *History of the English Language* är dessutom föremål för en utförlig och äfven i fråga om franskan i England viktig recension af Morsbach i *Anglia Beiblatt*, März 1897.

[1] Se t. ex. Paulis utförliga recensioner i *Historische Zeitschrift* herausgegeben von H. von Sybel 1868—77, i synnerhet 1877, s. 198—213. Jf. Gardiner and Mullinger, *Introduction to the Study of English History* (London 1881), s. 256.

lade i England. Den är märklig redan som språkhistoriskt fenomen; den är af största betydelse för litteraturhistorien, som i anglonormandiskan fick ett mycket anlitadt uttrycksmedel; den är också beteckningen för en allmännare kulturhistorisk utvecklingsfas. Det såg till och med en gång ut, som om denna rol skulle hafva blifvit än större, hafva vuxit ut till franskans bestående herravälde i England, hvilket man må framhålla gent emot dem, som i anglonormandiskan se en obetydlig, efemär företeelse, utan att man därför med en berömd fransk lärd behöfver tillåta sig några gissningar om »de för mänskligheten gagneliga följder», som en sådan franskans ställning skulle hafva medfört.[1]

Källorna för vår kunskap om anglonormandiskans utbredning och användning äro torftiga. Författare från den tid, hvarom fråga är, hafva väl stundom direkta uppgifter, men dessa äro knappa och någon gång mot hvarandra stridiga. Talrika bevarade aktstycken, som skrifvits på anglonormandiska, bevisa visserligen detta språks användning vid tiden för deras nedskrifning, men de säga intet om anglonormandiskans förhållande till engelskan eller gränserna för dess utbredning; de äro naturligtvis ej heller på långt när fullständigt bevarade. Tillfälliga notiser här och där om fransktalande personer eller folkklasser komplettera icke i någon rik mån de redan nämnda källorna. En sammanställning af allt detta med de etnologiska och politiska förhållanden, som ofvan skildrats, gifver emellertid den bild, som kan fås af anglonormandiskans existensförhållanden.

I stället för att specialister såsom Scheibner och Behrens förut grupperat notiserna om anglonormandiskan kring olika sociala eller politiska kategorier, såsom hofvet, parlamentet, magistraturen, skolan o. s. v., skall här ett försök göras till deras kronologiska ordnande.

Omedelbart efter sin afgörande seger och kröning började Vilhelm tillämpa sitt feodalsystem. Själf tog han för sin räkning de gods, som förut tillhört de engelska konungarne Edvard och Harald eller varit statsjord *(folkland)*.[2] Härmed grundlägger han ett franskt hof och en fransk domänförvaltning i England.

[1] Paul Meyer i *Les Contes moralisés de Nicole Bozon*, Introd. LVII.

[2] Freeman IV, 24.

Åt de förnämsta af sina krigare gaf han i förläning de största af de gods, som tillhört de mot honom stridande engelsmännen. Härigenom utplanteras öfver hela landet, tätast dock i Kent, Sussex, Surrey,[1] fransktalande egendomsherrar till ett antal af inemot 1,500 så kallade *tenats-in-chief.*[2] Kring dessa grupperas vidare de mindre framstående normandiska krigarne, som fått mindre egendomar i förläning och såsom undervasaller eller *subtenants*[3] åt de förre. Härigenom uppstår en mängd franska språköar, hvilka väl också på sina ställen sammanfalla till större franska språkområden, där åtminstone herrefolket, såväl det högre som det lägre, talar franska.

Åt sina öfriga trogna gaf Vilhelm högre världsliga och ecklesiastika ämbeten. Detta betyder skapandet af nya fransktalande kretsar, i synnerhet på centrala orter, framför allt i London.

Kring dessa ledande män samla sig skaror af franska industri- och handelsidkare, handtverkare och tjänare, delvis inkomna under äldre tid, men till största delen i följd af eröfringen.[4]

Det talas sålunda kort efter 1066 på många håll franska i England. De som tala detta språk äro de ledande kretsarne. den högre befolkningen[5] med den öfverlägsna bildningen. De känna sig ej manade att taga hänsyn till och exempel af de öfrigas seder och bruk, och det faller dem därför knappt in att söka ersätta sin franska med den öfriga befolkningens engelska. Om Vilhelm Eröfraren själf berättas dock ett försök i den riktningen. Han var den store politikern, som såg ett ytterligare medel till makt och framgång i inhämtandet af det språk,

---

[1] Freeman V, 41.

[2] *Domesday* upptar 1,500 *tenants-in-chief;* se Stubbs I, 282. Men några få torde hafva varit engelsmän, som enligt Vilhelms medgifvande fått rätt att återköpa sina en gång konfiskerade gods.

[3] Att antalet sålunda etablerade högre eller lägre feodalherrar skulle vara 60,000 (bland hvilka åtskilliga engelsmän), såsom Ordericus Vitalis uppger, är knappt troligt. Se Stubbs I, 287.

[4] Jf. ofvan s. 6, 8.

[5] Till och med i *Domesday*, som enligt Freeman är ett så nationellt engelskt verk, betecknas engelsmännen såsom en lägre folkklass. Se Freeman V, 14.

som talades af flertalet af hans undersåtar. Men det berättas också, att detta hans försök ej lyckades.[1]

Å andra sidan torde de underkufvade ofta hafva funnit nödvändigt att rätta sig efter de mäktiges och tongifvandes seder, som de för öfrigt redan förut ej ogärna efterbildat; och det måste antagas, ehuru det ingenstädes uppgifves, att engelsmän för uppehållande af förbindelsen med normanderna eller för det offentliga lifvets behof vida oftare lärde sig franska än normanderna engelska.[2]

De tillfällen, då anglonormandiskan bör anses hafva talats, voro icke blott det hvardagliga umgänget vid hofvet eller i andra franska kretsar utöfver hela landet eller tillfälliga sammanträffanden af franskfödde eller af deras ättlingar. Den fick säkerligen också en mera officiell användning.

I folkförsamlingarna, som fortsatte de gamla *witenagemót* och i hvilka rikets förnämste män deltogo, måste förhandlingarna naturligtvis föras på anglonormandiska, och de få engelsmän som togo del i dem, måste lära sig detta språk. Än mera blef detta fallet med det utskott af folkförsamlingarna, som kallades *Curia regis*.[3]

Vidare bör förutsättas, att icke blott i konungens domstol utan äfven i lokaldomstolarne anglonormandiskan var förhandlingarnas språk, för såvidt de presiderades af franskfödde eller någon af parterna var fransk.[4]

I predikningar och undervisning torde anglonormandiskan också ofta hafva förekommit. Dock kunde det franska presterskapet därvid äfven hafva användt latin.

I det stora engelskfödda flertalets hvardagliga umgänge trängde naturligtvis anglonormandiskan icke nu in. Och om den senare nådde från aristokratiska ned till borgerliga kretsar,

[1] Jf. Scheibner s. 11.

[2] Detta är naturligtvis ej Freemans åsikt. Han tror (V, 520), att normanderna lika väl lärde sig engelska som att engelsmännen lärde sig franska.

[3] Angående dessa förhållanden se Freeman V, 407, 413 f., 423; Stubbs I, 290 ff.

[4] Att, såsom en 1300-tals författare uppgifver, Eröfraren skulle uttryckligen hafva påbjudit franska i rättegångsförhandlingarna, synes senare kritiker tvifvelaktigt (Stubbs I, 479); men att den af sig själf infann sig där, är endast helt naturligt.

så blef den väl hos allmogen aldrig mera än ett genom förhållandenas tvång någorlunda begripet och i vissa tillfällen rådbråkadt språk.

En användning, som är att särskildt framhäfva, icke på grund af dess betydelsefullhet, utan på grund af dess egendomliga art, fick anglonormandiskan vid namngifning. Normanderna synas kort före eröfringen hafva tillagt sig familjenamn af patronymiskt eller lokalt eller yrkesbetecknande ursprung. Denna sed togo de med sig till England, och den grep där snart allmänt omkring sig.[1]

Några ortsnamn sätta normanderna också fast i England, dock ej många. *Richmond, Montgomery, Malpas, Montford, Beamont, Pleshy (plaisir)* äro några exempel ur det tjogtal, som Taylor har samlat.[2] Den relativt sällsynta namngifningen af lokaler behöfver alldeles icke, såsom en och annan föreställt sig, bevisa det normandiska elementets svaghet i förhållande till det engelska. Den romerska namngifningen var äfven i Gallien obetydlig i förhållande till den ursprungliga. Däremot var nordmännens namngifning i Normandie mycket betydande, ehuru deras nationalitet inom få släktled var utplånad.

I alla händelser stannade anglonormandiskan i sin första period vid användning i tal eller måhända i tal och sång.

Det är bekant, att Vilhelms krigare i slaget vid Senlac hade bland sina led en jonglör, som föredrog Rolandssången, och den franska epiken hade redan bland normanderna funnit liflig anslutning.[3] Det är ju då icke troligt, att dessa normander med sin episka tradition genast i England alldeles glömde sin vitterlek. Men den torde säkerligen icke på länge hafva kommit utöfver muntligt föredrag och fortplantningssätt.

Emellertid har man anledning förmoda, att normandernas håg för litterär idrott efter eröfringen betydligt tillbakaträngts. De blefvo alltför strängt upptagna af ordnandet af de nya egendomsförhållandena och verksamhetsgrenarne för att hafva tid till annat. Till denna praktiska sinnesriktning kan man

[1] Se härom Freeman V, 565—70.

[2] I *Words and Places or Etymological Illustrations of History, Ethnology, and Geography*, s. 199 f. Några exempel också hos Freeman V, 571 ff.

[3] Se härom Gaston Paris, *La littérature normande avant l'annexion* s. 9 ff.

äfven sluta tillbaka däraf, att, då sedermera en skrifven litteratur uppstår bland anglonormanderna, den för långliga tider är torrt didaktisk och står i det praktiska lifvets och presternas tjänst.[1] Också är det betecknande, att den stora bragden, Englands eröfring, icke inspirerade något epos eller ens, så vidt man vet, några mindre anglonormandiska sånger. Icke heller blef denna bragd förr än långt efteråt föremål för anglonormandisk krönikeskrifning. De närmast samtidiga berättelserna därom äro dels den fornengelska s. k. saxiska krönikan, dels de latinska krönikorna af Eröfrarens vänner Vilhelm af Jumièges och Vilhelm af Poitiers.

Lika litet kom anglonormandiskan i denna första period till någon skriftlig användning i det offentliga lifvet. Lagar, förordningar och privilegier äro fortfarande antingen engelska eller oftare, i synnerhet längre fram, latinska. Icke så mycket som ett bref på anglonormandiska är kändt från XI århundradet.

Man har länge trott, att en samling lagar i fransk text, som titulerats *Lois de Guillaume le Conquérant*, verkligen förskrefve sig från Eröfrarens tid. Oriktigheten af denna åsikt är numera tydligt uppvisad såväl af laghistoriker som af språkmän. Den franska texten i fråga[2] förskrifver sig från XII århundradet, snarare från dess senare än från dess förra hälft.

Franska språket var ännu öfver hufvud ett föga användt litterärt språk. Det var ungt och såsom sådant svårskött och utan tillgång på formler och schabloner, som kunde hjälpa en djärf försökare på vägen. Få voro därför de, som ens på kontinenten förstodo eller vågade att skrifva på franska. Allra minst kom detta i fråga på prosa, en form som alltid utbildats senare än versformen, och i synnerhet på officiell prosa. Då normanderna kommo till England, voro de som kunde våga ett litterärt försök, vida färre än i hemlandet och de hade en myc-

[1] Jf. Gaston Paris, *La poésie du moyen âge* II, 66.

[2] Senast tryckt i *Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire* (1899). Bémonts och Matzkes *Préface* och *Introduction* orientera öfver textens ålder och de undersökningar, den förut underkastats och bland hvilka Liebermanns särskildt varit utredande. Jf. också Freeman IV, 324; V. 868 och passim.

ket fåtaligare publik, som förstod dem. Ej heller funnos ännu i det nya landet dessa rika, fint bildade, åt förfinad njutning hängifna konunga- och furstehof eller förnäma slott, som i allmänhet uppammade den medeltida skönlitteraturen. Gäller det åter att utfärda lagar och påbud, så var det ju tydligtvis en dubbel svårighet att handtera franskan i de alldeles nya, från engelsk tid härstammande förhållandena.

Af detta kan man redan a priori förutsäga, att i de första årtiondena af franskans existens på engelsk botten den knappt skall kunna framträda såsom skriftspråk.

De här skildrade språkförhållandena äga rum under Vilhelm I:s, Vilhelm II:s och en del af Henrik I:s regering, men i olika grad efter olika tid. Anglonormandiskans utbredning i det officiella lifvet gick naturligtvis hand i hand med normandernas behärskande däraf, hvilket ju icke kunde ske med ens, men stadigt fortskred. I samma mån måste anglonormandiskan äfven, ehuru den franska invasionen hejdats, tränga in i mera betydande engelska kretsar, som lefde med i det offentliga. Slutligen vann anglonormandiskan någon territoriell utbredning med Vilhelm II:s eröfringar i Sydwales och mot skottska gränsen.

Denna anglonormandiskans progression och ett motsvarande undanträngande af engelskan ligga i sakernas natur och kunna redan på den grund med säkerhet antagas, äfven om inga samtida vittnen berätta därom. Men den bevisas absolut däraf, att i det följande d. v. s. det XII århundradets början en rik anglonormandisk litteratur växer upp, under det att den engelska litteraturen alldeles försvinner. Detta förutsätter med nödvändighet, något som Freeman och hans eftersägare alldeles förbisett, att anglonormandiskan haft en period af latent tillväxt, öfning och utbildning, som satt den i stånd att träda fram i skrift och som beredt den en publik, tillräcklig nog för att behöfva den i talrika litterära alster.

KAP. III

Anglonormandiskans litterära blomstringsperiod

(XII århundradet)

I det XII århundradets början framträder anglonormandiskan såsom litteraturspråk. Det är också dess enda lifstecken — visserligen ett talande sådant — ty tidens dokument gifva inga upplysningar om densamma. De, som stödja sig på de historiska urkundernas uppgifter, såsom Freeman, Scheibner, Behrens, hafva därför intet att säga om det XII århundradets anglonormandiska. Det är litteraturkännaren, som nu får supplera historikern och på indirekt väg ur litteraturalstren klargöra åtminstone litteraturspråkets existensvillkor.

De politiska och sociala förhållandena i England voro bragta till lugn vid det XII århundradets början. De normandiska invandrarnes språk hade fått en ytterligare grad af utveckling, hade hört sin röst i adoptivlandet, hade känt sig hemmastadt. Därtill kom, att Henrik I var en furste med litterära intressen och att han i sitt senare giftermål (1121) äktade en furstinna, Aaliz af Löwen, som i detta fall sympatiserade med honom. Tiderna voro därför gynnsamma för en litterär debut, och medan ännu kontinentalfranskan har ytterst sparsamma litterära produkter att uppvisa, framträder anglonormandiskan med en liflig författareverksamhet, som rör sig på flere skilda områden.

Det är lärodikten och den religiösa litteraturen, som synas odlas flitigast, att döma af hvad vi hafva i behåll.

Det äldsta bevarade anglonormandiska litteraturalstret är en rimmad kalender, en *Computus*, som medeltidslatinet kallade dessa i synnerhet för prester behöfliga böcker. Författaren nämner sig själf i första raden Philippe de Thaun, och han säger sig hafva författat sitt verk (d. v. s. bearbetat det från latinet) för att sätta presterna i stånd att iakttaga gudstjänstordningen. Detta bekräftar hvad som annorledes är tillräckligt bekant, att presterna vid denna tid hade franska till sitt egentliga språk, och det antyder äfven, att de försummade latinet. Däraf fram-

går åter, att församlingarna nu åtminstone fingo sina predikningar och sin undervisning hufvudsakligen på franska, en ej oviktig omständighet. Philippes *Computus* är säkerligen från 1113 eller 1119, snarare från det senare året.[1] Samme författare kompilerar omkring tio år senare en annan didaktisk afhandling på vers, likaledes en handbok i ett under medeltiden vanligt studieämne, en *Bestiarius* eller djurbok.

År 1121 eller 1122 bearbetar en munk Beneit den bekanta *Brandanresan*. Han dedicerar den till drottning Aaliz och säger sig af henne hafva fått i uppdrag att utföra sitt verk. Vi se här direkt, hvad betydelse ett litterärt bildadt hof kan hafva.

En annan helgonhistoria, en biografi af *Sainte Catherine* på 2,688 verser, är föga yngre. Den är författad af en nunna i Barking vid namn Clemence; dess affattningstid röjer sig hufvudsakligen genom språket.[2]

Till första tredjedelen af det XII århundradet torde likaledes böra räknas tvenne ordtrogna öfversättningar af *Psaltaren*, af hvilka den ena plägar kallas *Oxford*-[3] och den andra *Cambridge-Psaltaren*. Möjligen har också nu den halft versifierade, halft prosaiska öfversättning af Bibelns *Konungaböcker* gjorts, hvilken finnes i behåll i ett fyrtio eller femtio år yngre manuskript.

Möjligt är, såsom Gaston Paris antager, att redan nu bland anglonormanderna och således i franska versioner sprida sig keltiska traditioner om konung Artur, liksom man har anledning antaga, att de vid denna tid blefvo kända i Frankrike och Italien.

Tillfälligtvis föreligger också en på franska affattad ämbetsskrifvelse från år 1120. Det är ett bref från biskop Roger i Sarum,[4] visserligen helt kort, men vittnande ojäfaktigt om,

[1] Se Malls edition (Strassburg 1873) s. 24.

[2] Den enda bevarade handskriften däraf är från midten af XII årh. (se *Vie de St. Alexis*, s. 4) och förutsätter ett åtskilligt äldre original. — Ed. Jarnik.

[3] Eller *Montebourg-Psaltaren*. — Att någondera skulle vara utarbetad i Normandie, såsom man trott, synes mig föga sannolikt. — Angående denna bibliska litteratur må man rådfråga Berger, *La Bible française au moyen âge* (Paris MDCCCLXXXIV).

[4] Publiceradt i *Sarum Charters and Documents*, s. 5 (*Rerum Britann. med. ævi. script.*; 1891).

hvad på förhand med säkerhet kunde antagas, ehuru det förnekats, då man ej funnit några dokument i behåll, att franskan redan nu användes såsom mer eller mindre officielt språk.

Det är redan icke litet, att detta finnes i behåll eller är kändt från den första tredjedelen af det XII århundradet. Ändock är att antaga, att det är den vida mindre delen af hvad som en gång funnits. Måhända kunde också tilläggas en eller annan dikt, hvars hemort är svår att bestämma och möjligen kan vara Normandie.[1]

Omkring århundradets midt blir den anglonormandiska litteraturen till och med i förhållande till Frankrikes litterära tillgångar ganska riklig.

Den är fortfarande hufvudsakligen religiös diktning. Framför allt är helgonlegenden starkt representerad, och ett stort antal berättelser om helige män och om den heliga jungfrun äro oss kända och bevarade från 1150- och 1160-talen. Om den bekanta *Oweins resa*,[2] så lik Brandans, berättar Beroul, om den helige *Laurentius*[3] en anonym rimmare. Den helige *Aegidius* är föremål för en biografi på flere tusen verser af Guillaume de Berneville.[4] Om jungfru *Marias* underverk författar Guillaume Adgar ett fyrtiotal dikter,[5] och ungefär samtidigt berättar en anonym rimmare om ett hennes mirakel i Sardenai, och en annan anonym om *Maria i Egypten*.[6] Måhända något yngre äro ett par anonyma författare, som besjunga *Mariamirakel*.[7] En version om den heliga *Margaretas* lif är ovisst till sitt ursprung.[8]

Bibelbearbetningarna få, kanske redan omkring 1140, en värdefull tillökning i en parafras af *Salomos ordspråk* af Samson de Nanteuil, som äfven skrifver på uppmaning af en förnäm dam, Aaliz de Condé, bosatt i England vid midten af XII

[1] Jag syftar särskildt på några dikter publicerade af Stengel i *Zeitschr. für franz. Spr. u. Litt.* XIV och XXI.

[2] *Roman. Jahresber.* II, 1,249.

[3] *Ibid.* I, 376.

[4] Ed. Paris & Bos (Paris. MDCCCLXXXI).

[5] Ed. Neuhaus (Heilbronn 1881).

[6] Vising, *Versification anglo-normande*, s. 74 f.

[7] Se Paul Meyer i *Romania* XV, 272, 328.

[8] Th. Wright, *Biographia Britann.*, Anglo-Norm. Per., 130.

århundradet.[1] Yngre är måhända en interlineär öfversättning af *Psaltaren*[2].

En ny form af religiös poesi uppträder i de sedermera så omtyckta och utförliga predikningarna. Ännu föreligga endast en fragmentarisk och en helt kort fullständig rimpredikan,[3] men dennas korthet tyder, liksom språkformerna i båda, på hög ålder. Genom dessa predikningar konstateras det ofvan (s. 23) af *Computus* antydda förhållandet, att predikandet sker på franska. Hvad detta har för betydelse för franska språkets eller för anglonormandiskans ställning och utbredning, ligger i öppen dag.

Men äfven helt nya litteraturgrenar blifva representerade. Moraliserande vishetsregler under titeln *Disticha Catonis* föreligga i tre anglonormandiska versioner, af hvilka två synas tillhöra 1150-talet, en 1160-talet[4].

Den sedan så viktiga och med förkärlek odlade rimkrönikan får nu också, omkring 1150, sin första representant i Gaimars *Estorie des Engleis*, ett verk på mer än 6,500 verser.

Den kortare versifierade berättelsen låter icke heller länge vänta på sig. Dels är den denna allvarliga framställning af mystiska tilldragelser, vanligen starkt försatta med ett erotiskt element, som kallas *lai*, dels den satiriskt-komiska anekdoten, *fabliau*.

Det äldsta exemplet af den förra diktarten torde vara *Lai du Cor*, af Robert Biket.[5] Sedan följa, troligtvis snart nog, *Lai d'Havelok*[6] och *Lai del desirré*.[7] Med tiden blir laidikt-

[1] Th. Wright, *Biographia Britann.*, Anglo-Norm. Per., 130.

[2] Tryckt af Beyer i *Zeitschr. für rom. Philol.* XI, XII.

[3] Tryckta af Stengel i *Ausgaben u. Abhandlungen*, etc. I, s. 173, och i *Zeitschr. für franz. Spr. u. Litt.* XIV, 150.

[4] Elias af Winchester och en Anonym synas vara äldre än den tredje. Evrart af Kirkham: jf. Stengels edition (*i Ausgaben und Abhandlungen etc.*) s. 155.

[5] Senast utgifven af Fr. Wulff och af honom liksom förut af mig (i *La versification anglo-normande*) förlagd till midten af XII årh.; se Wulff s. 27.

[6] Upptagen i förkortad gestalt redan i Gaimars nyssnämnda krönika.

[7] Närmare om franska lais hos Ahlström, *Studier i den fornfranska lais-litteraturen* (Upsala 1892). Ahlström anvisar i allmänhet ett något yngre datum åt de anglonormandiska lais än här och hos Wulff göres. Dock förlägger han dem till XII årh.

ningen i England särdeles liflig, och innan det XII århundradet går till ända, torde vi böra dit förlägga inemot ett dussin behållna lais. Äfven författare, som ditkomma på besök, ägna sig gärna åt densamma, såsom den berömda skaldinnan Marie de France.

Inom fabliaulitteraturen, som enligt en specialists utförliga undersökningar[1] ej lämnat äldre prof kvar än från 1159, synes den anglonormandiska *Le chevalier à la corbeille* intaga ett tidigt rum. Ett eller annat årtionde senare bidraga anglonormanderna ganska flitigt till denna litteraturarts bearbetande, och före århundradets slut torde de äfven häraf hafva ett dussin fullt bland de hittills bevarade[2].

Ren lyrik var bland anglonormanderna liksom bland fastlandets normander sällsynt. Men såsom hufvudsakligen lyrisk torde man få beteckna en längre dialog *(donnei)* mellan två älskande, hvilken Gaston Paris nyligen offentliggjort.[3] Om den icke kan ryckas upp till midten af XII århundradet, torde den böra sättas kort efter denna tid.

Men de märkligaste diktverk, som denna tids anglonormandiska litteratur företer, tillhöra den stora epiken och dramat.

Såsom ett slags preludium till epiken kan man betrakta en anglonormandisk version *af Renaut de Montauban*,[4] som kanske förskrifver sig från ungefär midten af XII århundradet och icke är annat än en parafrasering af ett äldre original. Mera originel är *Tristan*, som vi vid pass samma tid för första gången möta i fragment af en roman af Beroul[5].

Det betydande, naivt friska dramat *Adam*[6] står länge utan motstycke i den kontinentalfranska litteraturen,[7] för så-

---

[1] Bédier, *Les fabliaux* (2:a uppl. Paris 1895).

[2] Samlade af Jubinal i hans *Nouveau Recueil* och af Stengel i *Codex Digby 86*.

[3] I *Romania* XXV.

[4] *Jahrbuch f. rom. u. engl. Spr.* XV, 10.

[5] Se *Roman. Jahresber.* I, 378 och Röttiger, *Der heutige Stand der Tristanforschung* (Hamburg 1897) s. 16 ff. Afvikande åsikt om Beroul uttalar Förster, *Erec u. Enide*, s. XXIV (1890).

[6] Ed. Grass (Halle 1891).

[7] Ett litet halft latinskt halft franskt mysterium, *De fåvitska jungfrurna*, från det poitevinska området, är äldre, men blott rudimentärt.

vidt den blifvit bevarad eller känd. Det torde icke vara mycket yngre än XII århundradets midt och kan betraktas såsom ett tidigt utslag af den lystnad efter teatraliska föreställningar, som redan tyckes hafva förefunnits i England och som brännmärkes af Vilhelm Waddington i slutet af nästa århundrade.

Slutligen gör sig behofvet af anglonormandiskan såsom det offentliga lifvets språk äfven i skrift alltför kännbart, och en lagtext, som återföres på Vilhelm Eröfraren, öfversättes från latinet. Det är de ofvan, s. 21, nämnda *Lois de Guillaume le Conquérant*, nyligen utgifna af Matzke och af honom daterade till kort efter mediet af XII århundradet [1].

Sista tredjedelen af XII århundradet visar slutligen blott ytterligare anglonormandernas litterära lifaktighet.

De religiösa ämnena taga alltjämt hufvudintresset för sig. Helgonlegender gruppera sig kring *Thomas Becket* af Canterbury, som redan från 1170-talet finner anglonormandiska biografer, [2] och något senare kring *Modwenna* och *Georg af Lyssa*, [3] hvilken besjunges af Simon de Freine. *Psaltaren* öfversättes om igen på både prosa och vers, *gammal-* och *nytestamentliga berättelser* rimmas, [4] och nya *predikningar* nedskrifvas [5].

Den religiösa lyriken, som kanske går högre upp i tiden torde med säkerhet kunna dateras till XII århundradets sista årtionden. Men de små stycken, af hvilka den består, till stor del böner och lofsånger till den heliga jungfrun, äro spridda här och där [6] och med sin anonymitet och sin korthet svåra att bestämma såväl lokalt som kronologiskt.

---

[1] Introduction, s. LII.

[2] En fragmentarisk anonym biografi (se Nætebus, *Die nichtlyrischen Strophenformen*, s. 66) och en af Beneit (se Vising, *Versif. anglo-norm.* s. 79).

[3] Outgifna; jf. Gaston Paris, *Manuel*, s. 147. Åtskilliga legender äro svårbestämbara med afseende på hemort: äro de anglonormandiska, torde de tillhöra midten af XII årh.; jf. Vising, *Versif. anglo-norm.* s. 69. Hit torde höra också en Margaretalegend, *Roman. Forsch.* VII, 415.

[4] *Roman. Jahresber.* II, 250; Bonnard, *Traductions de la Bible en vers*, s. 130; *Romania* XVI, 177, 252.

[5] *Zeitschr. für rom. Philol.* I, 541; *Bibliotheca normannica* I, 81.

[6] Jf. Vising, *Versif. anglo-norm.* och *Roman. Jahresber.* II, 249 f.; Paul Meyer i *Romania* XIII, 509 (n:o 11) och *Bullet. de la Soc. d. a. t.* 1889; Stengel i *Zeitschr. für franz. Spr. u. Litt.* XIV.

Af världslig lyrik finner jag från den här ifrågavarande perioden intet anglonormandiskt specimen. Rikard Lejonhjärta, som hade fransk uppfostran och knappt vistades i England, skref i Frankrike franska eller provensalska sånger.

Ett par större didaktiska dikter tillhöra denna tid. Den ena är en af den nyss nämnde Simon de Freine versifierad bearbetning af Boëtii *Filosofiska Tröst*, i sin bearbetade gestalt kallad *Roman de Fortune*.[1] Den andra plägar kallas *La petite philosophie*,[2] ett slags kosmografiskt verk.

Krönikorna ökas med två nya, en af Jordan Fantosme, en anonym om Irlands eröfring, samt dessutom af en knapphändig *Normandernas genealogi*, en obetydlighet.[3]

Att lai- och fabliaudikten nu har en blomstringstid, är redan nämndt sid. 27.[4]

Äfven det med förkärlek omfattade dramat har i denna tid en representant, ett vidlyftigt skådespel framställande *Kristi uppståndelse*.[5]

Eposet hålles vid makt genom de vackra dikterna *Tristan* och *Horn*, båda troligen att datera på 1170-talet,[6] och genom de långa, något yngre äfventyrsromanerna af Hue de Rotelande, *Protesilaus* och *Ipomedon*.[7] I denna sista få vi ändtligen en bestämd uppgift om språkförhållandena i England under XII århundradet. Författaren säger nämligen i inledningen: »Jag säger icke, att icke den uttryckt sig väl, som beskrifvit detta på latin; men det finns flere olärda än lärda, och om icke latinet öfversättes, skola icke många förstå det. Därför vill jag sjunga på franska, så kort jag kan, så att både lärda och olärda

---

[1] Jf. Paul Meyer i *Romania* XIII, 533. — Den berömda *Dialogen mellan själen och kroppen*, ofta förd till den anglonormandiska litteraturen, torde icke höra dit. Se *Roman. Jahresber.* I, 377.

[2] Paul Meyer i *Romania* XV, 255.

[3] Vising, *Versific. anglonorm.* och *Roman. Jahresber.* II, 250; III, 1, 296.

[4] Se ofvan citerade verk af Ahlström och Bédier.

[5] Gaston Paris, *Manuel*, § 166.

[6] Båda hafva en Thomas till författare. Om det är en och samme Thomas, är ovisst, men ett sådant antagande stöter icke på några språkliga eller stilistiska svårigheter. Se för öfrigt Gaston Paris, *Hist. litt.* XXX, 20.

[7] Den förra outgifven; den senare tryckt af Kölbing och Koschwitz (Breslau 1889).

må förstå». Således förstå de olärda franska; om engelska är icke tal. Dock torde man böra underförstå, att de olärdaste, de alldeles illiterata, icke äro medräknade af författaren, och att följaktligen uttalandet icke gällt dem.

Till det XII århundradet höra måhända ännu *Ami och Amile*[1] och *Waldef*.

En hjältedikt på prosa är den öfversättning, som en prest, Guillaume de Briane, på sin herres befallning företog af den gamla berömda *Turpins krönika*, och den torde också tillhöra detta århundrade[2].

I det offentliga lifvets tjänst står äfven nu anglonormandiskan med ett par kortare lagtexter, öfversättningar från latinska original, som hänföra sig till Edvard Bekännaren och Vilhelm Eröfraren[3].

En vida oansenligare litterär verksamhet än den hittills behandlade är naturligtvis den, som utöfvades af afskrifvarne. Men för bedömandet af franska språkets användning och spridning i England är den likå viktig som själfva författarskapet och föga mindre viktig för förmedlandet af kännedomen om originalverken.

Från ungefär midten af XII århundradet äro anglonormandiska afskrifvares alster oss bevarade. Det första torde vara den så kallade Lambspringerhandskriften, som bland annat innehåller den äldsta franska sången om den helige *Alexius*[4]. Ungefär samtidigt och kort efter föreligga flere afskrifter, som upptaga (jämte *Alexius)* de förut nämnda dikterna *Computus, Bestiarius, Brandanresan* och *Sainte Catherine,* och för hvilka editionerna af dessa verk redogöra. Från ungefär 1160 till århundradets slut utföras åtskilliga i behåll varande afskrifter af de förut nämnda *Psaltaröfversättningarna* och *Konungaböckerna,* upptagande ofta därjämte de nyssnämnda dikterna Huruvida dramat *Adam* och Adgars *Mariamirakler* finnas i afskrifter från

---

[1] Kölbing har utgifvit den anglonormandiska versionen jämte den engelska i *Altengl. Bibliothek* I. — *Waldef* är outgifven (22,000 verser).

[2] Jf. *Romania* XVIII, 510; Ward, *Catalogue of Romances* I, 590.

[3] Se Liebermann i *Zeitschr. für rom. Philol.* XXI, 77.

[4] Gaston Paris. *Vie de S. Alexis*, s. 2.

XII århundradet, är ovisst.[1] Men den märkligaste anglonormandiska handskriften, den som räddat åt oss den franska medeltidslitteraturens pärla, är den, som innehåller *Rolandssången* och som kan anses datera sig från 1170.

Denna summariska öfversikt af det XII århundradets anglonormandiska litteratur gör icke anspråk på att vara fullständig. Dels kan ett och annat hafva undgått mig af det, som blifvit publiceradt, dels ligger ännu säkerligen åtskilligt af denna litteratur i okända manuskript. Att så är fallet med en mängd alster af de följande århundradenas anglonormandiska litteratur, är bekant; men dels är den vida rikhaltigare, dels ofta icke värd att dragas fram ur manuskriptluntorna. Men äfven om all behållen anglonormandisk litteratur från det XII århundradet vore känd, skulle den ej kunna blifva mera än en bråkdel af hvad som en gång funnits. Detta framgår redan af analogien med öfriga europeiska litteraturer från denna tid, särskildt den franska. Men det finnes också särskilda skäl att antaga, att en myckenhet anglonormandiska litteraturalster gått förlorade. Gaston Paris har upprepade gånger framhållit sannolikheten af att det keltiska sagostoffet flitigt bearbetats af anglonormanderna. Detta är i självfva verket blott helt naturligt i betraktande af detta stoffs omedelbara närhet och lättillgänglighet. Också hafva vi funnit, att en del af detta stoff, de mystisk-erotiska berättelserna, tog form i anglonormandiska *lais*[2], en i England mycket omhuldad litteraturgren, som säkerligen haft många flere representanter än de nu kända. Äfven legenderna om Brandan och Owein (sedermera om Patrick) voro keltiska och upptogos med begärlighet. Ett liknande förhållande torde hafva ägt rum i fråga om de stora romanstoffen. *Tristan* bearbetades, som vi sett, ett par gånger; en *Lancelot*, som varit förebild för Chrétien de Troies[3], och en *Graalroman* kunna antagas hafva existerat; och säkert andra med dem besläktade romaner.

En krönikör *Davit* citeras af Gaimar (v. 6488), och han

---

[1] Angående alla dessa handskrifter, se texteditionernas inledningar.

[2] Jf. Ahlström, a. a. s. 34, 48.

[3] *Hist. littér. de la France* XXX, 13, 22, 25, 77, 200, 245, 259.

skref troligen på anglonormandiska. En anglonormandisk roman *Aaluf*, synes hafva funnits till, att döma af ingångsverserna till *Horn*.

Åtskilliga dramer på denna dialekt från här berörda tid torde också af särskilda skäl kunna antagas hafva existerat utöfver dem, vi hafva i behåll[1].

Den anglonormandiska litteraturen i XII århundradet bör således anses hafva varit ganska rik och representeras faktiskt i sina behållna alster på ett mycket fylligt sätt. Dess hela ursprungliga fond såväl som dess bevarade bråkdel te sig desto mera imponerande, som både den ena och den andra, jämförda med hvad som antagligen funnits och hvad som finnes kvar af kontinentalfransk litteratur från samma århundrade, stå i så stor proportion därtill; och den fransklitterära lifaktigheten i England blir än mera beundransvärd, då vederbörlig hänsyn tages till proportionen emellan den franska publiken i England och den många gånger större, som den franska kontinenten ägde.

Det XII århundradet har också här kallats den anglonormandiska litteraturens blomstringsperiod. Det är ej därför att den litterära alstringen nu är rikast, ty den är rikare i följande århundrade. Men det är därför att det XII århundradets litteratur har ursprunglig friskhet, stundom visserligen blott en barnslig, okritisk, till och med enfaldig naivitet, såsom i förstlingsverken, men ofta också nybegynnelsens kraft och skaparglädje, såsom i lai- och fabliaudiktningen, i flere legender, i eposet och dramat. Dessutom har denna period ännu till sitt förfogande ett regelbundet språk och en någorlunda behållen versform, oundgängliga förutsättningar för att en litteratur skall göra ett intryck af naturlighet, af lif och af varsel för framtida bestånd. Denna skaparlust, ofta uttryckligen motiverad af behofvet, och denna skaparkraft äro, redan de, ett intyg om litterär lifaktighet.

I den litteratur, som här öfverskådats, ligger för det XII århundradet det enda vittnesbördet om det franska språkets i England existensförhållanden. Men den gifver otvetydigt vid

[1] Jf. Paris, *Manuel* § 167.

handen, att detta språk vid den tiden där var spridt i stora och inflytelserika kretsar, att det användes på kulturlifvets alla områden och att det hade en odling, som förutsätter dess rotfasthet och fulla trefnad.

Riktigheten af denna slutsats blir än mera uppenbar, om man kastar en blick på den engelska litteraturens historia. Den visar nämligen alltifrån den normandiska eröfringen till XII århundradets slut en blank sida. Den saxiska krönikan slutar kort efter eröfringen, och under hela 1100-talet kan knappast något annat litteraturalster uppspåras än en bearbetning af det s. k. *Poema morale* (omkring 1170). Så reducerade voro under denna tid det engelska kulturlifvet och det engelska språket.

— - — —

ALLIANSFÖRHANDLINGEN

MELLAN SVERIGE
OCH
KONUNG AUGUST

1697—1700

AF

EMIL OLMER

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI
1900

Alliansförhandlingen mellan Sverige och August II i Polen 1697—1700

af

EMIL OLMER.

Strax efter sitt val till polsk konung sökte August II, som i det nya riket hade många och farliga motståndare, att stärka sin ställning genom förbund med andra makter. Han vände sig i detta syfte äfven till Sverige och lät genom sitt geheimeråd grefve Leijonhufvud på hösten 1697 för svenska regeringen tillkännagifva, huru han var benägen ej blott att underhålla en god och uppriktig vänskap med Sverige utan äfven att ingå en närmare allians. Med anledning häraf lät svenska regeringen skrifvelse afgå till Vellingk i Hamburg, hvari framhölls, det K. M. ej kunde annat förmoda, än att detta förslag af konung August hade sin grund i en god och uppriktig afsikt för det gemensamma bästa. Som Leijonhufvud äfven försäkrat, att August ville sluta förbund med Lüneburg och Brandenburg, så reflekterade K. M. så mycket mera på hans förslag, som dessa båda makter stodo i godt förhållande till Sverige och hade ett med K. M. samstämmigt intresse. Af denna förbindelse kunde under dåvarande bistra konjunkturer bland annat säkerhet och trygghet vinnas för nedersachsiska kretsen och deras uppsåt brytas och förhindras, som å denna ort sökte uppväcka oro och obestånd. Äfven kunde man vid denna underhandling få tillfälle att verka för den evangeliska religionens upprätthållande

i Sachsen. K. M. uppdrog därför åt Vellingk att vid sin förbundsunderhandling med huset Lüneburg på godt manér söka utforska, om något dylikt tillbud gjorts af konung August i Celle och Hannover, samt huru man där hade upptagit detsamma. Dessutom borde han söka att förskaffa sig dylik upplysning äfven rörande kurfursten af Brandenburg, på det att K. M. i denna fråga så mycket bättre måtte kunna taga sina mått och steg. Emellertid skulle Vellingk i denna sak förfara med stor försiktighet, bland annat därför, att konung August själf på det högsta låtit rekommendera dessa förhandlingars sekretess[1] Sådant var innehållet i svenska regeringens skrifvelse. Att man i Stockholm var villig att ingå det föreslagna förbundet, är tydligt nog.

De lüneburgska furstarne stodo vid denna tid i ett särdeles godt förhållande till konung August. De hade på sommaren samma år, som August valdes till polsk konung, ingått en öfverenskommelse med honom rörande Sachsen-Lauenburg, hvari de förbundo sig att till honom betala 1,100,000 gulden mot det, att han afsade sig sina anspråk på detta område.[2] Ett par månader senare slöto konung August och huset Lüneburg ett försvarsförbund, hvari de lüneburgska furstarne förbundo sig att allvarligt verka för, det August måtte få behålla sin polska krona. Om denne i följd af tillståndet i Polen nödgades draga sina trupper från Sachsen till polska republiken, så skulle huset Lüneburg sända den i alliansen stadgade hjälpen om 2,000 man till fot och 1,000 till häst till Sachsens försvar.[3] Det var naturligtvis denna alliansförhandling med de lüneburgska furstarne, som grefve Leijonhufvud åsyftade. Med anledning af det goda förhållande, som sålunda åvägabragts mellan konung August och de lüneburgska furstarne, voro de senare synnerligen gynnsamt stämda för ett närmande mellan deras gamle bundsförvant Sverige och deras nye allierade, den

---

[1] »K. senatens protokoll» 17 aug. och K. M. till Vellingk 18 aug. 1697. SRA.

[2] *Olmer,* Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg 1698. Hist. Tidskr. 1899 s. 46.

[3] Traktatsamlingen. HSA.

polske konungen. Detta framgår af en skrifvelse från Vellingk till förmyndarestyrelsen. Han framhöll, att de hannoverska och celliska ministrarne sökt utforska, om Sverige ej skulle vara benäget att draga fördel af den kallsinnighet, som August numera skulle hysa mot Danmark, och därför ingå en allians med denne. Den polske konungen såg nämligen med missnöje Kristian V:s vänliga hållning mot hans medtäflare franske prinsen Conti, som på hösten 1697 med en eskader krigsskepp begifvit sig till Danzig för att i förening med sitt parti inom Polen bekämpa konung August. Den senare hade därför sändt en minister Bose till Köpenhamn för att förmå Kristian V att lägga hinder i vägen för Contis färd genom Öresund. Men danska regeringen ville ej stöta sig med Ludvig XIV, hvadan Conti utan hinder fick passera. Detta förargade naturligtvis konung August. De lüneburgska statsmännen framhöllo med anledning däraf inför Vellingk, att konjunkturerna voro synnerligen gynnsamma för en sammansättning mellan Sverige och August. De voro detta så mycket mer, som Lüneburgs kredit och underhandling skulle stå till Sveriges tjänst i detta fall, blott man förut finge veta, på hvilka villkor svenska regeringen ville förbinda sig med den polske konungen.[1] Detta de lüneburgska statsmännens erbjudande föranledde emellertid ej till några åtgärder, och ej heller kom Vellingk att med den polske konungens ombud inleda någon underhandling.

Grefve Leijonhufvuds förut nämnda meddelande till svenska regeringen skedde skriftligen, alldenstund han ännu ej infunnit sig i Sverige. Han ankom emellertid snart till Stockholm, där han uppehöll sig i början af år 1698. Ehuru han ej af Karl XII blef erkänd som minister[2] lät han dock för Bengt Oxenstierna framhålla, att han hade befallning att utforska, om svenska regeringen önskade ingå en närmare förbindelse med konung August. Oxenstierna lät försäkra Leijonhufvud om K. M:s benägenhet därför. När man därpå öfverlade om förbundet i kanslikollegium, framhölls upprepade gånger, att K. M.

[1] Vellingk till K. M. 3 sept. 1697.

[2] Hvarför svenska regeringen till en början ej ville erkänna konung Augusts sändebud som kungliga polska ministrar framgår af Sveriges förhållande till konungavalet i Polen 1697 af Emil Olmer (Hist. Tidskr. 1900 h. 3).

ej gärna kunde afslå detta vänskapsanbud.[1] Flera konferenser höllos, och snart var ett förslag utarbetadt till försvarsförbund mellan Sverige och Polen-Sachsen. Kanslikollegium lät också i ett memoriral inför Karl XII framhålla nyttan af ett dylikt förbund. Livland skulle vinna större säkerhet, och holsteinske hertigens sak kunde befordras med mera eftertryck. Karl XII blef emellertid förtörnad öfver, att hans ministrar understått sig att upptaga ett anbud, som ej blifvit gjordt i behörig form. Kanslikollegium fick därför ett ganska skarpt svar. K. M. fann »memorialet bestå af konstiga grepp att bringa Oss emot vår vilja till att condescendera och samtycka till Edert längesedan och i första början intenderade ändamål, att få Carl Leijonhufvud insmygd som en accrediterad minister, hvarifrån I dock bort Eder afhålla, eftersom I själfva måste tillstå, att I förmärkt, det hans person intet vore Oss behagelig». Dock gillade Karl XII i hufvudsak kanslikollegii mening, men med grefve Leijonhufvud kom ej några ytterligare förhandlingar att föras. Mot slutet af mars underrättades han af Oxenstierna, att Karl XII beslutat att förlägga underhandlingen till Warchau.[2] Att någon alliansförhandling blifvit förd med den förut nämnde Bose, som i slutet af 1697 och början af 1698 å konung Augusts vägnar uppehöll sig i Stockholm, förmäles ej.

Det var Sveriges ombud vid polska hofvet Wachschlager, nu utnämnd till resident, som fick i uppdrag att fortsätta underhandlingen mellan Sverige och konung August. Om han fann den polske konungen, hette det i K. M:s order, hågad för en närmare förbindelse och vänskap, så skulle han med godt manér och sådan försiktighet, att det ej såge ut, som om K. M. ifrigt sträfvade därefter, låta förstå att

[1] Kanslikollegii prot. 29 jan., 21 febr. och 3 mars 1698. SRA.

[2] F. F. Carlson, Pfalziska husets hist. VI s. 148. — Wahrenberg, Om Sveriges yttre politiska förhållanden under de tre första åren af konung Karl XII:s regering s. 63 och 64. I de svenska sändebudens skrifvelser och andra handlingar från denna tid förekommer ofvan nämnde polske minister än under namnet grefve Leijonhufvud, än grefve Lewenhaupt, som framgår af det följande.

han var instruerad att förhandla om ett försvarsförbund. Till bättre ledning för Wachschlager vid underhandlingen bifogades ett projekt.[1] Dess innehåll var följande. Förbundet skulle vara defensivt, och ingendera parten finge ingå någon förbindelse till den andras skada. Till grund för sammansättningen skulle vestfaliska och oliviska frederna läggas. Om den ena parten blefve öfverfallen af någon makt, skulle den andra lämna den i förbundet stadgade hjälpen. Emellertid föreslogs ej något visst antal hjälptrupper i projektet, ty K. M. ansåg nödigt att öfver denna punkt först få höra polske konungens tankar, på det att man därefter måtte kunna utlåta sig så mycket bättre. Det dåvarande turkiska kriget, hvari äfven Polen deltog, skulle emellertid utgöra undantag härifrån, alldenstund förbundet afsåg kommande casus. Då hjälptrupper lämnades af någondera parten, borde dessa ej sändas till alltför långt aflägsna orter utan användas till skydd för de trakter, som lågo requisiti land närmast. Om hjälptrupperna ej visade sig vara tillräckliga, skulle man öfverenskomma om att föröka deras antal, och den öfverfallne skulle ej öfvergifvas, innan man genom förenade vapen och rådslag erhållit hederliga fredsvillkor. Emedan konungen i Polen tillika var kurfurste af Sachsen och K. M. således hade ett med honom gemensamt intresse uti fredens upprätthållande i romerska riket, så hade man funnit tjänligt att däröfver upprätta en separatartikel. Enligt denna lofvade de båda kontrahenterna att på bästa sätt verka för freden i tyska riket. Men framför allt förbundo de sig att med vapen i hand, om någonderas område där anfölles, uppträda mot angriparen och ej draga sig tillbaka, innan full godtgörelse lämnats. Hertigen af Gottorp skulle äfven åtnjuta denna garanti, och bägge parterna lofvade att ifrigt lägga sig vinn om, att han utan någon inskränkning måtte få njuta de honom i nordiska frederna och altonaiska fördraget tillerkända rättigheterna.[2] I en särskild skrifvelse till Wach-

[1] Enligt *F. F. Carlson* s. 149 var det samma förslag, som uppsatts i samråd med grefve Lewenhaupt.

[2] Detta projekt är bifogadt K. M:s instruktion till Vellingk 15 aug. 1698 och intaget bland K. M:s skrifvelser till denne vid polska hofvet. SRA.

schlager framhölls, att separatartikeln särskildt syftade på Holstein-Gottorp, och K. M. ansåg, att det skulle lända konung August till stort beröm, om han dels inför danska regeringen och dels inför Karl XII deklarerade, att han ville skydda hertigen af Gottorp och hans jus armorum emot alla öfvergrepp med hänsyn till ofvannämnda fredsfördrag.[1]

Ungefär samtidigt med att underhandlingen med konung August förlades till Warschau, ingick denne en nära förbindelse med Kristian V i Danmark. Den $\frac{29 \text{ mars}}{8 \text{ april}}$ undertecknade i Köpenhamn konung Augusts sändebud geheimerådet Bose och de danska ministrarne en off- och defensivallians mellan Danmark och konung August. I densamma stadgades, att ingen flotta eller eskader, som sändes emot konungen i Polen, skulle få fri passage genom sundet eller Bälten, en bestämmelse, hvarigenom August ville förhindra ytterligare försök af franske prinsen Conti att bemäktiga sig polska tronen. De båda kontrahenterna skulle vid behof bistå hvarandra med 8,000 man, och denna betydande hjälpsändning borde, då så blefve af nöden, fördubblas, ja, requisitus skulle på anfordran träda in som deltagare i requirentens krig. Därjämte skulle man förmå åtskilliga andra makter, bland dem ryske tsaren att biträda förbundet. Detta var det viktigaste innehållet i hufvudtraktaten. I några tillfogade hemliga artiklar förband sig konung August att göra allt för att hindra Hannovers effektiva inträde i kurfurstekollegiet samt att på allt sätt motverka Celles och Hannovers förening till en makt. Slutligen lofvade August i en tredje hemlig artikel, att han, därest Danmark i följd af holsteinske hertigens hållning blefve nödgadt till fientliga åtgöranden emot denne, skulle sända den i hufvudtraktaten stadgade hjälpen. Som konung August emellertid ej ville äfventyra sitt goda förhållande till huset Lüneburg, ratificerade han de hemliga artiklarna blott med det tillägg, att de ej skulle lända till skada för hans förbindelser med Celle och Hannover. Detta förbehåll betog i hög grad det ingångna förbundet dess betydelse, såvidt huset Lüneburg angick, och minskade äfven dess kraft gent mot Holstein-Gottorp, hvadan Kristian V, som fann

[1] K. M. till Wachschlager 23 mars 1698. Utr. Reg.

alliansens syfte förfeladt, ej ratificerade de hemliga artiklarna.[1] Hvad konung August åter angick, så innehöll hufvudtraktaten så viktiga stadganden, att han genom detta förbund kan sägas ha gjort ett omslag i den politik, som han de första månaderna efter sitt val hyllade, att i huset Lüneburg och Sverige söka sitt framtida stöd. Om han också vid detta förbunds ingående ej tänkte sig Sverige som en blifvande fiende, utan hvad bestämmelserna rörande såväl Gottorp som annat angick, fogade sig efter Danmarks önskningar för att komma i åtnjutande af dess hjälp, så bildar dock denna allians en front-förändring å hans sida, som så småningom förde honom in på en väg, där han i stället för att bli Sverige en trogen förbundsbroder snart uppträdde som en hätsk och trolös fiende. Till en början gjorde honom detta förbund jämte det förhållandet, att hans ställning i Polen blef allt säkrare, honom likgiltig för den med Sverige inledda underhandlingen. Detta framgår tydligt nog af Wachschlagers och Vellingks relationer.

Bose hade i Köpenhamn fört sin underhandling med danskarne så hemligt, att svenske ministern Leijonclo ej fattat några misstankar angående den verkliga innebörden af hans förhandlingar. Man fick likväl i Stockholm rätt grundlig kännedom om den ingångna alliansen. Det var Sveriges skicklige diplomat Vellingk i Hamburg, som vetat att skaffa sig säker kunskap om densamma. I början af juni skref han till Stockholm, att det troligen torde vara bekant i Sverige, att traktater förevarit mellan Danmark och konung August, hvilka man förgifvit endast angå några truppers öfverlåtande. Det hade emellertid nu visat sig, att de hade en viktigare innebörd. Som ratifikationerna vid den tiden hade utväxlats i Hamburg mellan danske ministern Lente och sachsiska ombudet baron Miltitz, så hade Vellingk lagt sig vinn om att få del af deras egentliga innehåll och hade till slut lyckats erhålla en riktig afskrift af hufvudtraktaten och själfva ratifikationen, som han

---

[1] *Hallendorff*, Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria s. 104—106 och De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August maj—september 1699, intagen i Hist. Studier, Festskrift tillägnad Carl Gustaf Malmström s. 6.

nu bifogade.[1] Vellingk hade gifvit kurfursten af Hannover och hertigen af Celle kunskap om denna allians, hvars stora betydelse de insågo. De torde också, menade Vellingk, bemöda sig, att i densamma afböja, hvad som var dem och Sverige skadligt. Särskildt ansåg han, att de komme att lägga sig vinn om, det de hemliga artiklar, som voro till största préjudice för hertigen af Gottorp och huset Lüneburg, ej måtte bli ratificerade. Öfver dessa artiklar kunde Vellingk ej meddela någon afskrift, alldenstund Bose från Holland endast sändt ratifikationen af själfva hufvudtraktaten, men behållit det öfriga. Danska regeringen hade alltså fått ett starkt förbund med konungen i Polen, och kunde vara nöjd, om också de sekreta artiklarna aldrig blefvo ratificerade, utlät sig Vellingk till slut.[2] Detta var innehållet i hans skrifvelse. Den afskrift, som han förskaffat sig af hufvudtraktaten, var fullkomligt riktig. På hvad sätt konung August slutligen ratificerade de hemliga artiklarna, framgår af det föregående.

Enligt mottagen order sökte svenske residenten Wachschlager att föra den mellan Sverige och konung August påbörjade underhandlingen framåt. De personer, med hvilka han härvid kom att förhandla, voro biskopen af Raab, en anhörig till konung August, och sachsiska geheimerådet Beichlingen. Då Wachschlager i medlet af april sammanträffade med dem båda, frågade de genast, om han hade den för alliansverket nödiga instruktionen. Wachschlager, som strax förut fått befallning från Sverige rörande alliansverket, svarade härtill ja. De bådo honom då säga, huruvida han ej hade något annat i uppdrag, än det som intagits i det projekt, hvilket grefve Lewenhaupt sändt till konung August. Detta var nämligen ej inrättadt så, som konung August önskade, ty hans mål med den blifvande alliansen var nämligen ej blott att vinna säkerhet mot prins Conti från Frankrike utan äfven mot all slags inre oro i Polen. Wachschlager svarade, att han ej kände till något angående Lewenhaupts underhandling, men af sin in-

[1] På hvad sätt han lyckats förskaffa sig denna viktiga nyhet, meddelar han ej.

[2] Vellingk till K. M. 3 juni 1698 med bifogad copia af projektet.

struktion kunde han se, att den blifvande alliansen skulle komma att öfverensstämma med det förslag, som Lewenhaupt hade sändt. De utläto sig då, att en dylik allians fordrade, att republiken kommit till lugn och ro, alldenstund ingenting utan dess samtycke därvid kunde företagas. Biskopen af Raab reste kort efter detta sammanträffande till Sachsen, och Wachschlager kom sedan endast att förhandla med Beichlingen, som vid ett nytt samtal en månad senare gjorde samma påminnelser som förut. Han försäkrade å konung Augusts vägnar, att det var denne kärt, att vänskapen mellan Sverige och Polen återknötes.[1]

Då man i Stockholm fick underrättelse om, att Wachschlager varit i samtal med Bechlingen, fick han order att fortfarande visa samma hållning i alliansverket, så att han å ena sidan ej försummade något tillfälle att befordra detsamma men å den andra ej läte förspåra någon särdeles ifver därför. Men han skulle försäkra konung August om K. M:s uppriktiga afsikt med underhandlingen. Det föreföll emellertid, som om August ej önskade, att man skulle föra denna underhandling med den polska republiken utan med honom ensam. Orsaken till, att man på detta sätt utlåtit sig, var troligen den omständigheten, att Wachschlagers fullmakt blifvit så uppsatt, som om det äfven skulle förhandlas med republiken. Wachschlager skulle därför betaga konung August detta tvifvel och framhålla, att K. M. just icke hade hyst den meningen utan allenast följt den vid traktaters ingående brukliga stilen. Men framför allt hade man härmed åsyftat att betaga republiken de farhågor, som denna underhandling lätt kunde förorsaka. För att emellertid hos konung August afvända alla misstankar, sände K. M. härmed Wachschlager en fullmakt, som var riktad till konungen ensam, utan att republikens namn däri nämndes. Vid underhandlingen skulle Wachschlager bland annat hålla på, att det blifvande förbundet äfven komme att gälla de båda parternas länder i Tyskland.[2]

Då Wachschlager mottagit ofvannämnda skrifvelse, med-

[1] Wachschlager till K. M. 29 april, 2 och 23 maj n. st. 1698. SRA.
[2] K. M. till Wachschlager 8 juni 1698. Utr. Reg.

delade han Beichlingen, hvad som däri anbefallts honom. Denne utlät sig mycket tillmötesgående om förhandlingarna och lofvade att hos konung August förhöra sig rörande det, som skulle intagas i alliansen. Alldenstund förhållandena nu ändrat sig, måste han nämligen ha ny order af konungen. Då Wachschlager några dagar senare åter sammanträffade med Beichlingen, gaf denne åter försäkringar om Augusts goda vilja med hänsyn till underhandlingen, men innan något företoges, måste man först invänta grefve Lewenhaupts ankomst för att kombinera det, som han hade att föredraga, med Wachschlagers kommission. Den senare fann dessa undanflykter något egendomliga och förklarade, att han måste bekänna, det hans förstånd ej var tillräckligt skarpt för att upptäcka det polska hofvets verkliga tankar. Flera gånger framhåller Wachschlager, att man oaktadt alla Beichlingens försäkringar om motsatsen ej tycktes visa något intresse för alliansen med Sverige. Orsaken härtill, menade han, måste antingen vara, att man hade så mycket att göra vid polska hofvet, ty konung August var just i färd med att tåga ut i kriget med turkarne, eller också vore grunden att söka i någon tills dato ej känd anledning. Vid konungens afresa i medlet af juli erinrade Wachschlager åter om alliansverket, hvarpå August svarade, att Beichlingen hade order att underhandla med honom. Äfven började vid denna tid ryktet om Augusts förbindelse med Danmark att väcka oro. Den celliske ministern vid polska hofvet framhöll inför Beichlingen, dels att biskopen af Raab utlåtit sig, att detta förbund verkligen blifvit ingånget, dels att han öfver Sverige fått ett utdrag af alliansen, som nästan betog honom allt tvifvel om dess afslutande. Beichlingen åter försäkrade på sin ära, att såvidt han kände till, hade ingen allians med Danmark blifvit af. Den hade visserligen varit på tal, men Beichlingen hade alltid starkt motsatt sig denna förbindelse. Huru mycket man kunde tro af allt detta, det fick den kommande underhandlingen utvisa, utlät sig slutligen Wachschlager i en skrifvelse till K. M.[1]

I Sverige visade man sig äfven orolig angående ryktet

[1] Wachschlager till K. M. $^{1}/_{11}$, $^{5}/_{15}$, $^{8}/_{18}$, $^{12}/_{22}$ och $^{15}/_{25}$ juli 1698. SRA.

om en allians mellan konung August och Danmark. Det var vid denna tid — i medlet af år 1698 — som man i Stockholm fick underrättelse från Vellingk om detta förbund jämte copia af hufvudtraktaten. I skrifvelser till Wachschlager framhöll regeringen, att man ville låta det vara ställdt därhän, huru mycket sanning Beichlingens uppgifter angående alliansverket innebure. Men att detta förbund både varit på tal och äfven bragts till fullbordan samt af konung August ratificerats och utväxlats, det hade man så mycket större skäl att tro, som K. M. däraf bekommit en copia. När man därpå i Stockholm fick se, huru biskopen af Raab oeh Beichlingen kommit med stridiga uppgifter angående denna sak, utlät man sig för Wachschlager, huru det ej kunde förekomma K. M. annat än synnerligen betänkligt, att man i Polen ej ville tillstå, det denna allians verkligen blifvit ingången. Danska geheimerådet Juel hade till och med af sig själf vid en konferens några dagar förut notificerat, att Danmark och konung August ingått förbund. Wachschlager skulle därför använda ännu mera flit på att utforska, hvad som under dessa stridiga uppgifter verkligen kunde vara förborgadt samt söka att förekomma, att det danska alliansverket och särskildt de sekreta artiklarna ej måtte få någon framgång. Som K. M. emellertid fått veta, att dessa sekreta artiklar genom Beichlingens föranledande ännu ej blifvit ratificerade, hvaraf dennes uppriktiga afsikt framgick, skulle Wachschlager göra alla tjänliga contestationer inför honom och söka kvarhålla honom vid hans mening.[1]

Wachschlager tillställde Beichlingen på dennes begäran innehållet af det svenska projektet, alldenstund han skulle begifva sig på en resa till konung August och då kunde få dennes resolution öfver frågan. Vid sin återkomst i början af augusti yttrade sig Beichlingen som vanligt gynnsamt om det blifvande förbundet och förklarade, att han ej tviflade på en lycklig utgång af underhandlingen. Han hade vissa erinringar att göra vid det svenska förslaget, bland annat följande. Som alliansens förnämsta syftemål skulle riktas på tryggandet af freden i romerska riket, önskade konung August att få veta

[1] K. M. till Wachschlager 23 juli och 3 aug. 1698. Utr. Reg.

svenska regeringens mening om spanska arfsaken, alldenstund denna med säkerhet komme att förorsaka krig. Karl XII borde förklara, huru han ansåge, att förbundet rörande denna fråga skulle inrättas, samt hvad de båda parterna borde stipulera som ersättning, ifall de öfver spanska successionen med andra makter förbunde sig till hjälpsändning. Beichlingen syftade härvid särskildt därpå, att kejsaren, som hade största intresset i denna fråga, måtte bevilja några förmåner åt dem, som bistode honom. Därjämte framhöll Beichlingen, att då Sverige önskade den holsteinske hertigens inneslutande i alliansen, borde konung August häri få inbegripa hertigen af Gotha och möjligen äfven andra. Detta var det viktigaste, som han hade att erinra vid det svenska förslaget.[1]

Hvad alliansen med Danmark angick, fortfor Beichlingen att dyrt försäkra, det konung August ej ingått någon dylik. Han hade visserligen ingått en traktat med Kristian V, men den rörde endast några truppers öfverlåtande åt honom. Men då Wachschlager slutligen fick underrättelse från Stockholm, att danska geheimerådet Juel själf medgifvit, det ett förbund verkligen ingåtts, visste Beichlingen ej längre, hvad han skulle tänka. Att alliansen verkligen ingåtts, ville han icke tro, ty konung August hade alltid gillat Beichlingens conduite, då han sökt gendrifva denna förbindelse, och hade alltid visat sig tillfreds med det, som han anmärkt emot densamma. Men icke dess mindre föreföll det honom, som om något verkligen hade skett bakom hans rygg. Han visade sig ganska orolig och utlät sig, det han ifrigt önskade att få konung Augusts order att begifva sig till honom i lägret, där han kunde komma i tillfälle att forska efter sakens verkliga sammanhang. Han önskade detta så mycket ifrigare, emedan han i tid ville försöka att gendrifva de anslag, som geheimeråd Bose, hvilken nyligen infunnit sig hos konung August, kunde framkomma med. Ändtligen blef Wachschlager i september i tillfälle att meddela, det Beichlingen fått order att skyndsamt begifva sig till konungen. Innan denne reste, upprepade han sina förra

[1] Wachschlager till K. M. 12/22 aug. 1698 med bilagd copia af Beichlingens gjorda observationer.

försäkringar till Wachschlager, att han skulle befordra alliansen med Sverige samt meddela honom, hvad han kunde utforska rörande det danska förbundet.[1]

Beichlingens försäkringar såväl hvad förbindelsen med Sverige som Danmark angick, synas ha varit uppriktigt och ärligt menade. Han önskade alltså den förra alliansen men motarbetade den senare. Wachschlager försäkrade också, att han för sin del var öfvertygad om tillförlitligheten af Beichlingens uppgifter, hvad denne personligen angick. Detta bestyrktes, framhöll Wachschlager, bland annat deraf, att enkekurfurstinnan af Sachsen och hennes kreatur, som under Beichlingens frånvaro gynnat det danska alliansverket, ej voro hans vänner. Konung Augusts andra ministrar, som eljest ej alltid voro öfverens, ville alla gärna ha Beichlingen bort från inflytande på statsärendena.[2] En bland dessa var den förut nämnde Bose, som i Köpenhamn afslutat förbundet mellan August och Kristian.[3] Verkliga förhållandet måste följaktligen ha varit, att konung August ingått denna allians, utan att låta Beichlingen få någon aning därom. Den polske konungen synes således ha varit lika skicklig uti att bedraga sin närmaste personliga omgifning som sina grannar. Hvad åter hans underhandling med Sverige vid denna tid angick, får man väl närmast antaga, att han ej själf med sina dåvarande vidtutseende och sväfvande politiska planer och tämligen osäkra ställning varit på det klara med, huru hans förhållande till denna makt framdeles skulle te sig. Det var därför bäst att dra ut på tiden med förhandlingarna och afgifva försäkringar om en varm och uppriktig vänskap. Passade det framdeles, kunde man ju träda i förbund med Sverige, visade det sig åter fördelaktigare att sälla sig till dess fiender, så hvarför inte!

På hösten 1698 upphörde Wachschlagers försök att åvägabringa en allians mellan Sverige och August II. Man hade

---

[1] Wachschlager till K. M. 19/29 juli, 12/22, 19/29 aug., $\frac{25 \text{ aug.}}{5 \text{ sept.}}$, 2/12 och 19/29 sept. 1698.

[2] Wachschlager till K. M. 19/29 juli och 19/29 sept. 1698.

[3] Om partiställningen bland konung Augusts rådgifvare se *Hallendorffs* anf. upps. De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August etc.

i Stockholm funnit nödigt att till Polen sända en »capabel man» för att fortsätta förhandlingarna med polske konungen. Det var med anledning af underrättelsen om Danmarks allians med August, som man kom på denna tanke. Något måste nämligen göras, alldenstund frågan ej tålde något uppskof, utlät man sig i kanslikollegium. Uppdraget ansågs bäst kunna anförtros åt svenske ministern Vellingk i Hamburg, som på sommaren 1698 begifvit sig på väg till Stockholm. Då denne emellertid efter sin hemkomst fick underrättelse om, hvilken befattning man ämnade honom, visade han sig ingalunda hågad att mottaga den. Hans helsa tillät honom ej, förklarade han, att komma till rätta med det lefverne, som vid den tiden syntes bli fördt vid konung Augusts hof. Om han komme dit, skulle han ej stort kunna vistas ibland de andra, och således ej bli i tillfälle att uträtta, hvad som ålagts honom. Han hoppades därför, att han måtte bli dispenserad från detta uppdrag. Hans opposition mot att bli använd i denna befattning var ganska skarp.[1] Om hans utnämning till generallöjtnant gjort honom mera hågad för den polska kommissionen, är ej bekant. Säkert är, att han slutligen fogade sig och mottog det honom erbjudna uppdraget.

Vellingks instruktion utfärdades 15 augusti och var af följande innehåll. Han skulle så fort som möjligt uppsöka konung August, vare sig denne var i Warschau eller vistades på något annat ställe. Funne han tjänligt att ännu en gång å K. M:s vägnar gratulera August, skulle han göra detta samt försäkra honom om K. M:s uppriktiga vänskap och orubbliga afsikt att fasthålla vid den sista freden med Polen. Af Wachschlager skulle Vellingk inhämta, hvad som i alliansverket ägt rum mellan honom och Beichlingen. Vid de därpå följande förhandlingarna skulle han underrätta sig om, huruvida konung August ville ingå den påtänkta alliansen för sig allena utan republikens deltagande eller tillsammans med republiken. Ifall han ej önskade det senare, skulle Vellingk förhöra sig, om han ville ingå förbundet såsom konung och kurfurste tillsammans eller blott som kurfurste af Sachsen och med hänsyn till kur-

[1] Kanslikollegii protokoll 25 juni, 11 och 14 juli 1698.

furstendömets länder. Hvilket August än valde, så ville K. M. bifalla det. Men man borde strax skrida till underhandling och ju förr dess hellre söka få alliansen färdig, alldenstund K. M:s hufvudafsikt framför allt var riktad därhän att försäkra sig om polske konungens vänskap. Om Vellingk vid förhandlingarna märkte, att svårigheter gjordes eller nya och oförmodade förslag framkomme, skulle han därvid ej låta öfverila sig utan taga dem ad referendum. Till ledning fick Vellingk äfven den instruktion, som sändts till Wachschlager, men han behöfde just ej så noggrant låta binda sig af densamma, ifall en och annan ändring blefve af nöden.[1]

I en särskild skrifvelse till Vellingk af samma datum framhölls, att K. M. ansett betänkligt att i instruktionen införa en och annan sak, som fordrade någon större varsamhet och sekretess, hvadan man på annat sätt ville gifva honom detta vid handen. Den mellan Danmark och August ingångna alliansen föreföll K. M. något eftertänklig, isynnerhet som man vid polska hofvet beständigt nekade till, att den verkligen nått sin fullbordan, oaktadt Kristian V genom Jens Juel låtit gifva K. M. underrättelse därom. Som i densamma några passager funnos, hvilka syntes syfta till Sveriges och andra makters skada, och som det därjämte förspordes, att de danska ministrarne funno mycken ingress vid polska hofvet, skulle Vellingk allvarligt lägga sig vinn om att utforska, huruvida något vore på färde, som kunde lända Sverige till fara och äfventyr. Om så vore, skulle han med all flit afböja detsamma. I detta syfte kunde han liksom af sig själf föreställa, huru Danmark, tvärt emot den hållning som Sverige visade, arbetade på att störa freden och detta särskildt i nedersachsiska kretsen genom en våldsam oppression mot hertigen af Gottorp. Häraf framgick tydligt, att Kristian sökte uppväcka ny oro såväl i Tyskland som dess angränsande länder. Som den polske konungens områden härigenom kunde råka i osäkerhet, så var det af intresse för honom att afhålla Danmark från dylikt och ej gifva det bifall. Vellingk skulle utforska, huru konung August var sin-

[1] Instr. för Vellingk af 15 aug., bilagd K. M:s skrifvelse till honom 15 aug. 1698. SRA.

nad mot hertigen af Gottorp, hvars intresse han på bästa sätt skulle rekommendera, och om underhandlingen finge någon framgång, skulle han vårda sig om hertigens inklusion och garanti i alliansen. Det skulle äfven lända K. M. till nöje och behag, att Sveriges livländska provinser komme att inneslutas och garanteras i förbundet. Som det förmäldes att kapten Patkull och några andra livländare, som emot sin undersåtliga eds plikt blifvit beträdda med otillbörliga förgripelser, uppehölle sig i Polen och Sachsen, så skulle Vellingk bemöda sig, att sådana brottsliga personer ej måtte bli lidna där och ännu mindre brukade i polske konungens tjänst.[1]

Det dröjde emellertid åtskilligt, innan Vellingk kom att börja sin underhandling, ty konung August hade ifrån det turkiska kriget begifvit sig till Lithauen för att där bilägga uppkomna stridigheter. Vellingk dröjde därför på sin resa någon tid i Danzig. Först i början af januari 1699 ankom han till Warschau. Han träffade där konung August, som försäkrade honom om sin lifliga önskan att stå i godt förhållande till Karl XII. Äfven förmärkte Vellingk vid tal med polska stormännen, att Karl XII kunde vara säker på republikens goda vilja att framdeles underhålla det goda förstånd med Sverige, som rådt sedan freden i Oliva. Däremot hyste Vellingk fruktan för, att August hade slutat något med tsaren till Sveriges skada, men han förmodade, att någon ändring skulle kunna göras däri, alldenstund det slutna tvååriga stilleståndet med turkarne »intet lärer lämna Moskwa någon tid öfrig till andra vidlyftigheter». Angående sin underhandling berättade Vellingk i början af februari, att Beichlingen och grefve Leijonhufvud fått befallning att träda i konferens med honom, men som han ej funnit rådligt att visa någon särskild ifver, hade han ännu ej haft något formelt samtal med dem. En månad senare hade han sin första konferens med de båda geheimeråden, hvarvid ömsesidiga försäkringar om de båda konungarnes benägenhet för en förtrolig sammansättning afgåfvos. Vellingk fick den uppfattningen af sin konferens, att själfva underhandlingen snart skulle kunna anträdas och bringas till ett lyckligt slut,

[1] K. M. till Vellingk 15 aug. 1698. SRA.

»så framt icke apparencerna äro allt för bedrägliga». Han styrktes häri af nya försäkringar såväl af konung August själf som hans geheimeråd.[1]

Vellingk fann utsikterna för ett godt förhållande mellan Sverige och konung August så mycket ljusare, som han trodde sig märka, att Danmarks inflytande började minskas. Detta framgick bland annat däraf, att konung August ej längre ville behålla de sex danska regementen, som öfverlåtits åt honom, i sin tjänst. Äfven ansåg han det vara ett godt tecken, att huset Wolfenbüttel, Danmarks trogne bundsförvant, ej rönte någon framgång med sina förslag vid det polska hofvet. Men något egentligen positivt hade han ej att omförmäla från sin vistelse i Polen. Visserligen kunde han i början af maj åter omtala, huru han haft en ny konferens med geheimeråden. Dessa hade i särdeles bindande uttryck därvid tillkännagifvit konung Augusts beslut att med Karl XII ingå en defensivallians, och man öfverenskom att börja utarbeta de för förbundet tjänliga projekten. Emellertid stannade det som vanligt vid vackra försäkringar. Beichlingen framhöll också som en ursäkt för dröjsmålet med förhandlingarna, att man hade så mycket arbete med den danska alliansens destruction. Han hade alltså upphört med sina försäkringar om, att ingen öfverenskommelse träffats mellan Danmark och konung August. Denna allians hade nyligen lidit det svåraste afbräck genom en skriftlig deklaration af konung August till de lüneburgska furstarne, att dess stadganden ej skulle lända huset Lüneburg till någon skada. Vellingk blef också, ehuru han ingenting kunde uträtta, allt mer och mer optimistisk och skref mot slutet af maj till Bengt Oxenstierna, att de planer, som konung August torde ha hyst emot Sverige till dess skada, icke allenast syntes ha blifvit upphäfda och förändrade, utan han betygade tvärt om en uppriktig åstundan att bibehålla Sveriges vänskap och försäkrade, att han hellre ville gå i koncert med svenska regeringen än med någon annan makt.[2]

---

[1] Vellingk till K. M. 19 nov., 21 dec. 1698, 13, 20 jan., 3, 24 febr., 3 och 10 mars 1699. SRA.

[2] Vellingk till K. M. 3, 17, 31 mars, 21 april och 5 maj och till Bengt Oxenstierna 26 maj 1699. För att erinra om, huru grundligt Vellingk miss-

På våren 1699 uppehöll sig i Stockholm å konung Augusts vägnar en polsk senator vid namn Galetsky. Bland annat, som han under sin vistelse därstädes väckte förslag om, var renovation och bekräftelse af freden i Oliva, hvartill svenska regeringen förklarade sig benägen. Men Galetsky sade sig ej hafva någon fullmakt härför och föreslog på grund däraf, att man borde utföra denna genom Vellingk vid polska hofvet. Karl XII sände då renovationsakten till Vellingk och befallde honom att utväxla den emot en dylik af polska republiken.[1] Då Vellingk mottagit denna order, underrättade han regeringen om, att man i Warschau redan fått kunskap om Galetskys förslag, men ehuru han syntes ha framkommit med detsamma i god afsikt, så uttyddes det dock illa, att han utan uttrycklig befallning företagit sig något dylikt. De flesta ansågo renovationen onödig och öfverflödig, ja, somliga höllo den till och med för betänklig. Vellingk ansåg sig därför böra uppträda varsamt i denna sak. Han menade, att först nästa riksdag torde taga Galetskys förhandlingar i skärskådande, hvadan man då torde fatta beslut om, huruvida en så evigvarande och obruten fred som den i Oliva behöfde någon renovation. Härmed slutar Vellingks berättelser öfver denna sak.[2] Renovationen blef ej utaf.

Förhållandet mellan Sverige och Danmark började vid denna tid antaga en allt farligare och ömtåligare karakter. I medlet af juni underrättades Vellingk, att K. M. fått säker underrättelse om en allians mellan Danmark, Münster, Paderborn, Wolfenbüttel, Hassen-Cassel, Sachsen-Gotha och Frankrike, som var riktad emot Hannovers kurvärdighet och primogenituren, hvilken hade Hannovers och Celles framtida förening till syftemål. Äfven hade man stadgat, att Kristian V, om hertigen af Holstein ej antoge de villkor till förlikning, som erbjödes honom, skulle få tillåtelse att förlägga och underhålla sina

---

tog sig, så var det just samtidigt med detta sista optimistiska utlåtande, hvilket framgår af det följande, som konung August lät föreslå Kristian V ett hemligt anfallsförbund mot Sverige mellan honom, tsaren och Danmark.

[1] K. M. till Vellingk 17 maj 1699. Galetsky lämnade det svenska hofvet 3 maj för att resa till Köpenhamn och Holland.

[2] Vellingk till K. M. 9 juni och 21 juli 1699.

trupper i Holstein. Med anledning af denna underrättelse och på grund af Danmarks hållning vid pinnebergska kongressen öfverlät Karl XII 2,400 man till hertigen för att biträda honom vid uppbyggandet af hans skansar, som 1697 blifvit kullkastade af Danmark. Vellingk fick befallning att för konung August framhålla, att K. M. i följd af sin garanti öfver altonaiska recessen ej kunde vägra hertigen denna handräckning. Äfven skulle han verka för, att polske konungen måtte gilla hertigens förehafvande och hjälpa honom, om något hinder lades i vägen för hans företag. Några veckor senare lät regeringen underrätta Vellingk, att K. M. från säkert håll förnummit, det August tog Danmarks parti i denna sak, och att han blifvit anmodad att skicka hjälptrupper till Kristian V. Vellingk skulle därför söka att förekomma så det ena som det andra.[1]

Då Vellingk, som på hösten åtföljt konung August till Sachsen, mottagit dessa skrifvelser, lät han på den första svara, att talet om Danmarks förbund med de nämnda makterna ej ansågs med verkliga förhållandet öfverensstämmande. Hvad åter Karl XII:s öfverlåtande af trupper till hertigen angick, så hade Vellingk inför konung August anfört alla möjliga skäl mot Danmarks klagomål däröfver och var nästan förvissad om, »att hans May:t tacite approberar, hvad som skedt är», hvadan det ej var troligt, att några hjälptrupper skulle sändas till Kristian V. Visserligen utlät sig August vid ett tillfälle något senare, att han ej torde kunna undandraga sig att sända den i alliansen stipulerade hjälpen,[2] men då Vellingk ifrigt sökte afböja detta, förklarade slutligen August, att han önskade att finna någon utväg att undandraga sig hjälpsändningen. I flera skrifvelser framhöll Vellingk sedermera, huru man sökte efter någon förevändning att bli kvitt detta besvär. Om man verkligen önskade att få någon förevändning, så fann man den snart nog, i det att kurfursten af Brandenburg nekade dessa trupper fritt genomtåg öfver sina länder. Alltså lät det i detta

---

[1] K. M. Till Vellingk 14 juni, 2, 9 aug. och 8 sept. 1699.

[2] August hade några veckor förut ingått ett hemligt anfallsförbund mot Sverige med Danmark, som framgår af det följande. Men om denna förbindelse kände man i Sverige intet.

afseende lugnt nog från konung Augusts sida, och man syntes enligt Vellingks upprepade uppgifter ej hafva någon truppsändning till Danmark alls att befara.[1]

Oaktadt Vellingks skrifvelser voro så lugnande i alla afseenden, kände man sig dock i Sverige ingalunda säker för konung August. Denne lät till Polangen sammandraga trupper och samla förråd i mängd, som i Sverige väckte liflig oro. I medlet af oktober lät regeringen för Vellingk framhålla, huru man ej kunde dölja de farhågor, som truppsammandragningen vid Polangen förorsakat. Man hade fått veta, att konung August fört dit det stora artilleriet ifrån Dresden. Vidare skulle alla tyska trupper i Polen ha marcherat dit. Följaktligen måste ofelbart härunder dölja sig någon mystère, hvadan det var högnödigt, att Vellingk använde all flit att få reda på det verkliga ändamålet. Han borde så mycket ifrigare lägga sig vinn härom, som K. M. från åtskilliga orter hade blifvit varnad att se sig för.[2] Redan tre dagar, innan svenska regeringen låtit denna skrifvelse afgå, hade Vellingk af egen kallelse tagit upp frågan om Polangen, alldenstund han lätt kunde föreställa sig, att hvad August där förehade, skulle förefalla dem något vidtutseende, som ignorerade sakens rätta sammanhang. Nu var det emellertid så, att man i Polangen ämnade inrätta en viktig sjöhamn till spanmålshandelns befrämjande. Konung August hade därför låtit ditföra hela sitt i Polen befintliga tyska infanteri om 4,500 man, som skulle arbeta på hamnen och fortifikationen. Det var alltså i fullkomligt fredligt syfte, som trupperna blifvit ditförda, menade Vellingk.[3]

Ej heller denna lugnande skrifvelse af Vellingk vågade man i Stockholm sätta tro till. Detta framgår bland annat af öfverläggningar i kanslikollegium, som höllos sedan Vellingks ofvannämnda bref ankommit. Man kunde ej tro, att truppsammandragningen stod i sammanhang med fullt fredliga afsikter. Oxenstierna och Polus menade, att något måste ligga under

---

[1] Vellingk till K. M. 7 juli, 5, 26 sept. 18, 31 okt. 10, 17, 21, 24 nov. 12 och 19 dec. 1699.

[2] K. M. till Vellingk 14 okt. 1699.

[3] Vellingk till K. M. 11 okt. 1699.

detta företag, och Gyldenstolpe utlät sig: »Gud gifve, att konungen i Polen ej hade någon hemlig dessein på Livland med sina trupper, som sig där i nejden sammandraga.» Äfven af andra orsaker kände man sig bekymrad. Man hade ju alltid vid polska hofvet nekat till, att någon allians blifvit afslutad mellan Danmark och konung August II. Men nu åberopade man ju detta förbund, då hjälpsändningen till Danmark kom på tal, och gjorde ej någon hemlighet af, att det förefanns. Äfven fann man mycket besynnerligt, att konung August — enligt ett bref, som Oxenstierna hade sett — skulle ha utlåtit sig rörande svenska alliansförhandlingen, att han vore villig att ingå förbund med Sverige, men ingen hade på 6 månader å svenska regeringens vägnar yrkat därpå. En uppgift af Hannoverske ministern Groot, att August beslutat sända ett stort antal hjälptrupper till Danmark, ökade ännu mera oron.[1]

Den skrifvelse, som K. M. vid denna tid lät afgå till Vellingk, bar också stark prägel af den bekymrade stämningen i Stockholm. K. M. ville önska, att det vore så med förslaget vid Polangen, som Vellingk skref, men man befarade, att något annat därunder vore förborgadt liksom under alla de andra försäkringar, som man gifvit Vellingk om Polens vänskap och goda hjärtelag emot K. M. Vellingk torde ihågkomma, huru han alltsedan sin ankomst till polska hofvet städse försäkrat K. M. om konung Augusts vänskap och benägenhet att med K. M. träda i nära förbund och sammansättning. Därefter uppräknade man, huru Vellingk i skrifvelse efter skrifvelse sökt visa, att Sverige ej hade något att befara från Polen. Alla hans bref hade varit uppfyllda med goda förtröstningar och godt hopp om ett lyckligt slut på hans kommission. Men nu berättades tvärtom både det ena och det andra från Polen, som tydde fullkomligt på motsatsen till alla de vackra försäkringarna. Vellingk borde därför drifva på, att man komme till slut med den honom anförtrodda underhandlingen. Äfven skulle han hålla ett vaksamt öga på det, som förehades åt livländska sidan och däröfver korrespondera med generalguvernör Dahlberg.[2]

---

[1] Kanslikollegii protokoll 6 7 och nov. 1699.
[2] K. M. till Vellingk 8 och 15 nov. 1699.

Denna skrifvelse visar, att man i Stockholm hvarken stort litade på konung Augusts ärlighet eller på Vellingks skicklighet att utforska hans verkliga afsikter.

Då Vellingk fick veta, att man i Sverige var orolig öfver företaget vid Polangen, förklarade han, att han redan föreställt K. M. denna saks rätta beskaffenhet, hvarpå han ännu »som på ett säkert fundament» sig åberopade. Det som berättats om det stora artilleriet, var ogrundadt, ty detta befann sig ännu i Marienburg, men man hade fört något fältartilleri till Polangen för att betjäna sig däraf, ifall arbetet skulle bli stördt. Ej heller var det sant, att alla tyska trupper förts dit, utan detta var blott fallet med ett regemente till fot. De öfriga fyra regementena till häst och fot hade kommit till Sachsen. »Republiken hafver... hvarken hug eller vilja till något offensivt krig; det torde ock heller tåla något af grannarne uti denna konungens tid än att försvara sig rätt. Det fattade misstroende, att konungen dess afseende på suveräniteten hafver, lärer aldrig upphöra, och således näppeligen Hans Maij:t lägenhet förunnas till något krig». Det var ingalunda troligt, att August, om »han tvärt emot alla dess sincerationer, tänker vilja angripa Livland, skulle kunna entreprenera detsamma nu för tiden med två regementen dragoner och tre regementen till fot, utan penningar, utan magasiner och utan republikens vilja och concurrence.... Om konungen uti dess egna sentiments kan och får framhärda, lärer man på dess vänskap och på en förtrolig correspondence framdeles kunna räkna.» På tal om Danmark skref Vellingk, att August hölle Karl XII:s vänskap för sig anständigare, och därför förbunde han sig också i den negociation, som han förehade med Frankrike, genom en express artikel till en god och förtrolighet vänskaps underhållande med Sverige. Hans håg och vilja att ingå förbund med Sverige fann Vellingk också oförändrad, och han hade själf försäkrat honom om sitt oryggliga uppsåt att underhålla och cultivera en förtrolig vänskap med Karl XII, »däraf man framdeles skulle förspörja convaincante prof». Vellingk hade också i sin underhandling gjort de största progresserna, under det man i Sachsen oroats af Danmark med frågan om hjälpsändningen. Men att det gick långsammare att underhandla hos konung

August än annorstädes, det kunde de intyga, som kände det sachsiska hofvet och där hade något att förhandla om. Emellertid hade han nu fått löfte om, skref han i medlet af december, att det som återstod på hans negociation, skulle af konungen under julen bli resolveradt.[1]

Sedan konung August och Kristian V $\frac{29\text{ mars}}{8\text{ april}}$ 1698 ingått sin bekanta allians, hvars hemliga artiklar den förre endast med förbehåll ratificerade, hade det ett års tid varit tyst med ytterligare förhandlingar mellan Danmark och den polske konungen. Dennes förfarande med hänsyn till de sekreta artiklarna hade naturligtvis i ej ringa grad minskat de danska statsmännens förtroende till den nye förbundsbrodern. I maj 1699 sökte emellertid konung August att genom den landsflyktige livländaren Patkul ånyo inleda förhandlingar med Danmark om en nära sammansättning. Det förslag, som Patkul framställde, åsyftade ett stort mot Sverige riktadt, hemligt anfallsförbund mellan Danmark, Konung August och ryske tsaren. Danska regeringen mötte det gjorda erbjudandet med tillmötesgående. Efter någon tids förhandlingar blefvo de båda parterna ense. Den 25 september 1699 undertecknades det hemliga anfallsförbundet mot Sverige i Köpenhamn. August förband sig häri ej blott att öppna krigsoperationerna mot Sverige, hvilket kunde ske i början af år 1700, och att förmå tsaren att biträda förbundet, utan han lofvade äfven att sända Danmark en hjälphär om 8,000 man emot de tyska furstar, hvilkas hållning kunde bli farlig. En dylik allians ingick han halfannan månad senare äfven med den ryske tsaren.[2] Om alltså konung August den första tiden, han förhandlade med Karl XII, genom sina oupphörliga försäkringar om en allvarlig afsikt med underhandlingen ville hålla Sverige sig tillhanda för att verkligen ingå förbund, ifall hans försök på andra håll misslyckades, så var hans förhållande sedan hösten 1699 helt annorlunda. Han var numera Sveriges verklige fiende, som blott afvaktade ett lämpligt tillfälle att öfverfalla sin granne, och alla hans vackra försäkringar gingo blott ut på att föra de svenska stats-

[1] Vellingk till K. M. 31 okt. 7, 10 nov. 12 och 15 dec. 1699.

[2] *Hallendorff*, anförda arbeten.

männen bakom ljuset, hvad den verkliga innebörden af hans trolösa politik angick.

Vellingks försäkringar om konung Augusts uppriktiga sinnelag mot Sverige lugnade till slut tämligen den svenska regeringen. I början af december lät K. M. underrätta Vellingk, att man nu fått bevis på sanningen af den polske konungens försäkran att vilja upprätthålla en orygglig vänskap med Sverige. Han hade nämligen gifvit befallning åt sin minister i Ryssland att hos tsaren göra goda officier vid de svenska legaternas underhandling därstädes. Äfven hade han sökt förmå tsaren till mildare förfarande mot legationsmarskalken Rank, hvilkens utlämnande man vid ryska hofvet på ett ovanligt och hårdt sätt hade begärt. Vellingk skulle betyga Konung August K. M:s tacksamhet och erkänsla för hans i nämnda måtto visade vänskap, och man önskade lifligt, att den måtte fortfara. Vellingk skulle därför med makt drifva på, att hans underhandling finge ett lyckligt slut. Fullt säker kände man sig emellertid ej med hänsyn till konung August. Några dagar efter ofvannämnda skrifvelse framhölls ånyo, att K. M. visserligen ej ville tvifla på hans uppriktiga vänskap, men man hade i Stockholm från en och annan ort mottagit varningar af den beskaffenhet, att en förtrolig förbindelse mellan August och Danmark blifvit ingången till Sveriges förfång, hvadan man hade orsak att se sig för. K. M. kunde därför ej underlåta att tillkännagifva detta för Vellingk och ville befalla honom, att han, alldenstund man måste taga sina mått och steg i öfverensstämmelse med hans relationer, måtte noga tillse, att dessa blefvo grundade på en säker och fast fot.[1] Äfven denna sista skrifvelse visar, att man i Stockholm ej med säkerhet trodde sig kunna lita på Vellingks skicklighet att utforska den verkliga innebörden af konung Augusts nordiska politik.

Det svar, som Vellingk gaf på regeringens senaste skrifvelse, visar, att han ej kände sig riktigt nöjd med den erhållna förmaningen. Hvad han dittills hade berättat om den polske konungens benägenhet att ingå förbund med Sverige grundade sig på dennes egna inför Vellingk gjorda muntliga

[1] K. M. till Vellingk 2 och 6 dec. 1699.

kontestationer samt hans ministers tid efter annan upprepade försäkringar. »Men jag kan intet veta, om några reservationes mentales därunder äro förborgade». Vellingk skulle emellertid, så vid görligt var, taga reda på, huru det verkligen förhölle sig. Emellertid syntes man vid sachsiska hofvet hylla den ovanliga maximen att oroa alla grannarne och detta understundom utan någon egentlig afsikt. Vid kejserliga hofvet var man orolig för konung Augusts skull, men man brydde sig ej det ringaste om att taga dem ur deras villfarelse. »Min negociation hafver för några dagar varit nästan till underskriften färdig, men nu synes, att man vill trainera dess fullbordan», emedan Sverige sades ha slutit förbund med England och Holland samt ämnade att bistå hertigen af Gottorp ej blott som en allierad utan genom att förklara Danmark öppet krig. Man fann nämligen å konung Augusts sida, att hvarken det ena eller andra öfverensstämde med den mellan honom och Sverige påtänkte förbindelsen. Emellertid hade Vellingk fått dett löftet, att man inom kort skulle utlåta sig något närmare rörande förbundet. Då Vellingk slutligen framförde Karl XII tacksägelse för konung Augusts hållning vid ryska hofvet gent mot de svenska sändebuden, gaf han ånyo försäkringar om sitt uppsåt att vara Sveriges trogne vän och granne.[1]

Man blef i Stockholm allt lugnare med anledning af konung Augusts vänskapliga försäkringar. I början af år 1700 framhölls för Vellingk, huru K. M. med särdeles nöje förnummit polske konungens beständiga goda hjärtelag emot Sverige och stadiga benägenhet att lefva med K. M. i en nabolig god vänskap och förtrolighet samt hans villighet att ingå förbund. I synnerhet var det K. M. mycket kärt att förnimma, huru August gärna undvek att sända hjälptrupper till Danmark. K. M. gjorde sig också det säkra hoppet, att han måtte framhärda i ett så rättvist och kristligt uppsåt. Man hade fått så många prof af hans rättrådiga sinnelag, att K. M. var fullkomligt öfvertygad, att han ej skulle vilja bidraga till hertigens af Gottorp förtryck. K. M:s legater i Moskwa hade också mycket berömt hans sändebuds goda officia och vänskap, hvarför Vel-

[1] Vellingk till K. M. 26 och 29 dec. 1699 och 10 jan. 1700.

lingk skulle betyga August K. M:s tacksamhet. Då man fick underrättelse om, att Vellingk ansett alliansen vara nära dess fullbordan, om blott förbundet med sjömakterna eller det befarade kriget med Danmark icke varit i vägen, lät K. M. framhålla, att hvarken det ena eller det andra borde utgöra något hinder. Sveriges allianser med andra makter kunde på intet sätt vara till men för det försvarsförbund, som K. M. ämnade ingå med Polen, och hvad hertigen af Gottorp angick, så sträfvade K. M. blott efter att betrygga hertigens säkerhet. Intetdera kunde med skäl hindra underhandlingens fullbordan, hvars ändamål endast var att bistå hvarandra mot aggressorer men ej att inveckla någondera kontrahenten i den andres affärer.[1]

Vellingks följande skrifvelser handla i hufvudsak om konung Augusts hjälpsändning till Danmark. Man började åter tala om den, och regementena hade nu som förra gången blifvit tillsagda att hålla sig färdiga, men man visste ej, om de skulle komma att aftåga. För öfrigt karakteriseras Vellingks sista bref af en stor osäkerhet och en djup okunnighet om så det ena som det andra, hvilket han icke ens gjorde något försök att dölja. Hvad som den ena dagen lofvades vid sachsiska hofvet, rubbades den andra, hvilket alla, som där underhandlade, fingo erfara. Man försäkrade å konung Augusts sida, att hjälptrupperna ej skulle komma att afgå, men Vellingk vågade ej riktigt lita därpå. Äfven berättade han, att Beichlingen, som förut varit så mycket emot förbindelsen med Danmark, ej längre undandrog sig att mottaga dannebrogsorden, hvilket Vellingk tydligen ansåg för ett dåligt tecken. Anstalter gjordes till konungens afresa, men man visste ej hvarthän han skulle begifva sig. Somliga ansågo, att han ämnade resa till Preussen, andra till Caminiec, andra till Italien. Emellertid hade Vellingk fått löfte om någon positiv resolution angående sin underhandling före hans afresa. »Generallöjtnant Flemming», skref Vellingk i början af februari, »är för en tid sedan öfver Berlin förut till Polen och Lithauen rester. Främmande hålla före, att hans resa torde hafva något afseende på livländska sidan, men de som äro underrättade om adelns missnöje i Lithauen

[1] K. M. till Vellingk 10 och 27 jan. 1700.

och om dess förehafvande emot de sachsiska regementen, finna troligare och skäligt, att han dit gången är all befarande oreda att förekomma och att försörja samma folk med nödigt underhåll, därpå det en stor brist hafver». Och någon tid senare framhöll Vellingk, huru konungens resa uppskötes dag ifrån dag och »i lika måtto den finala resolution mig lofvad är». Oaktadt Vellingks skrifvelser sålunda ej röja den förra tvärsäkerheten, synes han ändock ej befara något fientligt från konung Augusts sida mot Sverige.[1] Ej heller spåras i svenska regeringens sista skrifvelser till Vellingk något misstroende mot August. Man endast uttryckte sitt gillande af, att Vellingk motarbetade hjälpsändningen, och uppmanade honom att därmed fortfara.[2]

Kom så den sorgliga nyheten, att Riga blifvit angripet. Man fick i Stockholm underrättelse därom, innan Vellingk fått veta något i Dresden. Den 7 mars lät kanslikollegium skrifvelse afgå till Vellingk,[3] att denne tvifvelsutan redan fått underrättelse om den fientlighet, som föröfvats mot staden Riga. Man visste ännu ej, hvem som egentligen var fienden antingen Danmark, »såsom spargeras» eller konungen i Polen, emedan hans sachsiska trupper, som förts till Polangen, användts till denna fientlighet. Det sades, att staden Riga hade blifvit bränd. Vellingk skulle för konung August framhålla, huru litet detta öfverensstämde med de försäkringar, som afgifvits. Dagen efter det kanslikollegium lät denna skrifvelse afgå, fick Vellingk i Dresden underrättelse om angreppet. Han blef samma dags eftermiddag i tillfälle att tala med konung August om detta rykte. Inför denne framhöll han, att det naturligtvis måste vara ett löst och ogrundadt påstående, alldenstund August vid åtskilliga tillfällen gifvit försäkran om sin uppriktiga afsikt att med Karl XII underhålla en stadig vänskap. August svarade härpå tämligen förbryllad, att han äfven hört talas om detta rykte, dock utan någon säkerhet, ehuru det lätt kunde hända, att osämja utaf missförstånd kunde uppstå på gränserna för

[1] Vellingk till K. M. 17, 20, 26 jan., 2, 20 febr. och 5 mars 1700.

[2] K. M. till Vellingk 14 febr. och 2 mars 1700.

[3] Kanslikollegium aflät denna skrifvelse, alldenstund konungen var på Kungsör, och tiden ej tillät att dröja med bref.

desertörers och andra differentiers skull. Vellingk genmälte häremot, att sådana små bagateller ej kunde förorsaka någon brytning mellan höga potentater, och Vellingk kunde så mycket mindre tro, att Augusts officerare utan order skulle ha understått sig att föröfva någon fientlighet, som alla de gjorda försäkringarna och den förhandenvarande underhandlingen om ett nära förbund mellan Sverige och konung August all säkerhet promittera kunde. August syntes härvid embarasserad, svarade ej ett ord på Vellingks anförande utan begynte tala om annat. Den följande dagen lät han genom grefve Lewenhaupt underrätta Vellingk, att det kommit till öppet krig mellan honom och Sverige, och att skansen Kobron blifvit eröfrad. Äfven lät han tillkännagifva, att han önskade, det Vellingk nu måtte lämna det sachsiska hofvet. Vellingk framhöll emellertid för svenska regeringen, att han ämnade kvarstanna, så länge han kunde, för att ha ögat på allt vid sachsiska hofvet och främja K. M:s intresse.[1] Härpå fick han emellertid den befallning från Stockholm, att man ej kunde gilla denna hans mening, alldenstund det ej var öfverensstämmande med K. M:s höghet och respekt, att han stannade kvar, sedan man gifvit honom vid handen, att han borde resa.[2] Då Vellingk mottagit denna order, lämnade han det sachsiska hofvet. Så togo de fleråriga förhandlingarna mellan Sverige och konung August slut.

[1] Vellingk till K. M. 9 och 12 mars 1700.
[2] K. M. till Vellingk 9 och 12 mars 1700.

M. MINUCIUS FELIX:

OCTAVIUS

EN DIALOG

(DEN ÄLDSTA KRISTNA SKRIFT PÅ LATIN)

I SVENSK TOLKNING

AF

JOHANNES PAULSON

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI
1901

Intet språk har för utvecklingen af det kristligt-kyrkliga idéinnehållet ens tillnärmelsevis blifvit användt i samma utsträckning som latinet. Och dock är detta språk icke kristendomens modersmål. Det tungomål, som först lånade ord åt de världsförlösande idéer, dem Kristus skänkte historien, är att söka inom ett historiskt och litterärt föga bemärkt språkområde: Kristus och hans närmaste lärjungar talade en arameisk dialekt, som redan är utdöd. Icke heller var latinet det språk, som närmast öfvertog uppgiften att föra budskapet om Kristus och hans lära ut ibland folken. Särskildt genom mannen från Tarsus tillföll denna uppgift närmast grekiskan, och väl ett helt århundrade igenom hade den grekiska litteraturen med sig införlifvat skrifter af kristlig innebörd, innan latinet, så vidt vi nu därom kunna döma, togs i anspråk för denna uppgift. Traditionen har visserligen åt oss bevarat en föregifven brefväxling emellan apostelen Paulus och filosofen Seneca. Men ehuru denna brefväxling når upp till klassisk tid — den är äldre än Hieronymus och Augustinus —, är den dock numera allmänt erkänd som understucken, och vi hafva därför icke att räkna med den, då vi spörja efter, när kristna idéer först klädde sig i latinsk språkdräkt.[1]

Om vi sluta oss till den förhärskande meningen hos dem, som särskildt sysselsatt sig med den äldsta kristna litteraturen på latin, innehar Minucii Felix dialog *Octavius* till tiden primatet inom denna litteratur. Emellertid äro meningarne i denna

[1] Dessutom är denna brefväxling måhända öfversättning från grekiskt original.

punkt fortfarande långt ifrån enstämmiga. De åsikter, som under de senaste årtiondena framställts, gå i sär ända därhän, att man å ena sidan flyttat Minucius i tiden ända upp till ungefär år 160 e. Kr. (Baehrens, Schanz), men å andra sidan flyttat honom ned till tiden omkring år 250 eller ännu senare. Jag skall här i korthet göra reda för vissa spörsmål rörande daterandet af dialogen Octavius.

Tidigare räknade man allmänt som äldst bland kristna latinska skrifter *Tertulliani Apologeticum*, men senare undersökningar, särskildt af Ebert[1], — hvars resultat nyligen Norden[2] sökt ytterligare befästa — synas gifva vid handen att denna skrift icke med oomtvistad rätt bör gälla som den äldsta. Dessa båda skrifter, Tertulliani Apologeticum och Minucii Felix Octavius, hafva med hvarandra många beröringspunkter, ett förhållande, som man i äldre tider förklarade bero därpå, att Minucius hade begagnat sig af Tertulliani skrift. Då Tertulliani Apologeticum är skrifven kort före år 200 e. Kr. — noga räknadt antagligen på hösten år 197 — var därmed, efter den äldre uppfattningen, den tidpunkt angifven, före hvilken dialogen Octavius icke kunde vara skrifven. Numera fastslår den vetenskapliga uppfattningen ett motsatt förhållande mellan de båda skrifterna. Det är Tertullianus, som anses hafva lånat från Minucius, och icke tvärtom. Ebert har sökt påvisa, att synpunkter, dem de båda författarna samfäldt göra gällande, hos Minucius förekomma i god, logisk ordning, under det att tankeföljden hos den impulsive, geniale, men formlöse Tertullianus ofta rubbas genom störande inskjutningar och afbrott. En särskild liten punkt anses skänka Eberts teori ett kraftigt stöd. Minucius nämner nämligen enstädes (XXI, 4) en historiker Cassius. Tertullianus anses nu ha missförstått Minucius, då han (X) nämner samme historieskrifvare, men kallar honom Cassius Severus, under det att Minucius förmodas hafva åsyftat den äldre Cassius Hemina. — Norden har sökt ytterligere stödja redan af Ebert framförda skäl och därtill lagt åtminstone ett

[1] »Tertullian's verhältnis zu Minucius Felix», i Sachsiska Vetenskapssällskapets förhandlingar 1868.

[2] I ett Greifswalderprogram från 1897.

nytt. Vid en jämförelse emellan Octavius IX och XXVIII, 7 samt Tertulliani Apologeticum XVI finner man i den senare skriften ett ologiskt uppräknande af de former, under hvilka de kristna troddes tillbedja sin gud. Det ologiska i Tertulliani framställning anser Norden bero på ett med framställningen i öfrigt ej sammansmält beroende af Octavius.

Emellertid bör det icke förtigas att enstaka röster höjt sig emot Eberts och hans meningsfränders uppfattning. Den äldre uppfattningen, enligt hvilken dialogen Octavius hade till förutsättning Tertulliani Apologeticum, synes alltmer och mer trängas i bakgrunden, ehuru den ingalunda helt saknar förfäktare (Massebieau, Neumann), bland hvilka vi finna själfve hufvudmannen för forskningarna inom den fornkristna litteraturen, Harnack.[1] Men äfven från en annan sida har Eberts teori mött gensägelse. Det är ingen ringare än Hartel, som, till skillnad från Ebert och kritiskt vändande sig mot denne, sökt göra den meningen gällande, att de båda nämda skrifterna äro oberoende af hvarandra, men båda gå tillbaka till en gemensam källa.

Här är icke lämpligt tillfälle att inlåta sig på en i detalj gående kritisk granskning af de skäl, som gjorts gällande i här berörda viktiga fråga. Ehuru jag anser det otvifvelaktigt, att Minucii skrift är äldre än Tertulliani, kan jag dock icke i Eberts eller andras framställning finna någon slående eller alltigenom tvingande bevisning. I det jag alltså tillsvidare måste lämna frågan om den närmare tidpunkten för tillkomsten af dialogen Octavius öppen, vill jag blott framhålla följande: Onekligen förhåller det sig så, att man vid genomläsningen af Tertulliani nämda skrift på många punkter möter uttryck, som på ett slående sätt erinra om Octavius, men man kan också iakttaga att Tertullianus på dessa ställen icke för sin framställning varit beroende af Octavius som källskrift, ty Tertullianus utför ofta sin framställning vida utöfver de gränser, hvilka vi finna iakttagna hos Minucius. Det ligger därför onekligen nära till hands, att med Hartel antaga att de båda skrifterna gå tillbaka till en gemensam, af oss ej närmare känd källskrift. Jag vet dock

---

[1] Geschichte der altchristlichen Litteratur I, 647. Jfr Dogmengesch. I. 477 (3:e uppl.)

icke ens, om ett sådant antagande är nödigt. Det innehåll, som är gemensamt för de båda skrifterna, är i det stora hela af den art, att man torde kunna anse det hafva varit samfälld tillhörighet för alla bildade kristna i den tiden, och man kan till stöd för detta antagande äfven anföra att man i stor utsträckning återfinner detsamma hos flere af de äldsta kristna skriftställarne. Man synes mig i allmänhet vara något för mycket böjd att i de punkter, där olika skriftställare förete likhet med hvarandra, genast ropa på den enes beroende af den andre. Om jag i en skrift nämner att Gustaf Adolf föll vid Lützen 1632, är det därför icke säkert, att jag har den uppgiften ur Geijers historia, och jag kan tala om det kategoriska imperativet, utan att ens ha läst en rad af Kants skrifter.

Man har äfven fäst uppmärksamheten vid det förhållandet, att Minucius synes utgå från förutsättningar, hvilka i mångt och mycket sammanfalla med dem, utifrån hvilka den grekiske apologeten Athenagoras argumenterar i sin Böneskrift för de kristna. Man har ur detta förhållande mindre varit böjd att draga slutsatser rörande den ene författarens beroende af den andre än att framhålla det sannolika i att de båda skrifterna, på grund af likheten i sina historiska förutsättningar, måste stamma från samma tid. Då Athenagoras skrift dateras från året 177—178, har man därmed efter denna uppfattning äfven tillnärmelsevis angifvit tiden för tillkomsten af Minucii skrift. — Jag bör kanske icke heller lämna oomnämndt att Baehrens, rik på förslagsmeningar, som han alltid är, trott sig kunna fastställa dialogens år till ungefär 163 e. Kr. I det sammanhang, i hvilket Caecilius söker visa, att åsidosättande af auspicier och augurier medfört gudarnas hämnd, nämner han att Crassus gjort sig skyldig till ett sådant åsidosättande, »för att vi skola återfordra (repetamus) våra fälttecken af partherna» (VII, 4). Ur verbets presentiala form drager Baehrens den slutsatsen, att dialogen är skrifven, under det att ett krig mot partherna pågick; under denna förutsättning ligger det närmast till hands att tänka på det krig, romarna förde mot partherna i begynnelsen på 160-talet. Jag skulle icke våga att ur denna enda form draga en så bestämd slutsats, då tillfälligheter här

kunna ha sin hand med i spelet.[1] För öfrigt kan jag icke se, med hvad hemul vi kunna påstå att det af Rom mot partherna i början på 160-talet e. Kr. förda kriget i någon mån afsåg att återvinna de genom nederlaget vid Carrhae år 53 f. Kr. förlorade fälttecknen. Den saken var ju afslutad därmed, att partherkonungen Phraates IV enligt Justinus (XLII, 5, 11) år 23 f. Kr. till romarna återsände dessa fälttecken. Emellertid är det icke otroligt, att Baehrens med sitt nämnda antagande kommit tiden för dialogens författande ganska nära. Bland alla de utgångspunker, man valt för fastställande af dialogens tillkomsttid, är det en, vid hvilken jag icke kan annat än lägga den största vikt. Schanz har nämligen fäst sig vid ett ställe i Octavii utredning rörande tillvaron af en enda gud. Mot ett antagande af flera gudar talar ju äfven de jordiska rikenas historia. Han fortsätter (XVIII, 6): »När har någonsin gemensamhet i furstemakt vare sig börjat med redlighet i uppsåt eller slutat utan blodsutgjutelse», och litet längre ned: »Svärsonens och svärfadrens (d. v. s. Pompei och Cæsars) krig bredde ut sig öfver hela jordkretsen, och så stort som romerska väldet är, kunde det dock icke rymma tvänne härskare.»[2] Mig synes Schanz med full rätt fästa sig vid detta ställe såsom synnerligen viktigt för dialogens datering. Det kan nämligen knappast vara skrifvet sedan samkejsarinstitutionen kommit till, ty det skulle då varit lätt för Octavii motståndare att peka på fall af samregentskap, som icke saknat en början med redligt uppsåt och icke slutat med blodsutgjutelse; och framför allt skulle väl uttrycket att romerska väldet icke kunde rymma tvänne härskare vara omöjligt efter uppkomsten af denna institution, men det var genast efter det Marcus Aurelius bestigit tronen 161, som han lät till medkejsare kalla Lucius Verus. Vi skulle alltså, med utgångspunkt i anförda ställe, komma till det resultatet, att Minucii dialog »Octavius» är

[1] Somliga utgifvare ändra *repetamus* till *repeteremus*.

[2] Att Cyprianus (omkring 250) som i sin lilla skrift *Quod idola dii non sint* afskrifver Octavius, också, medan han är i farten, med ringa förändring afskrifver derta ställe, synes mig icke vara något tungt vägande skäl för antagandet, att Minucius kunnat skrifva här omhandlade ställe i dialogen efter uppkomsten af samkejsarinstitutionen.

skrifven senast år 160 f. Kr. Den behåller alltså för oss prioriteten framför Tertulliani Apologeticum — och äfven framför den medtäflare därom, den fått genom Harnacks hypotes att skriften *De aleatoribus* skulle vara författad af den romerske biskopen Victor I, hvars biskopstid infaller under åren 189—199.[1]

I själfva verket synes den ofvan gifna tidiga dateringen af Minucii skrift äfven vinna stöd af dialogens innehåll. Den är i allmänhet fullständigt fri från all dogmatik; den synes ännu icke känna någon nytestamentlig kanon, och som ett allmänt omdöme kan man säga, att dess författare ännu icke kommit till någon klar insikt om skillnaden mellan kristen världsåskådning och hedniskt-filosofisk. Men detta förutsätter att dialogen är skrifven, innan ännu kristendomen blifvit så dogmatiskt genomarbetad, att den för sina bekännare kunde draga en bestämd gräns mellan sig och världsvisheten, men till denna fråga återkommer jag måhända längre ned.

Det synes bero på en tillfällighet att Minucii lilla skrift blifvit bevarad åt eftervärlden. Den förekommer blott i en enda handskrift, som förvaras i Paris, och i denna icke som ett själfständigt arbete, utan som en åttonde bok ansluten till Arnobii Sju böcker emot hedningarna. Det är lätt att se, hvilken omständighet det är, som närmast gifvit anledningen till att Minucii skrift kommit att gå som en *liber octavus* af en större skrift: det är likheten mellan *Octavius* och *octavus*. Den förmodan ligger nära till hands att skriften, då den gått förlorad som själfständigt arbete, räddats åt eftervärlden genom den ordlikhet, som föranledde dess upptagande som åttonde bok i ett större arbete.

Hvad veta vi nu om författaren till dialogen Octavius? Af det redan anförda framgår att handskriften icke nämner Minucius Felix, utan tillskrifver Arnobius arbetet. Men att denna

[1] Den senaste litteraturen i dessa frågor finnes antecknad och bedömd hos Ehrhard, Die altchristl. Litteratur u. ihre Erforschung von 1884—1900, sidd. 284—292.

skrift är af Minucius Felix, därom äga vi forntidens eget vittnesbörd i dess skriftställares omnämnande af densamma, och i enlighet med dessa vittnesbörd var det också, som Frans Balduin år 1560 först utgaf denna skrift under Minucii eget namn, efter det att den redan tidigare ett par gånger blifvit utgifven tillsammans med Arnobii nämnda skrift. Minucii författarskap är alltså fastslaget, men hvad veta vi om författaren själf?

Beträffande tiden, då han lefvat, kunna vi därom komma till en bestämd uppfattning, endast genom ett fastställande af tidpunkten, då dialogen är skrifven, hvarom se ofvan.

I sin lilla skrift meddelar Minucius för öfrigt själf, att han var sakförare i Rom. Han berättar nämligen (II, 3) att det samtal, som utgör dialogens innehåll, blifvit fördt vid en tidpunkt, då han vid vinskörden erhöll ledighet från rättegångar, en ledighet, som han begagnade till att i sällskap med sina i dialogen nämnda vänner företaga en utflykt till Ostia. Denna uppgift om Minucii lefnadsyrke stödes af andra skriftställare, såsom t. ex. af Lactantius, som i inledningen till femte boken af sina *Institutiones Divinae* nämner att Minucius intagit en icke oberömd plats bland sakförare i Rom, och Hieronymus yttrar sig på ett ställe, till hvilket vi återkomma, äfven om Minucius som en berömd sakförare.

Utöfver dessa uppgifter kunna vi emellertid med större eller mindre sannolikhet sluta oss till ett och annat ur Minucii eget arbete rörande dess författare. Då Octavius om sig själf berättar (XXVIII, I) att han en gång varit afvogt stämd mot de kristne och trott på allt gängse förtal om dem och lånat sin juridiska insikt till deras förföljande, gäller detta med all sannolikhet också om Minucius. Det är så mycket sannolikare att Minucii vittnesbörd om hans och Octavii samstämmighet i sympatier och antipatier (I, 3) äfven gäller deras förhållande till de kristna, innan de ännu själfva slutit sig till den nya läran — det är så mycket sannolikare, som Minucius synes antyda ett visst orsakssammanhang mellan de bägge vännernas öfvergång till kristendomen, hvarvid Octavius ilade sin vän i förväg (I, 4). Man kan näppeligen undgå att af ett mot dialogens slut förekommande ställe (XXXVII, 1) draga den slutsatsen, att det — som det äfven ofta eljest i litteraturen

betygas[1] -- var de kristnes ståndaktighet under förföljelser och lidanden, som gjorde sådant intryck på de båda unga männen, att deras sympatier därigenom väcktes för den nya läran och dess bekännare, — hvarvid vi naturligtvis måste föreställa oss att deras sinne var förberedt för öfvergången till kristen monoteism genom insikten af det orimliga i polyteismen och dess etiska konsekvenser. Att Minucius och Octavius först vid mera mognade år eller i hvarje fall icke under sin tidigare ynglingaålder öfvergått till kristendomen synes framgå bl. a. af det ställe (I, 4), där Minucius berättar att de båda vännerna, liksom de sedermera så att säga tillsammans anammade kristendomens ljus, så förut varit hvarandras förtrogna i sedliga förvillelser. Det framgår äfven af det ställe (V, 1), där Caecilius om Minucius säger att han pröfvat på att lefva lifvet så väl efter traditionel romersk åskådning som efter den nya läran.

Vidare vittnar Minucii hela skrift icke blott om sin författares begåfning utan äfven därom, att denna begåfning blifvit odlad genom sorgfälliga och omfattande studier. Man kan icke undgå det intrycket, att författaren medvetet sökt bilda sin stil efter Cicero, något som är så mycket anmärkningsvärdare, som denna skrift, därest den tillkommit vid den tid, vi ofvan antagit, författats under ett skede, då den latinska litteraturen behärskades af Fronto och hans skola, som stod under tecknet af en konstlad arkaism. Med vissa af Ciceros skrifter, särskildt med de tre böckerna *De natura deorum*, visar han stor förtrogenhet — ja så stor, att man icke kan underlåta påpeka, att detta försvar för kristendomen hämtat ledande argument från Ciceros filosofiska rustkammare. Han synes äfven stödja sig på vissa skrifter af Seneca, och dennes inflytande på Minucii framställning är måhända större än vi nu kunna påvisa, då traditionen icke i allo visat skonsamhet mot den stoiske filosofens skrifter. Bland Roms skalder är det naturligtvis företrädesvis nationalskalden Vergilius, som han citerar, men hans skrift bär äfven vittne om att han känner Lucretius och måhända äfven Horatius. Uppenbarligen är det i flera fall omöj-

[1] T. ex. Lactantius Divin. Instit. V, 13, 11; 22, 18; jfr V, 19, 9: augetur enim religio dei quanto magis premitur.

ligt att kontrollera, huruvida Minucius har ett citat ur första hand eller han citerar efter andra. Vi taga säkerligen icke miste, om vi förutsätta att han var förtrogen äfven med grekisk litteratur, hvarvid man i första rummet torde hafva att tänka på skalderna Homerus och Hesiodus och på filosofen Plato. Icke utan skäl kunna vi också förmoda, att han som talare och rättslärd icke var obekant med Greklands största talares skrifter. Allt om allt måste vi betona att Minucius i sin skrift visar sig som en romare af hög human bildning. — Den som för öfrigt vill närmare taga reda på, i hvad mån Minucii skrift visar, reminiscenser från andra författare, hänvisas kanske lämpligast till Dombarts upplaga, där i noter under texten författareställen anföras, hvilka antagas hafva föresväfvat Minucius. Ytterligare belysning af denna fråga lämnas t. ex. af Behr i en Jenaer afhandling af år 1870, där Minucii förhållande till Ciceros böcker de natura deorum skärskådas, och af Kühn i hans afhandling Der Octavius des Minucius Felix. Eine heidnisch-philosophische Auffassung vom Christenthum (Leipzig 1882), sidd. 4—20. Att Minucius på forntiden själf gjorde intryck af stor lärdom framgår af Hieronymi ord i ep. 70, 5, där det om honom heter, att han sett sig om i så godt som all hednisk litteratur (quid gentilium scripturarum dimisit intactum?). Icke desto mindre tror jag att ifvern att gå på jakt efter reminiscencer från andra författare beträffande Minucius, som ofta eljes, är för stor. Mycket, som härledes ur bestämd källa, har som ett *commune bonum* tillhört den allmänna bildningen; jfr ofvan sid. 4.

Men hvar var Minucius född? Endast med gissningar kunna vi svara på denna fråga. Enligt somliga var han född i Rom, andra åter antaga att han var af afrikansk börd. Synnerligen bevisande äro icke de skäl, som anföras för vare sig den ena eller andra meningen. Det förra alternativet, eller den meningen, att Minucius genom börden tillhörde Rom, stöder sig naturligtvis till en del därpå, att hans verksamhet under hans mannaålder tillhörde denna stad — som vi finna ett mycket svagt skäl, då Rom som hvarje annan hufvudstad och särskildt en sådan i ett värdsvälde säkerligen räknade en mycket stor procent, måhända den större, medborgare,

som icke till födseln voro Roms söner. Ett kraftigare stöd har denna mening sökt sig i sin uppfattning af Minucii stil. Man har nämligen framhållit att hans latin till den grad bär den rena klassicitetens prägel, att det icke låter tänka sig, att någon annan än den, som från barnsben vuxit upp under inflytande af det romerska samhällets bildade talspråk, kunnat tillägna sig ett så rent språkligt uttryck. Icke heller detta skäl är synnerligen bevisande, i synnerhet om vi besinna att Roms litteratur redan före Minucii tid räknade provinsbor bland sina klassiska författare. Att för öfrigt omdömet om den större eller mindre klassiska renheten i Minucii språk hvilar på i någon mån subjectiva grunder framgår af hvad som omedelbart kommer att anföras.

Icke heller den andra meningen, eller den, att Minucius sannolikt var född i provinsen och i så fall antagligast i Afrika, kan bjuda på synnerligen starka skäl. De språkgranskare, som särskildt sysselsatt sig med den s. k. afrikanska latiniteten, hafva velat draga äfven Minucius inom dess sfär, och onekligen har han med denna litterära riktnings representanter vissa drag gemensamma. Men därför behöfver han icke i egentlig mening vara att räkna bland denna riktnings män. Den afrikanska latiniteten spelade en sådan roll i den samtida litteraturen, att det väl låter tänka sig, att den kunnat afsätta ett eller annat spår äfven hos författare, som endast litterärt stodo under dess inflytande. — Ett annat skäl för antagandet af Minucii afrikanska börd har man sökt i följande förhållanden: Octavius har kommit till Rom sjöledes (III, 4), det angifves icke hvarifrån, och antagandet att han kommit från Afrika är därför lika mycket eller lika litet sannolikt, som hvarje annat antagande, men i hvarje fall icke uteslutet. Gå vi däremot till den tredje mannen i kamratlaget, Caecilius, den romerska polyteismens förkämpe i dialogen, finna vi det redan sannolikare att han var af afrikansk börd. Man har nämligen i Cirta i Afrika funnit inskrifter från Caracallas tid, hvilka omtala en viss Marcus Caecilius Natalis, som i det afrikanska samhället intog en mycket framskjuten plats. Man har velat identifiera denne Caecilius Natalis med den i dialogen uppträdande mannen af samma namn, något som dock möter svårighet från synpunkten af dialogens sannolika ursprungstid. Och de giss-

ningar, man framställt om den närmare graden af släktskap mellan inskrifternas och dialogens Caecilius — man har närmast antagit att dialogens Caecilius varit fader till inskrifternas — måste stanna vid att vara blott gissningar. Det är emellertid ett anmärkningsvärdt sammanträffande, att den inskriftligt omnämnde Caecilius säges vara Quinti son och att Baehrens ur ett korrupt ställe i dialogen (I, 5) med stor sannolikhet åt dialogens Caecilius återställt förnamnet Quintus. Det enda man med kännedom om de romerska namnförhållandena kan med visshet säga är att en närmare eller fjärmare frändskap förefunnits mellan de båda Caecilierna, men detta är icke nog för att därmed skulle vara bevisadt att äfven dialogens Caecilius skulle vara afrikan och särskildt cirtenser.

Emellertid har man ur dialogen framletat ännu ett skäl, som gör detta antagande till en viss grad sannolikt. Då Caecilius i sitt anfall mot de kristna åberopar sig på Fronto (IX, 6), sker det med orden *Cirtensis noster*. Då nu Fronto var bördig från Cirta, ligger det antagandet nära till hands att dessa Caecilii ord närmast motsvara hvad vi återgifva med orden »min berömde landsman Fronto». Detta antagande vinner ytterligare stöd däraf att, då Octavius i sitt svarstal fäster sig vid nämnda ställe hos Caecilius, han gör det med orden »*tuus Fronto*» (XXXI, 2), hvilka ord i öfverensstämmelse med det nyss anförda kunna vara liktydiga med »din berömde landsman Fronto». Det kan således icke förnekas, att en viss sannolikhet talar för, att Caecilius var boren afrikan, men denna sannolikhet kan icke upphöjas till full visshet; det är nämligen alldeles icke säkert att de anförda orden: »Cirtensis noster» och »tuus Fronto», måste tolkas på det sätt, här angifvits. Man har framhållit att det pronominala adjektivet här endast betecknar Fronto som Caecilii meningsfrände, något som jag dock, särskildt hvad det förra stället angår, finner föga sannolikt. Troligare synes mig att »*Cirtensis noster*» betecknar den bekante retorn såsom allas berömde samtida — hvarvid *tuus Fronto* närmast torde böra tolkas som »den af dig citerade Fronto». Men är det icke ens för Caecilius till full evidens ådagalagdt, att han var född afrikan, så är det det ännu mindre rörande Minucius och Octavius. Det skulle angående dem

kunna antagas med ungefär samma visshet som rörande Caecilius själf, därest orden »in contubernalibus» (IV, 4) kunde med säkerhet antagas syfta på studiekamratskap mellan Caecilius och de båda andra personerna i dialogen. Men detta är icke säkert. Att däremot Minucius och Octavius varit studiekamrater synes framgå af dialogens första ord.

Det är alltså icke synnerligen mycket, källorna hafva att meddela oss om Minucius Felix, författaren till den äldsta kristna skriften på latin. Naturligtvis skulle vi mycket värdera att känna flera detaljer ur hans lif och förhållanden. Men hvad som är viktigare än biografisk detaljkännedom är att den litterära personligheten träder oss till mötes som en fullt utpräglad individualitet. Och detta är hvad Minucius i sin lilla skrift gör. Hans framställning bär till det mesta en så rent personlig prägel, att vi själfva tycka oss känna det famntag, med hvilket han i jublande glädje hälsar sin nyss anlände vän (II, 2) Octavius, och den älskliga framställningen gör oss till intresserade åskådare af de små gossarnes lek (III, 6). Vi känna, som rörde den oss själfva, den misstämning, för hvilken Caecilius blifvit ett offer på grund af Octavii skoningslösa anfall (III, 1; IV, 1;) och Minucius låter såväl Caecilii anfall på som Octavii försvar för kristendomen bäras af ett rent personligt intresse. Ypperligt är Caecilius skildrad genom sin naiva tillförsikt att hafva slagit till marken hvarje skäl, som kunde anföras mot den äldre religiösa uppfattningen (XIV, 1). Mindre sannolik förefaller oss Caecilius, då han efter Octavii framställning genast är beredd att sluta sig till de nyss af honom afskydde kristne.

Redan i det föregående är flerfaldiga gånger antydt att Minucii framställning iklädt sig dialogens form. Sitt föredöme i handhafvandet af denna har han sökt hos Cicero (och möjligen Tacitus). Framställningen fortgår alltså i längre sammanhängande föredrag och icke så, som i den platonska dialogen, där ämnesutvecklingen fortlöper genom ett i frågor och svar sig utvecklande samtal.

Hvilka omständigheter hafva nu framkallat denna försvarsskrift för kristendomen? Man har, och det särskildt i senare

tider, sökt göra gällande att det var Frontos tal emot de kristne, som förmådde Minucius att uppträda på arenan till de anfallnes försvar. Om detta Frontos tal veta vi icke mer än hvad Minucius själf förtäljer oss. Förmodligen är hvad som innehålles i det nionde kapitlets sjätte och sjunde paragrafer referat af innehållet i Frontos framställning, och så har också Frontos utgifvare Naber fattat förhållandet. Det ställe, där Octavius till svar på Caecilii framställning (XXXI, 2) nämner Fronto, lägger intet nytt till vår kännedom om innehållet i Frontos tal.[1] Att döma af IX, 6 har således Fronto tagit sig före att anfalla de kristne för en mer än vanligt rå osedlighet — säkert en tacksam uppgift för en talare af Frontos riktning. Men jag kan icke af Minucii skrift finna det antagandet berättigadt, att den i sin helhet skulle vara ett bemötande af Frontos anfall. Fastmera synes dialogen Octavius syfta till en principiell behandling af motsatsen emellan kristendom och romersk statsreligion (IV, 4). Jag föreställer mig därför förhållandet så, att Minucius visserligen i Frontos anfall sett en manande anledning att uppträda till de kristnes försvar, men att han icke vid förandet af detta försvar funnit sig böra begränsa sin uppgift till att bemöta Fronto. Han har haft en förnimmelse af, huru ett sådant anfall som Frontos skadade de kristne inför den allmänna meningen och särskildt inför de ledande och styrande kretsarne inom samhället. Men han har framför allt haft en förnimmelse af spänningen mellan kristendom och romersk statsreligion, och han har fruktat att, därest icke den allmänna meningen blefve rätt upplyst om de kristne, de sporadiska förföljelser, som hittills förekommit. lätt kunde få ett omfång, som vore farligt för de kristnes existens öfverhufvud. Han har därför genom en principiell behandling af tidens stora tvistefråga velat bidraga till att den romerska statsreligionens bekännare måtte få en gynnsammare och riktigare uppfattning af de kristne.

Som redan antydt bebådar dialogen en principiell uppgörelse mellan kristendom och romersk statsreligion. Har dialogen inlöst detta löfte? Låtom oss se, hvilket dess eget vitt-

[1] Andra hänsyftningar på Fronto kunna icke bevisas, ehuru det i och för sig kan vara sannolikt nog, att ett sådant tadel af oratoriska konstprodukter, som det, hvilket förekommer i slutet af XVI kapitlet, kan hafva adress till den berömde Cirtensern.

nesbörd i frågan är. I skriftens slutkapitel säger den genom Octavii föredrag till kristendomen omvände Caecilius: »hvad angår undersökningens hufvudfråga, så gillar jag läran om den gudomliga försynen, och medgifver, att blott en gud finnes, och instämmer i att den sekt, jag numera själf tillhör, är utmärkt för renlefnad.»

Uppenbarligen anser sig författaren i dessa ord hafva angifvit icke blott hvad som bildar hufvudpunkterna i den föregående undersökningen, utan äfven själfva grundvalarne för kristendomens nya lära. Kunna vi skänka honom vårt bifall till denna uppfattning? Låtom oss korteligen försöka skärskåda den föregående framställningen.

I en apologetisk skrift icke mindre än i hvarje annan ligger stor vikt på, huru det problem, som skall behandlas, ställes. I dialogen Octavius är problemställningen så att säga gifven åt Caecilius, som i debatten först får ordet till ett sammanhängande föredrag. Onekligen lägger han problemet på en lägre nivå än vi skulle vänta oss. Då det gäller för honom att försvara romersk religionsuppfattning i dess motsats mot kristendomen, skulle vi vänta oss att han toge sin ståndpunkt å den höjd, dit det förkristna tänkandet fört den tidens bildade medvetande. Men det är långt ifrån fallet. Caecilius har visserligen iklädt sig filosofmantel och det till och med en sådan af skeptisk färg, men när han axlar den, sticka trasorna af en mycket vulgär åskådning fram under den. Det är därför lätt för Octavius att vederlägga Caecilius.

Men hvarför har Minucius icke låtit Caecilius intaga en principiellt högre ståndpunkt? Svaret härpå är ganska enkelt, men i någon mån förvånande, då vi här röra oss med en till sina tendenser kristen skrift. Fallet är nämligen det, att den högre uppfattning, till hvilken de förkristna tänkarne kommit, var utsedd att göra Octavius de väsentligaste tjänster för vederläggningen af Caecilii villfarelse. Det är nämligen så att, när Octavius skrider till vederläggning af Caecilii meningar, han stöder sig så godt som uteslutande på filosofernas läror. Om vi se på de båda punkter, dem Caecilius i sin sammanfattande afslutning anför såsom för honom i den föregående framställningen klargjorda, eller de båda punkterna om försynen

och om Guds enhet, så finnes intet i Octavii bevisning, som hvilar på grunden af karakteristiskt kristen uppfattning. Det enda ställe, som skulle kunna anföras för en sådan mening är väl XVIII, 7, där det talas om Gud »som, förrän världen fanns, själf ersatte världen för sig: han som med sitt ord bjuder allt vara som är, ordnar det genom sitt förnuft etc.» — ett ställe öfver hvilket ju kristen färg onekligen i någon mån hvilar. Mera utslag af en speciellt kristen åskådning torde förekomma inom det parti, som afhandlar den tredje af framställningens hufvudpunkter, eller den, som söker häfda renheten af de kristnes lif. Inom detta parti, som börjar med kap. XXIX, förekomma så att säga som biprodukter af framställningen vissa läror af kristen hållning, såsom t. ex. läran om en allmän världsundergång och läran om uppståndelsen. Men i det hela söker framställningen i så hög grad sitt fäste hos förkristen åskådning, att det specifikt kristna nästan icke eller blott svagt träder i dagen.

En läropunkt, som i detta sammanhang särskildt intresserar oss, är den om Kristi person. Hvilken mening har Minucius i denna fråga haft? Caecilius säger IX, 4 efter rykten »att föremålet för deras (d. v. s. de kristnes) dyrkan är en man, som för brotts skull fått lida det hårdaste straff.» Octavius upptager till besvarande denna Caecilii anmärkning längre fram XXIX, 2, där det heter: »Men, när I påbörden oss som föremål för vår kult en missdådare och det kors, på hvilket han lidit döden, så hafven I förirrat Eder långt bort från sanningens område, I som tron att vare sig en missdådare förtjänat hållas för Gud eller att en af jordisk härstamning kunnat tros vara det. Ömkansvärd är i sanning den, hvars hela hopp hvilar på en människa, som ju är dödlig, ty då den människans lif slocknar i döden, är det också slut med all hans hjälp.»

Detta är allt hvad Minucius i sin dialog har att säga om Kristus personligen, och det ger oss icke mycken ledning till besvarande af den frågan, hvilken ställning Kristus intar i Minucii kristendom. Jag kan icke undgå det intrycket, att Minucius med afsikt låter Octavius yttra sig i sväfvande och föga markerade ordalag. Också hafva väl olika tolkare fått ut helt olika meningar ur detta ställe. Under det att förmodligen de

fleste trott sig här återfinna ortodox kristen åskådning, har Baehrens däremot gått till motsatt ytterlighet. Denne filolog har nämligen, stödjande sig på detta ställe, i Minucius funnit en föregångare till Strauss och Renan. Jag kan icke sluta mig vare sig till dem, som i detta ställe se ortodox lära, eller till deras antipod. Jag kan icke finna annat än att Minucius här framhåller å ena sidan att Kristus var Gud, å andra sidan att han icke var en människa eller af jordisk härstamning. Men detta kan väl icke betyda annat än att Minucius slöt sig till den heretiska riktning inom kristologien, enligt hvilken Kristi mänskliga framträdande blott var ett sken.[1]

Liksom alltså kristologien föga framträder i dialogen Octavius, så äro äfven andra för kristen åskådning kännetecknande hufvudpunkter tämligen trängda i bakgrunden. Åt kristendomen, som en frälsningsförkunnelse, gifves intet direkt uttryck. Visserligen lärer Minucius en gudomlig uppenbarelse genom det inspirerade ordet, men denna inspiration är hos Minucius begränsad till det gamla testamentets lärare. XXXIV, 5 heter det att »filosoferna utveckla samma meningar som vi (d. v. s. de kristne), icke som om vi följde dem i spåren, utan emedan de öst ur profeternas gudingifna förutsägelser och dymedels, ehuru blott som en skuggritning, efterlikna sanningen, den de förvanska.» Äfven XXXV, 1 talas om »profeternas siarord». Däremot har jag redan omnämnt att Minucius icke synes känna någon kyrkligt fastställd nytestamentlig skriftsamling, och det gjorde väl i det hela heller icke hans samtid, därest hans lefnad faller så tidigt, som vi ofvan funnit skäl antaga. Ett och annat ställe såsom t. ex. XXXI, 8, där det talas om de kristne »såsom alla söner af samme gudomlige fader, såsom meddelaktige i tron, såsom medarfvingar till hoppet», kan tyckas tyda på nytestamentlig reminiscense, men troligare är att detta och liknande ställen, genom den muntliga predikan, redan öfvergått till att vara gemensam egendom för alla den kristna församlingens medlemmar.[2]

---

[1] Kühn har i sin redan anförda skrift äfvenledes funnit att Minucius bör räknas till doketerna.

[2] Att på det misstänkta stället XIX, 4 grunda den uppfattningen, att Minucius äfven känner en nytestamentlig skriftinspiration, synes icke vara tillåtet.

Huru skola vi nu förklara det, att Minucii skrift erbjuder så föga af positivt kristligt innehåll? Det kan icke förklaras med en hänvisning till att hans samtid i det hela icke var rikare i berörda hänseende, ty det var den. Särskildt vid en jämförelse med greken Justinus förefaller Minucius tämligen mager, men vi skola dock komma ihåg, att den stora dogmbildningens period ännu icke begynnt, hvadan mycket, som sedermera framträdde inom kyrkan såsom fastställd lärosats, ännu icke kristalliserat ut sig i sin motsats mot icke-kristen uppfattning. Änskönt alltså Minucius spelar en mycket obetydlig roll, med hänsyn till de kristna idéernas utveckling, göra vi dock säkerligen rätt i att antaga, att han i sin lilla skrift icke uttömt hela sitt förråd af positiv kristendomsuppfattning.[1]

Vidare kunna vi till förklaring af här uppkastade fråga påpeka ännu en omständighet. De kristne författarne tyckas ofta hafva iakttagit en viss försiktighet, då det gällt att för hedningarne framlägga kristendomens innehåll. Ett ställe hos den senare kyrkoläraren Lactantius är för denna fråga belysande. Denne författare säger nämligen divin. instit. V, 4, 4 att, »då det gäller att påverka en hedning, man icke bör gripa till skriftens vittnesbörd, som af honom anses för falska och uppdiktade, utan bör en sådan person vederläggas med förnuftsskäl. Kristendomens grundsanningar böra meddelas honom endast så småningom, ty om dess ljus med ens kastas öfver honom, varder han lätt bländad.» Man jämföre äfven samma skrift VII, 26, 8, för att icke nämna att äfven andra kyrkans fäder yttra sig i samma riktning. Härtill kommer att i Octavii slutkapitel ställas i utsikt samtal om andra till kristendomen hörande sanningar, hvadan man kan föreställa sig att punkter af mera positivt kristligt innehåll tänkas framdeles komma till tals. Men det synes dock stå fast, att döma af dialogens hela innehåll och karaktär, att Minucii kristendom icke utmärkes af samma fyllighet, som den kristna åskådning,

[1] Att man för öfrigt redan i den fornkristna tiden fann Minucius icke fullt tillfredsställa krafven på en kristendomens apologet framgår måhända af ett redan ur Lactantius anfördt ställe *divin. instit.* V, 1, 22, där det heter att han skulle blifvit en utmärkt försvarare af kristendomen, *si se totum ad d studium contulisset.*

hvilken framgick segrande ur striden mellan olika kristna riktningar.

Är dialogen fingerad? Eller skola vi anse den verkligen vara hållen under i det hela de förhållanden, den själf anger? Äfven i denna punkt hafva meningarne varit och äro väl ännu i denna dag delade. Själfva dialogens iscensättning sker, frånsedt smärre ofullkomligheter, med sådan konkret åskådlighet, att läsaren får intryck af något upplefvadt, icke af något diktadt, och särskildt det mellan Caecilii och Octavii föredrag inskjutna lilla partiet har ett starkt tycke af teckning efter verkligheten. Icke desto mindre är jag böjd för att antaga att dialogen *som sådan* är fingerad, hvilket ju icke utesluter att den i en eller annan punkt kan äga anknytning till något af Minucius upplefvadt. Särskildt tvänne omständigheter synas mig tala för att Minucius icke alltigenom tecknar efter naturen. Den första punkten är följande:

Om vi tänka oss att en bildad romare, såsom Caecilius gör det i dialogen, uppträder till försvar för den gamla religionen mot kristendomen, skulle han väl icke göra sig skyldig till att i så ytterlig grad, som fallet är med Caecilius, underlätta för motståndaren en vederläggning. Detta gör nämligen Caecilius genom att framställa och söka häfda de mest vulgära meningar i religiöst hänseende. Fastmera skulle han väl hafva frånskiljt sådant, som det bildade föreställningssättet hade frigjort sig ifrån, för att icke slösa något försvar på positioner, som voro omöjliga att hålla. Med andra ord: återgåfve dialogen ett verkligen hållet samtal, skulle vi väntat oss att Caecilius mindre företrädde vulgär religiös uppfattning och mera begränsade sig till häfdandet af de åsikter, hvilka tillhörde honom som bildad romare.

Äfvenledes den omständigheten, att dialogen låter Caecilius känna sig öfvertygad af Octavii framställning, synes mig tala emot antagandet, att dialogen verkligen hållits, ty de skäl, Octavius har att bjuda på, äro, särskildt i teoretiskt hänseende, synnerligen svaga. Det kan väl icke vara första gången Cae-

cilius, som bildad romare, hör de skäl framdragas, som tala för, att en gudomlig försyn styr världens och människornas öden, och hafva dessa skäl icke förut förmått öfvertyga Caecilius, är det svårt att förstå, huru de kunna det i Octavii korta referat, som intet nytt lägger till hvad hans förkristna källor hade att i saken anföra. Det viktigaste af hvad som anföres för antagandet af Guds enhet är äfvenledes hämtadt från icke kristen åskådning, i det att Octavius hos filosoferna söker stöd för de kristnes monoteism, men här kommer dock ett eller annat till, som måhända icke saknar apologetiskt värde, om ock det är svårt att förstå huru det kunnat verka omedelbart öfvertygande. Hvad den tredje af de af Caecilius anförda hufvudpunkterna beträffar eller de kristnes sedliga renhet, så vidrör väl här Octavius kärnan i all kristlig apologi, ty ytterst gifves väl ingen annan sådan, än den, som ligger däri, att kristendomen förmår omgestalta sina bekännares lif i enlighet med kristendomens sedliga ideal. Icke desto mindre är det i och för sig föga troligt att ens denna punkt skulle förmått Caecilius att omedelbart träda öfver till en sekt, om hvilken han nyss haft en så låg tanke.

Till grund för min öfversättning af dialogen Octavius har jag lagt särskildt Halms och Baehrens editioner, men i det hela förfarit tämligen eklektiskt, såsom också framgår af noterna. De täxtändringar, jag sjelf föreslagit, hoppas jag få tillfälle att på annat ställe motivera. För själfva öfversättningen har jag ofta med gagn rådfrågat Dombarts tyska och von Hertzens svenska tolkning.

Göteborg i April 1901.

Johannes Paulson.

Då jag i stilla eftertanke låter minnet af min ädle och inner- I
ligt hängifne ungdomsvän, Octavius, skrida förbi min själs
ögon, är jag i mitt inre till den grad gripen af behaget i
hans väsen och ömhet för honom personligen, att jag tycker
mig själf så att säga återvända till flydda tider i stället för att
i erinringen återkalla händelser, som redan tillhöra det förflutna.
Till den grad har hans bild, sedan han ryckts undan mina le- 2
kamliga ögon, sänkt sig så mycket djupare i min barm, jag
skulle vilja säga i min själs innersta. Och det var icke utan 3
grund, som han, den förträfflige och fromme mannen, då han
gick bort ur världen, kom mig att känna en oändlig saknad
efter sig — så mycket mera, som äfven hos honom själf lågade
en så varm vänskap för mig, att han både i skämt och i all-
var, som en vilja med mig, delade mina böjelser och min mot-
vilja; man hade kunnat tro att en och samma själ var delad
på oss båda. Så var han den ende förtrogne i mina ungdoms- 4
förvillelser, ja, han deltog själf i mina felsteg; och då jag, se-
dan töcknet skingrats, ur mörkrets djup arbetade mig upp till
vishetens och sanningens ljus, nekade han icke att vara min
följeslage, utan — hvad som är en större ära — han ilade före
mig. Därför, då jag i eftertanken genomgår hela tiden för 5
vårt förtroliga umgänge, fäster sig mitt minne lifligt vid ett
föredrag af honom, det, i hvilket han genom en tungt vägande
utredning till den sanna religionen omvände Q. Caecilius,[1] som
då ännu var fången i fåfängelig vantro.

Octavius hade nämligen i en affär och för att besöka mig II
kommit till Rom. Han hade lämnat hem, maka, barn, som
ännu voro i sina oskuldsår och som ännu — något som är i

[1] Efter Baehrens gissning *quo Q. Caecilium;* hdskr. har *quod Caecilium.*

hög grad älskligt — stammade fram blott halfva ord, ett språk, som blir behagligare genom själfva den stapplande tungans
2 brutna ljud.[1] Jag kan icke i ord uttrycka, huru stor min glädje var vid hans ankomst, huru vanmäktig jag var att hålla tillbaka dess jublande utbrott;[2] ty min hänförelse öfver att hafva den käre vännen hos mig ökades i hög grad därigenom, att han kommit fullständigt oväntadt.

3 Nåväl, en eller annan dag därefter, då vi genom trägen samvaro hade stillat vår första heta längtan efter hvarandra och vi, genom ömsesidigt meddelande, hade fått veta hvad vi rörande hvarandra, på grund af vår skiljsmässa, voro i okunnighet om,[3] beslöto vi att göra en utflykt till det täcka Ostia, i synnerhet som man anbefallt mig, för botandet af en flussartad sjukdom, hafsbaden som en angenäm och lämplig kur. Därtill kom att ferierna vid vinskörden hade gjort mig ledig från mina juridiska göromål; ty det var vid den tid, då, efter de heta sommardagarna, höstens svalare temperatur var i annalkande.

4 Då vi nu vid gryningen promenerade längs med flodstranden till hafvet, var det ett utsökt behag, när luften med sina milda fläktar vederkvickte våra lemmar, och den mjuka sanden lätt gaf vika för våra steg.[4] Då hände sig att Caecilius[5] varseblef en Serapisbild;[6] strax förde han, såsom den vantrogna hopen plägar, handen till munnen och tryckte en kyss därpå.

---

[1] Jag följer här Synnerberghs omflyttning.

[2] Jag följer här Heumanns rättelse *inpotenti gaudio;* hdskr. har *inpatienti.*

[3] *quae per absentiam mutua de nobis nesciebamus* efter Maehlys rättelse. Hdskr. har *mutuam.*

[4] Hdskr. har *molli uestigio cedens harena;* läsningen är tvifvelaktig. Baehrens rättar till *molle* (eller *molliter*).

[5] Caecilius har visserligen förut nämnts — I 5 —, men det har icke antydts att han deltog i utflykten till Ostia — uppenbarligen en brist i dialogens iscensättning.

[6] Bland de många främmande kultformer, som under kejsartiden inträngde i Rom, var den egyptiska Serapis-tjänsten en af de populäraste. Denna kultform var inhemsk i Egypten sedan den förste Ptolemaeerns tid (omkr. 300). Serapis motsvarade väl närmast den grekiske Pluton, men innefattade äfven drag af andra grekiskt-romerska gudomligheter, t. ex. Zeus-Juppiter.

Då sade Octavius: »Det är icke rätt gjort af dig, bro- III
der Marcus,[1] att du på detta sätt lämnar åt sitt öde en man, som både hemma och ute ständigt är vid din sida, — då du dock ser, i hvilken gemen okunnighets mörker han befinner sig. Finner du dig icke i att han vid ljusan dag stöter emot stenar, låt vara att de äro formade till bilder och salvade och bekransade? Du vet ju dock, att vanhedern för en sådan villfarelse faller tillbaka på dig i lika hög grad som på honom själf».

Då han slutade tala, hade vi genomvandrat halfva områ- 2
det af samhället och voro redan framme vid den öppna stranden.[2] Där göt sig en mild våg öfver hafssandens yttersta rand 3
och sökte jämna ut den, liksom ville den breda ut den till en promenad. Som alltid, äfven vid vindstilla, var hafvet äfven nu oroligt. Om också inga hvitskummiga vågor slogo mot land, så hade vi dock vår stora lust åt att se de krusiga och svällande böljornas ständigt förnyade lek[3] — allt under det vi fuktade våra fotblad i själfva vattenbrynet. Än nämligen trängde hafvet, då dess våg höjde sig[4], ända fram till våra fötter och lekte omkring dem, än drog det sig sakta glidande tillbaka och sögs upp i sig själf. Sakta och lugnt skredo vi alltså fram längs med 4
randen af den mjukt buktade kusten och läto historier förkorta vägen. Dessa utgjordes af Octavii skildringar från hans sjöresa. Men när vi under samtal tillryggalagt en tämligen lång 5
sträcka,[5] vände vi om och gingo samma väg tillbaka. När vi kommo till det ställe, där små fartyg dragits upp på stranden och, till skydd mot röta[6] från marken, hvilade på underlagda ekstockar, se vi gossar, som i liflig lek täfla med hvarandra i att kasta stenskärfvor öfver hafsytan. Denna lek går så till: 6
man letar på stranden upp en rund stenskärfva, som är glättad

---

[1] *Marcus* var, hvad vi skulle säga, Minucii förnamn.

[2] D. v. s. de hade genomvandrat den del af Ostia, som sträckte sig uppåt flodstranden, och kommit ned till den del, som låg vid själfva hafvet.

[3] Jag behåller handskriftens *torosis*, men läser med Usener *identidem* för *ibidem*.

[4] Jag läser *fluctuans*. Hdskr. har *fluctus*.

[5] Efter Baehrens omflyttning, *emensi*, *eandem*; hdskr. har *eandem emensi*.

[6] Dombart *tabe* i st. f. hdskr:s *labe*.

af vågorna; denna skärfva fattar man mellan fingrarna i horisontalt läge, böjer sig själf så långt man kan, och slungar skärfvan så, att den liksom rullar fram öfver vågorna. Antingen sopar då den slungade skärfvan hafsytan och liksom simmar därpå, så länge den glider fram i jämn fart, eller också klyfver den böljekam efter böljekam i ständigt förnyade språng, så länge den hålles uppe af sin egen fart. Bland gossarna räknar sig den som segrare, hvars skärfva flyger längst och gör det största antalet språng.[1]

IV Under det att vi nu alla fängslades af behaget i detta skådespel, gaf Caecilius icke akt på någonting och hade intet nöje åt gossarnes täflan, utan tyst, förstämd, skild från oss andre, förrådde han genom sitt ansiktsuttryck nedslagenhet öfver
2 jag vet icke hvad. Då sade jag till honom: »men hvad vill detta säga, Caecilius? Jag kan icke känna igen din vanliga lifiighet och jag saknar ditt goda lynne, som äfven under all-
3 var plägar lysa ur dina ögon.» Men han svarade: »vår vän Octavii tal har länge djupt bedröfvat och grämt mig; visserligen var det mot dig, han for ut med förebråelser för liknöjdhet, men så, att han förstulet riktade mot mig en den svåraste
4 anklagelse för okunnighet. Jag vill därför gå ett steg vidare; jag vill hafva en principiell uppgörelse med Octavius rörande vårt mellanvarande. Om ni finner det för godt, att jag, en man af detta okunniga följe,[2] afhandlar frågan med honom, så skall han sannerligen snart komma till insikt om, att det är lättare att hos en kamrat skingra, än att hos honom inplanta en
5 viss åskådning.[3] Låtom oss slå oss ned på de i hafvet utskjutande stendämmena, som äro lagda till skydd för badskjulen, så kunna vi både hvila oss från vår promenad och mera samla våra tankar på meningsbytet». Som han sagt detta, slogo vi oss ned så, att af oss tre jag satt mellerst, med en af dem

---

[1] Denna här beskrifna lek öfvas ännu af våra gossar. I Finland och vissa bygder af Sverige lär den kallas *smörgåskastning*. Hvad beskrifningen för öfrigt beträffar, är intet annat att anmärka än att man hällre väljer en flat än en rund sten.

[2] Jag läser *si placet ut, imperitae sectae homo, cum eo disputem*. Hdskr. har ... *ut ipsius sectae homo*.

[3] Jag läser *dissipare ... sapientiam* i. st. f. handskriftens *disputare*.

på hvardera sidan — men detta skedde icke af artighet eller med hänsyn till min rang eller värdighet, ty vänskap uppsöker blott jämlikar eller skapar den sådana; nej, det var för att jag som skiljedomare dels skulle, som i lika mån granne till dem båda, lyssna till deras anföranden, dels såsom opartisk skilja de bägge tvistande åt.

Då började Caecilius i följande ord: »Du, broder Marcus, V
står visserligen icke tveksam inför den fråga, vår undersökning
nu rör sig om. Du har sorgfälligt försökt lefva lifvet så på
den ena som den andra åskådningens grund, och så har du
förkastat den ena och gillat den andra. För tillfället måste du
likväl sätta dig in i en sådan stämning, att du håller vågskå-
len som en fullständigt opartisk domare och icke af din böjelse
för endera parten låter den sjunka till dess förmån. I annat
fall kan ditt domslut synas mindre vara en frukt af vårt me-
ningsbyte, än ett utslag ur din personliga uppfattning. För 2
den skull, om du slår dig ner på domarestolen som helt och
hållet främmande för målet och obekant med bägge parterna, så
är det ingen svårighet att lägga i dagen, att allt i människo-
lifvet är tvifvelaktigt, ovisst, sväfvande, och att alla omdömen,
som röra detsamma,[1] snarare äro sannolika än sanna. Det är 3
därför mindre underligt[2], att många fatta leda för ett grundligt
sökande efter sanningen och blindt böja sig för hvilken för-
slagsmening som hälst, snarare än de med uthållig flit fram-
härda i sin forskning. Därför måste alla känna förtrytelse och 4
harm öfver att somliga, och det till på köpet sådana, som sakna
vetenskapliga studier, äro obevandrade i litteraturen, okunniga
till och med i vanliga simpla yrken, — att sådana perso-
ner hafva panna till att göra bestämda påståenden i de vikti-
gaste och högsta frågor, inför hvilka, under alla sekler allt in-
till denna dag, filosofien själf i dess otaliga förgreningar står
spörjande. Och detta icke utan skäl; ty människan är i sin be- 5
gränsning så oförmögen att utforska de gudomliga tingen, att
det hvarken är gifvet henne att veta eller tillåtet att ransaka
eller stämmande med hennes gudsfruktan att uppställa förmo-

---

[1] Efter Baehrens, som inskjuter *de his iudicia*.

[2] Jag läser här med Ursinus *quo minus;* hdskr. har *quo magis*.

danden om vare sig det, som fått sin upphöjda plats öfver oss
på himmelens hvalf[1], eller det, som under oss är nedsänkt i
jordens djup. Fastmera synas vi rätteligen vara lyckliga
nog och nog insiktsfulla, om vi, i enlighet med den forn-
tida vises bekanta orakelsvar, förvärfva oss en förtroligare kän-
6 nedom om oss själfva.[2] Men om vi också, i det vi hängifva
oss åt en vansinnig och dåraktig möda, sträfva utöfver de
skrankor, som äro satta för vår ringhet och, änskönt vi äro
bundna vid jorden, i djärf åstundan skrida bortom själfva himla-
hvalfvet och dess stjärnor, så låtom oss åtminstone undvika att
kläda denna förvillelse i tomma och skräckinjagande föreställ-
7 ningar. Antaget att i begynnelsen alltings urfrön bildat den
konkreta världen, i det att de, på grund af sin egen beskaf-
fenhet, slutit sig samman[3]: hvilken Gud är då här skaparen?
Antaget att världsaltets delar vuxit samman, ordnats, danats
genom atomernas tillfälliga sammanträffanden: hvilken Gud
är då byggmästaren? Antaget att urelden tändt stjärnorna, och
att himlahvalfvet spänts upp af sitt särskilda grundämne, att
jordens grund är lagd genom dess eget urämnes tyngd[4] och
att hafvet flutit samman[5] ur fuktigheten: hvarifrån stammar då
detta religionsväsen, hvarifrån denna fruktan för en Gud[6] och[7]
8 denna vidskepelse? Människan och hvarje lefvande varelse, som
födes, lifvas, växer till, är en spontan sammansättning af ur-
frön, i hvilka människan och hvarje lefvande varelse åter sön-
derdelas, upplöses, splittras: så flyter också allting tillbaka till
sin källa och fullbordar kretsloppet åter till sig själf, utan för-
medling af någon danande konstnär eller uppehållare[8] eller ska-
9 pare. På sådant sätt är det en själfklar följd[9] att, genom eld

---

[1] Jag läser med Baehrens *caelo suspenso sublata sunt;* hdskr. *suspensa.* I det följande: *terra in profunda.*

[2] Åsyftar den bekanta inskriften i Apollotemplet i Delphi.

[3] Jag läser *semina natura in se* (eller *inter se?*) *coeundo* (eller *coeuntia*); hdskr. *coeunte.*

[4] Jag följer här Vahlens gissning *licet terram sua fundauerit pondere;* hdskr. har icke *sua.*

[5] *Confluxerit* efter Davies gissning för handskriftens *influxerit.*

[6] Efter Klussmann, som inskjuter *dei* framför *formido.*

[7] Jag läser *atque* med Heumann i st. f. *quae.*

[8] Efter Gustafssons rättelse *uindice* för handskriftens *iudice.*

[9] *sic consequens est.* Baehrens har emot hdskr. tillagt *consequens est.*

atomernas förening, ständigt nya solar glänsa; så äfven att, genom ångornas utdunstning ur jorden, ständigt nya dimmor danas och, då de förtätas och hopträngas, lyfta sig som moln högre, under det att, då de upplösas,[1] regnet flödar, stormen hviner, hagelskurar smattra, eller, då molnmassorna stöta samman, åskan dundrar, blixtar flamma, ljungeldar glänsa — ljungeldar, som slå ned än här, än där, rusa på berg, törna emot träd, utan urskiljning träffa heliga och profana ställen, döda ogudaktiga människor, men ofta också gudaktiga. Behöfver jag väl nämna 10
att allehanda oberäkneliga oväder utan all ordning eller pröfning våldsamt vräka allting om hvartannat? eller att vid skeppsbrott goda och onda dela samma öde, utan någon hänsyn till olikheten i förtjänst och skuld? eller att vid eldsvådor oskyldiga och skyldiga omkomma tillsammans? att, då en nejd hemsökes af pästartad sjukdom, alla utan åtskillnad dö? att, då krigets brand rasar, företrädesvis de tappraste falla som dess offer?
Äfven i fredstider är odugligheten icke blott ställd lika med de 11
bättre, utan åtnjuter till och med särskild heder, så att man beträffande de flästa icke vet, huruvida man bör afsky deras ondska eller önska sig deras framgång. Men om världen 12
styrdes af en gudomlig försyn eller ett gudomligt väsens makt, skulle aldrig Phalaris[2] eller Dionysius[3] förtjänt härskarmakt, aldrig Rutilius[4] eller Camillus[5] landsflykt, aldrig Socra-

---

[1] Hdskr. har *labentibus;* jag misstänker *dilabentibus.*

[2] Envåldshärskare i Agrigentum i midten af sjätte århundradet f. Kr. Bekant är berättelsen om Phalaris koppartjur, i hvars uppglödgade inre han lät förbränna misshagliga medborgare. Genom denna berättelse stod Phalaris för eftervärlden som den tidigaste typen för en tyrann i den betydelse af grym och godtycklig härskare, hvilken sedan häftar vid detta ord.

[3] Tyrann i Syracusae 406—367 f. Kr., beryktad för sin grymhet och gudlöshet.

[4] P. Rutilius Rufus, omkr. år 100 f. Kr. Genom den stränghet, med hvilken han sökte under sin förvaltning af provinsen Asien stäfja deras egennytta, hvilka på provinsens bekostnad sökte bereda sig fördelar, ådrog han sig särskildt tullförpaktarnes hat och vardt anklagad. Då vid denna tid riddarne, till hvilket stånd tullförpaktarne hörde, besatte domareplatserna, vardt han också dömd och gick i landsflykt till Smyrna.

[5] M. Furius Camillus, omkr. 400 f. Kr. Blef efter eröfringen af Veji 396 under då pågående ståndsstrider i Rom anklagad för att orättmätigt hafva slagit under sig krigsbyte, dömdes och gick i landsflykt, men återkal-

13 tes gift.[1] Se blott huru frukten i trädgårdarne, se huru redan hvitnande skörd, huru redan af vinets safter fylld drufva förstöres af slagregn, piskas af hagelskur: till den grad antingen hemlighålles alltså och undertryckes sanningen, som för oss i hvarje fall icke är helt åtkomlig, eller, hvad vi snarare böra tro, i de växlande och oberäkneliga tillfälligheterna härskar en laglös slump.

VI Då det alltså antingen är otvifvelaktigt, att den blinda slumpen härskar eller i hvarje fall lagbundenheten i naturen är oviss, huru mycket pietetsfullare och bättre är det icke då att, i ovisshet om sanningen,[2] öfvertaga våra förfäders åskådning, iakttaga nedärfda kultbruk, tillbedja gudar, dem dina föräldrar lärde dig frukta, innan de lärde dig närmare känna dem, och således undvika att yttra någon mening om gudamakterna, utan tro på tidigare släkten, hvilka i en ännu oreflekterad tidsålder, så att säga i världens späda år, gjorde sig förtjänta af att hafva gudar antingen till tjänare[3] eller till konungar? På den grund se vi också att i samtliga riken, provinser, städer stamsläktingarne hafva sina särskilda heliga bruk och dyrka sin hemorts gudar. Så t. ex. dyrka eleusinierna Ceres, phrygierna den stora gudamodren, epidaurierna Aesculapius, chaldeerna Bel, syrierna Astarte, taurierna Diana, gallerna Mercurius;
2 romarne däremot dyrka alla gudar.[4] Detta är grunden till att de genom sin makt och sitt inflytande bemäktigat sig jordkretsen till hela dess omfång, utsträckt sitt välde bortom solens banor och själfva världshafvets gränser; de hafva nämligen i krig förenat tapperhet och fromhet, värnat sin stad me-

---

lades efter romarnes fruktansvärda nederlag mot kelterna vid Allia 389 och Roms intagande af fienden. Utnämnd till diktator, slog han kelterna och erhöll hedersnamnet »fäderneslandets fader».

[1] Socrates tömde giftbägaren 399 f. Kr.

[2] *ancipites veritatis* efter Useners gissning; hdskr. *antistites*. Jag tvekar dock, om vi icke i rättelsen till *antistitem* (Wower) ha den ursprungliga läsarten.

[3] Efter Useners gissning *famulos*; hdskr. har *faciles*. Själf har jag tänkt på *familiares* och så redan tidigare Jo. Scheffer. (Vid läsarten *famulos* erinre man sig myterna om Hercules, Apollo, Neptunus o. a., hvilka vid olika tillfällen stodo i människors tjänst.)

[4] Handskriftens läsart är förvanskad: *uniuersam Romanos*; kanske *uniuersa iam Romanos*, med ett ur sammanhanget underförstådt *numina*.

delst inrättandet af heliga offersedvänjor, de kyska jungfrurnas[1] kult och många prästerliga äreställen och titlar. Då de belägrades och voro begränsade till Capitolium ensamt, dyrkade de gudar, hvilka hvar och en annan i vredesmod[2] för längesedan skulle vändt sig från; genom gallernas slaglinier, hvilka undrade öfver den djärfhet, deras religiösa tro ingaf dem, skrida de vapenlösa, väpnade blott med sin gudstjänstliga skrud[3]. Då en fiendes murar blifvit tagna, bringa de, medan segerglädjen ännu är som ystrast, de gudamakter, de besegrat, sin vördnad. Från alla håll söka de gudar till gäster och göra dem till sina;
de bygga altaren äfven åt okända och barbariska[4] gudar. På 3
så sätt hafva de, i det de upptagit alla folks heliga bruk, äfven kommit i rättmätig besittning af herraväldet öfver dem. Alltifrån den tiden har deras gudsfruktan fortvarat i aldrig afbruten följd, och den försvagas icke genom tidens längd utan stärkes. Ty forntiden plägade förläna religiösa bruk och vigda platser helgd i samma mån den häfdade åt dem ålderdomlighet.

Och dock är det icke utan grund, som våra förfäder — VII
jag vill själf emellanåt träda tillbaka för att ett möjligt misstag må varda förlåtligare[5] — det är icke utan grund, som de lagt sig vinn om att iakttaga fågeltecken eller rådspörja offerdjurens inälfvor eller stifta heliga bruk eller inviga helgedo-
mar. Betrakta innehållet i våra häfdeböcker: du skall strax 2
komma under fund med att, då de gifvit hem åt alla religionsformers kultbruk, det skett vare sig för att vedergälla gudomlig mildhet eller för att afvända en hotande eller för att blidka
en redan häftigt rasande vrede. Bevis härför är den idaeiska 3
gudamodern, som genom sin ankomst hit både ådagalade en

---

[1] d. v. s. vestalernas.

[2] Jag följer Wowers gissning *iratus;* hdskr. *iratos.*

[3] Syftar på hvad Livius V. 46 berättar om C. Fabius Dorso. Då Gallerna år 387 f. Kr. intagit Rom utom Capitolium, vandrade denne med de heliga offerkärlen i händerna midt igenom Gallernas vaktposter till Quirinalen för att där, å den fabiska ättens vägnar, förrätta sitt offer. Gallerna läto honom af religiös vördnad okränkt komma fram och tillbaka.

[4] Efter Baehrens gissning *inmanibus* i st. f. handskriftens *manibus.*

[5] Täxten, som här är dunkel, har tolkats och emenderats på olika vis.

romersk matronas kyskhet[1] och befriade Rom från fruktan för fienden. Bevis härför äro äfven de bägge bröder,[2] hvilkas ryttarstatyer blifvit resta i Juturnas[3] träsk, just sådana de uppenbarade sig; andtrutna kommo de på frustande, löddriga hästar, med berättelse om segern öfver Perseus samma dag, den med deras hjälp vunnits. Bevis är äfven den, med anledning af en plebejs dröm, företagna förnyelsen af de offentliga spelen till Juppiters ära, då denne kände sig förnärmad.[4] Äfven Deciernas självoffring är ett fullgiltigt bevis.[5] Bevis är äfven Curtius, som vare sig genom sin hästs och sin egen kroppsmassa,[6] eller på grund af det moraliska värdet af självoffrandet, kom den djupa
4 gapande remnan att sluta sig samman.[7] Oftare till och med

[1] Under den dystra stämning, som härskade i Rom under det hannibaliska krigets sista år, beslöto romarne att stärka sin ställning genom att införa ännu en kult, den phrygiska gudamoderns (Cybebe). Det skepp, som förde gudinnans bild till Rom, fastnade emellertid och man kunde icke med all tillgänglig kraft få det loss. Då band Claudia Quinta sin gördel vid skeppets för, och det följde villigt. Därmed ansåg man att gudinnan bevisat sanningslösheten af de rykten, hvilka betviflat Claudia Quintas ärbarhet.

[2] Castor och Pollux.

[3] Juturnas träsk eller dam på Forum Romanum, i närheten af Dioskurernas tempel. — *Juturnas* är i öfversättningen tillagdt mot handskriften, som icke har det och synes kunna umbära det, då Minucius närmast skref för läsare, hvilka han kunde påräkna väl kände stället för Dioskurernas statyer.

[4] Det hände sig en gång att samma dag, de till Jupiters ära instiftade spelen skulle gifvas, en husbonde på morgonen dref sin i ok bundne slaf under hugg och slag öfver fästplatsen, som däraf oskärades. Juppiter uppenbarade sig då i sömnen för T. Latinius och lät honom veta att han icke var nöjd med fördansaren vid fästen. Då Latinius dröjde att till vederbörande framföra gudens hälsning, miste han till straff därför sin son, vardt själf sjuk, men återställdes i samma stund, han åtlydde gudens befallning. Spelen förnyades.

[5] Under kriget med latinarna omkring 340 f. Kr. stodo vid Capua de båda fiendtliga härarna mot hvarandra. I sömnen uppenbarades det för de romerska anförarna att endera slaglinien skulle förlora en anförare, den andra slaglinien skulle själf varda nedgjord. För att rädda segern åt romarna, störtade sig P. Decius midt in i den fiendtliga hären, föll själf, men underlättade segern for romarne genom den förvirring, han åstadkom bland fienderna. — Ungefär liknande är berättelsen om hans son T. Decius och hans förhållande i slaget vid Sentinum mot samniterna år 295.

[6] Täxten är här oviss.

[7] På forum hade öppnat sig ett väldigt svalg, som efter gudarnas ut-

än vi skulle önska har förakt för de tecken, gudarne gifvit, burit vittnesbörd om deras makt. Så har Allia blifvit ett »olycksbådande namn».[1] Så fingo Claudius och Junius upplefva, icke en sjöstrid med punerna, utan ett förkrossande skeppsbrott,[2] och för att Trasimenus skulle genom romarnes blod både ökas och vanfärgas, föraktade Flaminius augurierna, och för att vi skola återfordra våra fälttecken af partherna, både utmanade och hånade Crassus hämndgudinnornas förbannelser.[3]

Jag förbigår de talrika exemplen från äldre tider. Och 5
jag lämnar å sido skaldernas sånger om gudarnas födelsedagar, gåfvor, skänker; jag öfverhoppar äfven de ödets bestämmelser, dem oraklen förutsagt, på det att icke forntiden må synas Eder vara alltför sägenrik. Men gif akt på gudarnas tempel och helgedomar, i hvilka det romerska samhället både har sitt skydd och sin prydnad; de äro mera vördnadsbjudande genom de gudamakter, som bo i dem och där visa sin makt,[4] än de äro
rika på yttre prakt, på prydnader och helgeskänker. Därför 6
erhålla också siarne, i hvilka gudomen bor, i förväg kännedom om kommande ting, de bjuda försiktighet mot faror, botemedel mot sjukdomar, hopp åt de nedslagna, hjälp åt de elända, tröst åt olyckan och åt vedermödan lindring. Äfven under nattens hvila se vi, höra vi, förnimma vi de gudar, hvilka vi gudlöst under dagen förneka, icke vilja veta af, försvärja.[5]

---

sago kunde fyllas, endast om Rom däri offrade det, hvarpå Roms styrka företrädesvis berodde. M. Curtius, som ansåg Roms styrka hvila på dess krigarmod och dess vapen, störtade sig, sittande på sin häst — bägge i full krigsskrud — i svalget, som genast slöt sig samman om sitt offer.

[1] Jfr p. 9, n. 5.

[2] Minucii berättelse är här icke riktig. Claudius led under första puniska kriget ett nederlag till sjös mot punerna, och hans kollega Junius förlorade kort därefter sin flotta genom en storm. I bägge fallen skyllde man på förakt för auspicierna. Om Claudius berättas att, då hans heliga höns icke ville äta, — deras glupskhet var ett lyckligt förebud — han lät dränka dem i hafvet med tillägg att, eftersom de icke ville äta, kunde de åtminstone dricka.

[3] Vid Carrhae i Mesopotamien nedgjorde partherna år 53 f. Kr. en romersk här under Crassus, som själf föll.

[4] Täxten är här oviss.

[5] Efter Gronovii gissning *eieramus* för *peieramus* (hdskr.).

VIII Då alltså hos alla folk förefinnes en afgjord samstämmig-
het rörande tillvaron af odödliga gudar, ehuru såväl deras vä-
sen som deras ursprung är fullkomligt okändt, så kan jag icke
fördraga någon, som i självmedveten uppblåsthet är nog djärf
eller på grund af en slags, jag vet icke om jag bör nämna det
upplysning, är nog ogudaktig att arbeta på upplösandet eller
försvagandet af denna gamla, gagneliga, hälsosamma religion.
2 Låt honom åberopa sig på Theodorus från Cyrene eller honom,
som lefde tidigare, Diagoras från Melos, vid hvilken forntiden
häftade namnet *gudsförnekaren*[1], — genom sin försäkran att
inga gudar funnes, hafva dessa båda ända till roten borttagit
den fruktan, genom hvilken människosläktet låter sig behärska,
och all gudsdyrkan; aldrig skall dock denna i system satta
gudlöshet genom sin föregifna filosofi komma till något an-
3 seende eller något inflytande. Då athenarne ur sitt område
fördrefvo abderiten Protagoras[2], ehuru han snarare eftertänk-
samt än hädiskt utvecklade sina tankar om gudomen, och de
därtill i en folkförsamling läto bränna hans skrifter, huru måste
det då icke — I skolen nämligen öfverse med, att jag något
fritt blottar lidelsen för den sak, hvars talan jag för — huru
måste det icke, säger jag, väcka suck och sorg att se, huru
människor af ett ömkansvärdt, otillåtet och förtvifladt anhang gå
4 till storms mot gudarne — människor, som af den lägsta drägg-
gen samla ihop de okunnigaste och företrädesvis lättrogna
kvinnor, hvilka på grund af sitt köns svaghet lätt falla offer
för förvillelser, och så skapa en pöbelhop af gudlösa samman-
svurne. Ty vid nattliga sammankomster och vid vedertagna
fastor och omänsklig föda sluta de sitt förbund, icke genom
någon helig handling, utan genom ett brott, — ett släkte, som
lefver i smyghålor och skyr ljuset, vid all offentlighet stumt,
men i vinklar och vrår snacksällt. Templen sky de som lik-
bål, gudarne bespotta de, de bele offren, de ömka sig, de öm-
kansvärda, — om man så kan kalla dem — öfver prästerna;

---

[1] Diagoras från Melos lefde i midten af femte århundradet f. Kr.; Theodoros från Cyrene lefde under senare hälften af fjärde århundradet. Äfven honom hade man gifvit tillnamnet *ateisten*.

[2] Lefde under senare hälften af femte årh. f. Kr.

själfva halfnakna, förakta de de höga ämbetena med deras pur-
purdräkter. O, hvilken underlig dårskap! Hvilken otrolig för- 5
mätenhet! De förakta lidanden, som de här i tiden måste undergå, men de frukta ovissa lidanden, som tillhöra det kommande, och, under det att de frukta att dö efter döden, frukta de icke för att under tiden här dö. Till den grad söfver hoppet deras fruktan och smeker dem med den tröstefulla utsikten till ett förnyadt lif.

Och såsom uselheten alltid frödas mest, så sprider sig IX
osedligheten dag för dag allt mera, och öfver hela jordkretsen tilltager denna gudlösa sammangaddnings afskyvärda kult. Denna
åsikt måste ryckas upp med rötterna och helt skäras bort[1]. De 2
igenkänna hvarandra på hemliga märken och tecken och älska hvarandra nästan innan de lärt känna hvarandra. Allmänt bedrifves äfven bland dem en så att säga lustarnes kult, och utan åtskillnad kalla de hvarandra bröder och systrar, så att äfven i detta hänseende, genom inblandning af det kyska syskonnamnet, en ej sällsynt otukt får kryddan af blodskam.

Så skryter deras grundlösa och dåraktiga vantro med sina
brott; men om icke någon sanning låge därunder, skulle icke 3
ryktet med sitt fina väderkorn om dem kunna berätta så i högsta grad skändliga ting[2], som man icke kan nämna utan att be om ursäkt. Jag hör att de — jag vet icke i hvilken förvänd öfvertygelse — förguda och dyrka hufvudet af ett mycket gement djur[3]: det är en kult värdig sådana seder och
som skapad för dem! Andra berätta, att de ägna sin dyrkan 4
åt själfva föreståndarens och prästens länder och liksom till-

[1] Efter Cornelissens gissning *execanda*, som har sannolikhet för sig gent emot handskriftens *execranda*.

[2] Jag följer Daniels rättelse *maxime nefaria*; handskriften har *maxima et varia*.

[3] Tertullianus omtalar en hånande framställning i bild af de kristnes Gud: han var »försedd med åsneöron, hade hof på ena foten, bar en bok och var klädd i toga». Likartad är framställningen på det s. k. »spekrucifixet» i pagernas kammare, i kejsarborgen på Palatium. Det föreställer en korsfäst person med åsnehufvud, tillbedd af en gosse, och har inskriften: »Alexamenos tillbeder sin gud». Angående uppkomsten af denna karrikerande framställning, så antages den stå i sammanhang med hvad Tacitus berättar Hist. V 3 om judarnes dyrkan af vildåsnan.

bedja sin egen faders mandom. Måhända är denna misstanke falsk; visst är att den lätt häftar vid deras hemliga, nattliga kultbruk. Och den, som säger, att föremålet för deras dyrkan är en man, som för brotts skull fått lida det hårdaste straff, och korsets dödsbringande träd, han tillskrifver dem en kult, som passar för sedligt förkomna och gudlösa människor, så att
5 de dyrka det som de förtjäna. För att fortsätta, så är berättelsen om, huru de inviga nykomlingar lika afskyvärd som allmänt känd. Ett barn, som, för att omisstänksamt folk ingenting må märka, är höljdt med mjöl, ställes framför den, som skall invigas i deras kult. Nykomlingen låter af mjölet, som är det enda, han ser, förleda sig till hugg, som han tror vara oskadliga, och på sådant sätt dödas barnet genom sår, som alldeles icke märkas. Detta barns blod — hvilken skändlighet! — sörpla de törstigt i sig, kifva med hvarandra om fördelningen af dess lemmar; genom ett sådant offer knyta de ömsesidiga förbund, genom ett sådant medvetande om brott förpliktas de till ömsesidig tystnad[1]. Denna kult är vederstyggligare än hvarje skändande af helgedomar.

6 Allmänt kändt är förhållandet med deras gästabud; öfverallt tala alla därom, och äfven vår berömde cirtensers tal bär vittnesbörd därom[2]. De komma på vedertagen dag tillsammans till gästabud jämte sina hustrur[3], barn, systrar, mödrar, människor af bägge könen och af alla åldrar; när därefter bordssällskapet blifvit af många bägare[4] upphettadt och under det eldande rusets inflytande okyska lidelser flammat upp, kasta de åt en hund, som är bunden vid kandelabern, en munsbit, men utom räckvidden för det snöre, med hvilket han är bunden,
7 och locka honom så till ett häftigt språng. Sedan ljuset, som eljest skulle veta om förbrytelserna, på sådant sätt blifvit kull-

[1] Här framträdande föreställning om de kristne är uppenbarligen beroende på missuppfattning af deras nattvardsfirande.

[2] Härmed åsyftas M. Cornelius Fronto, född i Cirta i Afrika — det nuvarande Constantine i Algier — omkr. år 100. Han var sin tids förnämste talare och skriftställare öfver hufvud. Det tal af honom, som här åsyftas, är icke bevaradt.

[3] Efter Gronovii gissning *cum coniugibus*; hdskr. *cum omnibus*.

[4] *Post multa pocula* Baehrens; hdskr. *post multas epulas*.

kastadt och släckt, sluta de hvarandra i mörkret, som gynnar skamlösheten, i skändliga lustars famntag, allt efter som slumpen för dem samman, och om de också icke alla äro okyska i handling, äro de det dock i lika mån genom sin åtrå[1], alldenstund hvar och en i sina önskningar eftertraktar allt, som de enskilde få tillfälle att utföra.

Jag förbigår med flit många ting: ty redan detta är allt- X
för mycket, men att alltsammans eller åtminstone det mesta är sant, det ådagalägger den förvända kulten själf genom sin ljus-
skygghet. Ty hvarför bemöda de sig eljes i så hög grad att 2
dölja och gömma undan föremålet för sin kult, hvad det nu än är, då ärbarheten aldrig skyr offentlighetens ljus, men väl lasten söker gömma sig. Hvarför hafva de inga altaren, inga tempel, inga kända bilder? Hvarför våga de aldrig att tala offentligt? Hvarför komma de aldrig otvunget tillsammans, — om icke därför, att det, som de dyrka och hemlighålla, antingen är straff-
värdt eller skamligt? Hvarifrån åter eller hvem är han eller 3
hvar är han, denne deras ende, enslige, öfvergifne gud, hvilken intet fritt folk, intet kungastyrdt rike, icke ens romarnes öfvertro
lärt känna? Endast judarnes eländiga folk har, äfven det, dyr- 4
kat en enda gud, men de hafva gjort det öppet, de hafva gjort det med tempel, med altaren, med offer och heliga bruk; men till den grad saknar denne gud all makt och förmåga, att han jämte sitt egendomsfolk blifvit de romerska gudamakternas
fånge. Men för att fortsätta, hvilka vidunderligheter, hvilka 5
galenskaper diktar icke de kristnes fantasi! De säga att denne deras gud, hvilken de hvarken kunna visa för andra eller själfva se, sorgfälligt ransakar allas lefverne, allas handlingar, ja, till och med allas ord och lönliga tankar. Uppenbarligen är det deras mening, att denne efterhängsne herre löper omkring öfver allt och är allestädes närvarande, att han är i ständig rörelse, nyfiken ända till skamlöshet, — om han nu värkligen är närvarande vid alla händelser, ströfvar omkring på alla platser, ehuru han hvarken kan stå de enskilde till tjänst, om hans uppmärksamhet är splittrad öfver det hela, ej häller se till godo det hela, om han är upptagen af hvarje särskild del.

---

[1] Jag läser *concupiscentia* i st. f. handskriftens *conscientia*.

XI Än mer! Hota de icke med en världsbrand hela jord-
kretsen och själfva världsalltet med dess stjärnehär, bråka med
dess sammanstörtande, liksom om den eviga ordning, som är
grundad i naturens gudomliga lagar, kunde störas, eller den
förbindelse, hvilken alla element ingått med hvarandra, kunde
brytas, himlahvalfvets fogar brista och den jättebyggnad, som
2 håller samman och omsluter det hela, störta tillhopa. Och icke
nöjda med denna vansinniga fantasi, foga de ytterligare därtill
sannskyldiga käringfabler: de påstå, att de efter döden och re-
dan förvandlade till stoft och aska födas på nytt och — jag
vet icke hvad det är för en lättrogenhet, — men de tro på
hvarandras lögner: man vore frestad tro, att de redan själfva
stått upp från de döda.
3 Det är en tvefaldig förrycklhet och ett dubbelt vanvett, att
förkunna undergång för himmel och stjärnor, hvilka vi lämna
i det skick vi funnit dem, men däremot lofva oss själfva, sedan
vi slocknat i döden, ett evigt lif, oss som, liksom vi födas, också
4 dö! På denna grund förbanna de naturligtvis likbålen och för-
döma eldbegängelsen, liksom om icke hvarje kropp, om den
också räddas från lågorna, likväl, under års och åldrars lopp,
upplöses i jorden[1], och liksom om det vore någon skillnad på,
om de vilda djuren sönderslita, eller hafven uppsluka, eller mul-
len betäcker, eller lågan förtär de döda; ty om dessa hafva nå-
gon förnimmelse kvar, så är hvarje art af begrafning dem en plåga;
hafva de ingen förnimmelse kvar, så är själfva snabbheten i
5 förstörelsen[2] en ren välgärning. Fångna i denna förvillelse, lofva
de sig själfva såsom goda ett sällt och evigt lif efter döden, men
de hota alla andra såsom orättfärdiga med ett evigt straff.
Mycket kunde vara att invända häremot, men jag måste
fatta mig kort. Jag bryr mig nu icke om att de själfva äro
i högre grad orättrådiga: det har jag förut visat[3]. Ehuru, om
jag också medgåfve, att de vore rättrådiga, jag dock instäm-
mer i de flestas mening, att skuld och oskuld tilldelas oss ge-
6 nom ödet. Och i denna mening instämmen äfven I. Ty lik-
som andra säga, att alla våra handlingar bero af ödet, så sägen

[1] Jag följer rättelsen *in terra*, hdskr. *in terram*.

[2] Jag läser *ipsa conficiendi celeritas*; hdskr. har *celeritate*.

[3] Jag läser *nunc non laboro; iam docui*. Handskriften har *nec laboro*.

I, att de bero af Gud, och att det icke är af fri vilja, som män-
niskor söka sig till eder sekt, utan emedan de äro utkorade.
I danen Eder alltså en obillig domare, som straffar männi- 7
skorna för deras öde, icke för deras vilja.
Jag skulle likväl vilja spörja, om man uppstår med kropp
eller utan kropp, och i förra fallet, med hvilken kropp, med
den ursprungliga eller med en förnyad? Sker det utan kropp?
Men detta är, så vidt jag förstår, hvarken ande eller själ eller
lif. Sker det med den ursprungliga kroppen? Men den är re-
dan förut upplöst. Med en annan kropp då? Men då födes en
ny människa, det är icke den förra, som återställes. Nu har 8
ju dock en så lång tid gått, otaliga århundraden förflutit: men
nämn mig en enda, som kommit tillbaka från underjorden, ens
på de villkor, Protesilaus åtnjöt, med orlof sig beviljadt, om också
blott på timme — nämn det, för att vår tro må trygga sig till
ett exempel.[1] Alla dessa dikter af en sjuklig inbillning och 9
alla dessa narraktiga tröstegrunder hafva af otillförlitliga skal-
der blifvit på lek framställda till deras sångs förljufvande, men
af Eder hafva de i eder alltför stora lättrogenhet mot eder gud
på ett skamligt sätt omdanats.
Icke häller låten I erfarenheten från det närvarande lära XII
Eder, huru ogrundade förväntningar med sina tomma önsknin-
gar dåra Eder: dömen dock, I ömkansvärde, medan I ännu lef-
ven, efter lifvets erfarenheter om, hvad som efter döden före-
står Er. Sen blott! En del af Eder, den större och, såsom I 2
själfva sägen, den bättre, umbär, fryser, trälar, hungrar; och
eder gud låter det ske, han låtsar icke om det, antingen vill
han icke eller kan han icke bispringa de sina; till den grad är
han antingen maktlös eller ogin. Du, som drömmer om odöd- 3
lighet efter döden, har du ännu icke en känsla af din egen
ställning, då du skakas af skälfva[2], då du bränner af feber, då
du sönderslites af smärta? Vill du ännu icke kännas vid din

[1] Protesilaus var den förste bland grekerna, som föll vid Troia. På hans djupt sörjande maka Laodamias bön tilläto gudarne honom att återvända från underjorden, men blott för en tid af tre timmar. Då han åter steg ned till underjorden, följde honom Laodamia.

[2] Jag läser *querquera* efter Carrios gissning; hdskr. *periculo*.

bräcklighet? Mot din vilja, ömkansvärde, öfverbevisas du om svaghet, men tillstår den icke.

4 Men jag förbigår hvad som är gemensamt ondt. Tänken blott på hvad som särskildt förestår Eder: hotelser, kroppsstraff, tortyr, och korset, som det icke längre är fråga om att tillbedja utan att lida, ja, äfven bålet, som I både i förväg längten efter[1] och frukten: hvar är nu denne eder gud, som kan komma de återupplefvande till hjälp, men icke de lefvande?
5 Äro icke romarne, utan eder guds hjälp, världens kejsare och konungar, göra de sig icke till godo hela jordkretsen och äro edra herrar? I däremot ären i lifvet ängslade och bekymrade, I afhållen Eder från äfven ärbara förnöjelser, I besöken icke skådespelen, I deltagen icke i processionerna, de offentliga fästmåltiderna hållas utan Eder, I afskyn de fästliga täflingsspelen såväl som den mat och den dryck, af hvilken förstling offrats
6 på gudars altaren. Så rädens I de gudar, som I förneken. I bekransen icke edert hufvud med blommor, I unnen icke eder kropp behaget af vällukter; I sparen balsamen för liken, till och med grafvarne vägren I kransar, I bleke, darrande, värde medömkan — men från våra gudars sida! Så, I ömkansvärde, hvarken uppstån I efter döden eller lefven I under lifvet.

7 Fördenskull, om hos Eder finnes ett grand af förnuft eller försynthet, så upphören att genomleta himlens rymder och världens öden och lönligheter; att gifva akt på hvad som ligger omedelbart framför oss är allt hvad som behöfves, i synnerhet för människor, som äro olärde, obildade, okunniga, ohyfsade, hvilka det icke är beskärdt att förstå samhälleliga frågor, och följaktligen i mycket högre grad nekadt att utreda spörsmål, som röra det gudomliga.

XIII Dock, om lusten att filosofera kittlar Eder, så må hvem hälst af Eder, som har krafter därtill, om han det förmår, efterlikna Socrates, mästaren i vishet. Det är bekant, hvilket svar denne man gaf, så ofta man frågade honom om himmel-
2 ska ting: »det som är öfver oss, rör oss icke». Med rätta alltså förtjänade han från oraklets sida intyget om en enastående klokhet. Hvad detta orakel angår, insåg han själf tillfullo, att

[1] Jag läser *praediligitis*; hdskr. har *praedicitis*.

han blifvit satt framför alla andra, icke som om han hade utrönt allting, utan emedan han hade lärt att han ingenting visste: sålunda ligger den största vishet i att erkänna sin okun-
nighet. Den försiktiga tveksamhet i de högsta frågor, till hvil- 3
ken Arcesilas och icke långt efter honom Carneades och Pyrron[1] och flertalet af akademiens filosofer[2] bekänt sig, har flutit ur denna källa. Enligt denna metod kunna de olärde filosofera
utan risk och de lärda med berömmelse. Än vidare: måste 4
icke alla beundra och efterlikna den försiktighet, den lyriske skalden Simonides visade? Då envåldshärskaren Hieron[3] frågade honom om hans mening om gudarne och hurudana han trodde dem vara, begärde han först en dags betänketid, dagen därefter anhöll han om ytterligare två dagar, och sedermera, då man sporde honom, ville han lägga till lika lång tid. Då till sist envåldshärskaren frågade honom om anledningen till ett så långt dröjsmål, svarade han att, ju betänksammare undersökningen framskred, desto dunklare blefve det för honom hvad som vore sant.

Äfven efter min mening bör man lämna tvifvelaktiga frå- 5
gor orörda, och då så många stora män fortfarande hafva saken under öfvervägande, bör man icke tanklöst och öfvermodigt uttala någon mening i ena eller andra riktningen; ty sådant leder antingen till en käringaktig vidskepelse eller till undergräfvande af all religion».

Så talade Caecilius, och med ett belåtet leende — ty den XIV
häftighet, med hvilken han låtit talet flöda, hade kommit hans jäsande förtrytelse att sätta sig — belåtet leende sade han: »nåväl, dristar nu Octavius, mannen af plautinsk släkt,[4] visserligen den främste bland mjölnardrängar,[5] men den siste

[1] Efter Vahlens rättelse.

[2] Med detta uttryck afses de filosofer, hvilka ansågos fortsätta den af Plato grundade filosofiska skolan. Den »akademiska» filosofien gick allt mer och mer öfver i skepsis.

[3] på Sicilien, i början af femte årh. f. Kr.

[4] »Mannen af plautinsk släkt» betecknar, efter Nordens utredning, Octavius som sakförare.

[5] »Mjölnardrängar» är en föraktfull beteckning för samhällets drägg. Caecilius vill antyda att kristendomen fick sina adepter företrädesvis från de lägre samhällsklasserna. Jfr. V, 4, VIII, 4, XII, 7.

2 bland filosofer — dristar han anföra något mot detta»? »Spara», inföll jag, »ditt hån emot honom[1]; ty det är icke i enlighet med den regelrätta gången af vårt tankeutbyte, att du utbrister i segerjubel, innan det ännu fullständigt talats till slut å båda sidor, i synnerhet som I med eder meningsstrid icke syf-
3 ten åt att vinna beröm, utan att finna sanningen. Och ehuruväl jag i mycket hög grad haft nöje af de väl beräknade skiftningarne i din framställning, så upprör det mig likväl i mitt inre — men detta säger jag icke på grund af nu förevarande förhandling, utan det gäller om hvarje fall af meningsbyte — det upprör mig, att mestadels äfven en ögonskenlig sanning kommer att ses i ett annat ljus, allt efter de i meningsbytet
4 deltagandes förmåga och makten af deras vältalighet. Det är allmänt kändt, att detta beror på åhörarnes eftergifvenhet för första bästa intryck; ty i det att de vackra orden förföra dem och leda deras uppmärksamhet bort från det sakliga innehållet, skänka de utan urskiljning sitt bifall till allt hvad som säges och skilja icke falskt ifrån sant, emedan de äro okunniga om att äfven i det otroliga kan ligga något sannt och i det sanno-
5 lika någon lögn. Fördenskull, ju oftare de tro på blotta försäkringar, dess oftare öfverbevisas de af de mera förfarne om misstag: då de så låta bedraga sig af ett otidigt instämmande, finna de icke skulden i deras eget omdöme, utan klaga öfver att allt är ovisst, så att, sedan de förkastat alla bestämda meningar, de föredraga att anse allt vara osäkert framför att ut-
6 tala ett omdöme i ämnen, där de äfventyra ett misstag. Därför måste vi taga oss väl i akt, att vi icke på samma sätt gripas af ovilja mot allt meningsbyte. Vi se ju t. ex. att merendels mera trohjärtade människor blifva förtviflade ända därhän, att de förbanna och hata människosläktet, därför att de i oförsiktig lättrogenhet låtit sig föras bakom ljuset af dem, hvilka de ansett vara redlige män; sedermera, när de kommit att misstänka alla, frukta de, på grund af ett liknande misstag, såsom oredlige äfven dem, som de kunde lära känna såsom
7 synnerligen förträffliga. Låtom oss fördenskull vara ängsligt

[1] Sammanhanget fordrar denna mening; handskriftens *in cum plaudere* synes korrupt och någon antaglig rättelse känner jag icke.

försiktiga, för så vidt som vid hvarje meningsbyte saken kan ses från två sidor, och mestadels på den ena sidan sanningen förefinnes, men dunkelt framställd, på den andra åter en beundransvärd framställningskonst, hvilken understundom, på grund af rikedomen i sitt uttryck, får sken af samma vederhäftighet, som en omotsäglig bevisföring äger, och låtom oss så sorgfälligt som möjligt öfverväga hvarje särskild punkt, så att vi visserligen hafva loford för föredragets glanspunkter, men kunna utvälja, gilla, upptaga blott det som är rätt».

»Du sviker», inföll Caecilius, »din plikt som samvetsgrann XV
domare; ty det är mycket orätt af dig att genom inskjutande af så viktiga anmärkningar försvaga intrycket af min anklagelse: Octavius har ju, om han kan, att vederlägga hvarje särskild punkt, utan att någon tredje jämnar vägen för honom».

»Hvad du beklagar dig öfver», svarade jag, »det har jag, 2
om jag icke misstager mig, påpekat till edert gemensamma bästa, nämligen att vi böra efter samvetsgrann pröfning afsäga vårt omdöme, icke efter ett vältaligt ordsvall, utan efter själfva det sakliga innehållet. Men du skall slippa att klaga öfver, att jag längre upptager uppmärksamheten, då vi nu kunna under fullständig tystnad åhöra det svar, vår vän Januarius[1] är otålig att få gifva».

Då sade Octavius: »Jag skall förvisso, så godt jag kan, XVI
efter min förmåga tala, men du[2] måste bistå mig, så att vi kunna i sanningens flöde aftvå den fläck, kränkande tillvitelser satt på oss. Jag vill till en början icke förtiga, att min vän Natalis[3] uttalat sig i hög grad sväfvande: så osäker, hållningslös, äfventyrlig var hans åsikt. Jag är tveksam om, huruvida han af slug beräkning[4] iklädde den denna oordnade dräkt, eller denna vacklan beror på oklarhet i uppfattning. Ty han skif- 2
tade om med att än förklara sig tro på gudars tillvaro, än åter besinna sig på den frågan, så att han genom oklarheten i sin tes gjorde det omöjligt för mig att i mitt svar följa en fullt

[1] Januarius var Octavii tillnamn.

[2] d. v. s. Minucius.

[3] Natalis var Caecilii tillnamn.

[4] Efter Haupts gissning *vafritia;* hdskr. har *tua eruditio.*

klar plan. Men hos min vän Natalis vill jag icke veta af, tror
icke på en sådan slughet; slik slipad beräkning är fjärran från
3 hans redbara väsen. Hvad skola vi då säga i saken? Liksom
den, som är oviss om rätta vägen, där, såsom plägar ske, en
och samma väg delar sig i flera — liksom han står tvekande
och obeslutsam, hvilken han skall slå in på,[1] och hvarken vå-
gar bestämma sig för någon af dem eller anse att samtliga
föra till målet; så är det också med den, som icke har någon säker
pröfvosten för sanningen: i samma mån en osäker hypotes vin-
ner spridning, i samma mån upplöses hans egen tvifvelfyllda
4 mening. Det är alltså icke under, om Caecilius gång på gång,
liksom den sjudande bränningens böljor, vräkes hit och dit af
ytterligheter och stridande meningar. Men att detta icke yt-
terligare må ske, skall jag, enbart genom sanningens styrkande
och bevisande, fullständigt vederlägga hans yttranden, inbördes
stridiga som de äro, och han skall icke framgent behöfva vara tvek-
5 sam eller vacklande. Och alldenstund min broder i häftighe-
ten utbrast, att han motvilligt fördrog, att han harmades, att
han fann det ovärdigt, att det smärtade honom att i litteratu-
ren obevandrade, fattiga, oerfarna yttrade sina meningar om
de gudomliga tingen, så må han veta att alla människor, utan
åtskillnad till ålder, kön, värdighet, äro födda med förmåga af
förnuft och iakttagelse och skickade därtill, och att den högre
insikten icke erhålles på grund af samhällsställning, utan är
anlaget därtill af naturen människan medfödt. Ja, han må
veta att äfven själfva filosoferna såväl som andra banbrytare
inom vetenskap och konst, hvilkas namn gått öfver till häfden,
hållits för att vara af låg börd, olärda, halfnakna,[2] innan de
genom andlig skaparkraft gjorde sitt namn frejdadt. Må han
därtill veta, att de rike, snärjde af sin förmögenhet, hafva mera
vant sig att rikta sina blickar mot guldet, än mot himmeln,
men att våra fattiga trosförvandter både i sitt tänkande funnit
en förnuftsenlig lära och gjort dess system tillgängligt för
alla. Häraf visar det sig, att snillet icke är en gåfva åt rike-
domen eller förvärfvas genom lärd möda, utan kallas till lif i

[1] Efter Vahlens gissning *quam uiam ineat;* hdskr. har *quia uiam nescit.*
[2] Hdskr. har *seminudos*, hvilken läsarts riktighet jag betviflar.

och med själfva själsanlagens daning. Följaktligen bör man 6
icke finna det ovärdigt eller anse det förtretligt, att hvem hälst, som forskar i de gudomliga tingen, också uttalar sin mening; ty man spörjer icke efter dens anseende, som yttrar sin mening, utan efter sanningen i själfva den yttrade meningen. Härtill kommer också att, ju konstlösare framställningen är, dess klarare framträder själfva innehållet, emedan det icke öfversminkas af vältaligt ordprål och sökt behag, utan bäres upp i sin naturliga enkelhet af det rättas egen norm.

Jag ställer mig ingalunda afvisande till hvad Caecilius be- XVII
mödat sig om att häfda som en riktig grundsats, nämligen att människan bör lära känna sig själf och eftertänksamt öfverväga sitt väsen, sitt ursprung, sin bestämmelse; huruvida hon är till genom en grundämnenas förtätning eller hon är en sammansättning af atomer, eller om hon icke snarare är af gud
skapad, danad, lifvad. Men denna fråga kunna vi icke utfor- 2
ska eller utreda utan en undersökning af världsalltet, då dem emellan förefinnes ett sådant sammanhang, då de äro så knutna vid, så kedjade samman med hvarandra, att man är okunnig om människans begrepp, om man icke sorgfälligt undersökt guddomens, och icke häller kan med framgång handhafva statsärenden, om man icke lärt känna den världsalltets stat, i hvilken vi alla äro medborgare. Vi hafva det förnämliga företrädet framför djuren, att, under det att de gå lutade och böjda mot jorden och äro som danade för intet annat än att se sig om efter sin näring, vi fått ett uppåt riktadt anlete, förmågan att höja blicken till himmelen, talets och förnuftets gåfva, genom hvilket allt vi kunna lära känna gud, förnimma honom, efterlikna honom; det kan följaktligen hvarken vara rätt eller tillåtet att vara i okunnighet om den himmelska härlighet, som
tränger sig på våra ögon och våra sinnen: det är fullkomligt 3
att likställa med ett det största helgerån, att i mullen söka det, som man bör finna i höjden. Desto mera synas mig de, som anse, att hela denna värdsalltets konstrika byggnad icke erhållit sin fulländning efter gudomlig plan, utan är en sammangyttring så att säga af på höft vid hvarandra häftade bitar,
sakna förnuft, iakttagelse, ja till och med ögon. Då du höjer 4
din blick mot himmelen och då du betraktar hvad som finnes

under och omkring dig — hvad kan väl då ligga så i dagen,
vara så allmänt erkändt och så själfklart, som det, att det gif-
ves ett gudomligt väsen, fylldt af den mest öfverlägsna intelli-
gens, af hvilket hela naturen lifvas, röres, underhålles, styres?
5 Skåda himlen själf: huru vidt sträcker den sig icke, huru ha-
stigt hvälfver den icke sitt lopp, eller huru prålar den icke un-
der natten i stjärneskrud och strålar under dagen i solens ljus
— skåda den, och du skall strax inse att en högste styresman
uppenbarar sig i dess underbart och gudomligt väl afvägda rö-
relse. Betrakta äfven året, huru solens omlopp begränsar det,
och månaden, huru månen fullbordar dess dagars krets genom
sin tillökning, sitt aftagande, sitt fullständiga förmörkande.
6 Hvad skall jag säga om det ständigt återkommande skiftet
mellan mörker och ljus, hvarigenom vi hafva en vederkvic-
kande omväxling af arbete och hvila? Men vi måste lämna
åt de stjärnkunnige den utförligare redogörelsen för stjärnbil-
derna, huru de leda seglarens kurs och huru de angifva tiden
för plöjande och skörd, — alltsammans förhållanden, hvilka
icke blott, hvart och ett för sig, för sin skapelse, sin tillkomst,
sin anordning kräft en högste värkmästare och ett fullkomligt
förnuft: de kunna icke ens förnimmas, fattas, förstås utan den
7 högsta andliga kraft. Än vidare: då årstiderna oeh deras pro-
dukter i lagbunden växling följa på hvarandra, vittnar då icke
våren med sina blommor och sommaren med sina skördar om
sin upphofsman och skapare likaväl som höstens ljufliga mognade
frukt och vinterns af behofvet påkallade olivskörd? Men denna
ordning skulle lätt rubbas, om den icke ägde bestånd på grund
8 af en högsta förnuftig lag. Om hvilken grad af förutsedd
planmässighet vittnar icke det att, till undvikande af att vin-
tern som ensamrådande genom sin isiga köld läte allt förfrysa
eller att sommaren, likaledes ensamt härskande, förtorkade allt
med sin glödande hetta, — huru planmässigt är det icke att
mellan dem inskjuta höstens och vårens mera milda årstider,
så att öfvergångarna under det i kretslopp förlöpande året
kunde oförmärkt och oskadligt glida in i hvarandras spår.
9 Allt hvad träd som finnes — se huru de hämta sin lifskraft ur
jordens innandömen. Se på källorna: de flöda ur aldrig si-
nande ådror. Betrakta floderna: de ila i aldrig saktadt lopp.

Rikta din blick på hafvet: mot strandens vall sätta sig dess
böljor. Låt ditt öga söka oceanen: den stiger och faller efter
växlingen af ebb och flod.[1] Hvad skall jag säga om den lämp- 10
liga fördelningen af branta berg, vågiga kullar, jämnade slät-
ter? Eller om djurens mångartade skyddsmedel mot hvaran-
dra: somliga beväpnade med horn, andra kringgärdade med
tänder, eller trygga de sig med sina klor eller resa kring sig
en spetsgård af piggar, eller bevara de sin frihet genom sina
fötters snabbhet eller sina vingars bärkraft? I synnerlig grad 11
vittnar skönheten i vår egen kropps daning om en gud som
dess konstnärliga upphof: den fasta hållningen, det uppåt rik-
tade anletet, ögonen, som äro förlagda högst uppe liksom i ett
vårdtorn, och alla öfriga sinnen förenade liksom i en borg.

Det skulle föra oss för långt, om vi ville genomgå hvarje XVIII
enskildhet. Människokroppen har ingen lem, som icke är till
både för behofvets och utseendets skull; och hvad som är i
högre grad underbart: alla hafva vi samma skapnad, men vissa
afvikande drag finnas hos hvar och en; därför förefalla vi på
en gång alla vara lika hvarandra, men befinnas dock alla vara
hvarandra olika. Än vidare sättet för vår tillkomst till världen? 2
Och driften att fortplanta släktet? Är icke den en gåfva af
Gud såväl som det, att brösten, när fostret blir fullgånget, fyllas
med mjölk och att den späda afkomman tillväxer, närd af dess
ymniga dagg?

Och Gud sörjer icke blott för det hela, utan äfven för dess 3
delar: Brittanien lider brist på solvärme, men det får ersätt-
ning därför i ljumheten hos det haf, som svallar kring dess
kuster; Nilfloden mildrar Egyptens torra klimat; för Mesopota-
mien är Eufrates en ersättning för regn; floden Indus säges
både beså österns länder och vattna dem.

Om du inträdde i ett hus och där funne allting väl vår- 4
dadt, ordnadt, prydt, så skulle du naturligtvis tro, att det huset
hade en herre, som var mycket bättre än alla dessa förträffliga
saker: på samma sätt bör du, då du här, i världens hus, låter
blicken fara öfver himmel och jord och öfver allt varseblir för-
utseende, ordning, lagbundenhet, vara öfvertygad om att detta

[1] Jag har akcepterat Baehrens omflyttning.

världsallt har en herre och fader, som är mycket skönare, än
5 till och med stjärnorna och all världens särskilda delar. Men
eftersom det är omöjligt att tvifla på en gudomlig försyn, så
anser du kanhända den frågan böra företagas till pröfning,
huruvida det himmelska väldet styres af en endas maktspråk
eller efter fleres förgodtfinnande. Men det fordrar icke synner-
lig möda att för den, som öfverväger, huru det är ställt i jordi-
ska riken, hvilka ju dock hafva sina föredömen från himmelen,
6 utreda denna fråga. När har någonsin gemensamhet i furste-
makt vare sig börjat med redlighet i uppsåt eller slutat utan
blodsutgjutelse? Jag lämnar åsido perserna, som med ledning
af hästars gnäggning utsågo innehafvare af tronen,[1] och jag
förbigår fabeln om det tebanska brödraparet.[2] Allmänt känd
är berättelsen om tvillingbrödernas tvist om väldet öfver några
herdar och en hydda.[3] Svärsonens och svärfaderns[4] krig bredde
ut sig öfver hela jordkretsen, och så stort som romerska väl-
det är, kunde det dock icke rymma tvänne härskare.
7 Betrakta äfven andra förhållanden: bina hafva en drott-
ning, hjordar af såväl smärre som större boskap hafva blott en
ledare. Men du tror, att i himlen den högsta värdigheten är
delad och att detta i sanning gudomliga herraväldes makt
är klyfd...[5] Men det är ju uppenbart, att gud såsom allas
fader hvarken har början eller slut, han som skänker till-
varo åt alla och sig själf evighet, som, förrän världen fanns,
själf ersatte världen för sig: han som med sitt ord bjuder allt
vara som är, ordnar det genom sitt förnuft, fulländar det med
8 sin kraft. Denne gud kan ingen se: han är för klar för män-

---

[1] Octavius åsyftar berättelsen om, huru, vid tronledigheten i det persiska riket efter Kambyses död, en krets förnäma perser öfverenskommo att den af dem, hvars häst först gnäggade vid ett gifvet tillfälle, skulle varda konung. Darius, Hystaspes son, blef den lycklige.

[2] Eteocles och Polynices, Oedipus söner, hvilka, i tvist om väldet efter fadren, togo hvarandras lif.

[3] Romulus och Remus. Remus föll för Romuli hand, därför att han hånat hans värk. — Täxten är i flera hänseenden osäker.

[4] Pompeius och Julius Caesar. Pompeius var förmäld med Caesars dotter.

[5] Man antager här en lucka i täxten: den följande framställningen rör nämligen icke guds enhet, utan guds evighet.

niskoblick. Han kan icke gripas med händerna: han är för
andlig för att kunna vidröras. Han kan icke af oss fullt fat-
tas: han är för stor för våra sinnen, oändlig, omätlig och i sin
fulla storhet känd endast af sig själf. Men vårt förstånd är för
trångt för att fatta honom, och fördenskull uttala vi ett vär-
digt omdöme om honom, endast då vi säga, att han är öfver
vårt omdöme. Jag skall söka tydligare uttala hvad jag menar: 9
den som tror sig känna Guds storhet, han gör honom mindre
än han är; den som icke vill göra Gud mindre än han är, är
icke nog förmäten att tro sig känna honom. Icke häller skall 10
du söka ett namn åt Gud: Gud är hans namn. Namn behöfvas
endast där, hvarest man behöfver åtskilja en mångfald af en-
skilda genom säregna betecknande benämningar[1]: för Gud så-
som den ende, är namnet gud odeladt. Om jag kallar honom
fader, ligger det nära att föreställa sig honom som en köttslig
fader; kallar jag honom konung, anar man i honom en jordisk
konung[2]; kallar jag honom herre, föres tanken lätt på en död-
lig. Tag bort hvarje namn som tillägges honom, och du skall
strax skåda honom i hans väsens klarhet. Du märker väl också, 11
att jag i den punkten har allas samstämmiga mening för mig?
Hör på mängden: då de sträcka sina händer mot himlen, säga
de intet annat än »O gud», och »gud är stor» och »gud är
sannfärdig» och »om gud vill». Är detta mängdens naturliga
sätt att uttrycka sig, eller är det icke en bön af en bekännande
kristen? Och de, som anse att Juppiter är den högste guden,
de bedraga sig visserligen på namnet, men de instämma i att
den högsta gudamakten är en och odelbar.

Lyssna äfven till skalderna, som högt förkunna att en är XIX
gudars och människors fader, och att sådant är de dödliges
sinne, som den dag, allas fader ger dem.[3] Och skalden från
Mantua? Uttrycker han sig icke fullständigt öppet, träffande,
sant, då han säger att från början lifvar en i världen inne-
boende ande himlen och länderna och världens öfriga lemmar,

[1] såsom fallet var med romarnes många gudar.

[2] Jag godtager här Wopkens omflyttning af orden *terrenum* och *carnalem*.

[3] Åsyftar ett ställe i Homerii Odyssé, XVIII, 136. Jfr. Terentii Hecyra 380.

och en själ, som ingjutits i dem, sätter dem i rörelse; ifrån
denna förbindelse stammar människors och djurs släkten och
allt annat som har lif.[1] Densamme nämner på annat ställe
denna själ och denna ande vid namnet gud. Dessa äro hans ord:

Guds väsen tränger igenom
Ländernas krets och böljornas slätt och himlen den djupa.[2]
Dädan människors släkte och djurs, rägnskurar och ljungeld.[3]

3 Hvad annat säga äfven vi Gud vara än själ, förnuft och
ande?
Låtom oss mönstra filosofernas läror: du skall strax komma
4 på det klara med att de, ehuru de uttrycka sig olika, dock i
själfva saken fullständigt förena sig om denna mening. Jag
förbigår de fåkunnige från gamla tider, hvilka på grund af dem
tillskrifna sentenser anses hafva förtjänt att nämnas vise. Tha-
les från Miletus må nämnas först bland alla, han, som bland
alla först utvecklade sin mening om gudomliga ting. Denne
Thales från Miletus lärde att vattnet var tingens ursprung,
men gud kallade han den ande, som af vattnet danat allting[4]:
5 du ser att den förste filosofens mening helt och hållet samstäm-
mer med vår. Anaximenes längre fram och efter honom Diogenes
från Apollonia förklara luften för en oändlig och omätlig gud-
6 dom: äfven hos desse förefinnes alltså en liknande samstäm-
mighet i uppfattningen af gudomligheten. Anaxagoras nämner
naturens ordning och rörelse för ett värk af en oändlig ande[5];
och för Pythagoras är gud den själ, som genomgår och genom-
7 tränger hela naturen, från hvilken också alla lefvande varelser
hämta sitt lif. Det är kändt att Xenophanes lärde att det oänd-
liga besjälade alltet vore gud, och att Antisthenes sade att
många gudar funnos för folket, men att naturens gud vore en
8 enda och höjd öfver dem, och att Speusippus trodde sig känna
gud i den lifskraft, af hvilken allt styres. Än Demokritus? Ta-

[1] Octavius citerar här i prosaisk omskrifning Vergilii Aen. VI 724.

[2] Vergilii Georgica IV, 221.

[3] I denna sista vers, som i täxten är defekt, synes författaren hafva sammanblandat Georg. IV 223 och Aeneiden I 743. Jag har återgifvit den efter Aeneidstället.

[4] En här parentetiskt inskjuten sats, som säkert är en ursprunglig randanteckning af en kristen läsare, är utesluten.

[5] Jag läser efter Bouhiers rättelse *opus* för *deus*.

lar han icke mestadels om en naturprincip, som afsöndrar bilderna,
och om intelligensen såsom en gud — detta ehuru han var
den förste, som kom på läran om atomerna? Nämner också
icke Straton själf naturen som gud? Äfven själfve Epikurus,
som föreställer sig gudarne antingen såsom sysslolösa eller så-
som icke finnandes till, sätter likväl en naturprincip öfver dem.
Aristoteles, som har många meningar, räknar dock blott med 9
en enda gudamakt: understundom kallar han intelligensen gud,
understundom världen, understundom sätter han gud till värl-
dens styresman. Äfven Heraklides från Pontus tillskrifver värl-
den en gudomlig intelligens, änskönt hans uttryck skiftar. Äf- 10
ven Theophrastus uttrycker sig på olika sätt, i det att han än
tilldelar världen, än den gudomliga intelligensen främsta rum-
met. Zenon och Chrysippus och Cleanthes hafva, äfven de,
skiftande meningar, men alla komma de dock tillbaka till öf-
vertygelsen om den gudomliga försynens enhet. Cleanthes ut-
redning går nämligen ut på än att intelligensen, än att själen,
än att etern, oftast att förnuftet är gud. Zenon, som var hans
lärare, anser understundom att naturens gudomliga lagbunden-
het och etern, understundom att förnuftet är alltings ursprung.
Genom att tolka Juno som luften, Juppiter som himlen, Neptu-
nus som hafvet, Vulcanus som elden, genom att visa att på
samma sätt hopens öfriga gudar äro naturelement, beifrar han
eftertryckligt den folkliga villfarelsen och vederlägger den.
Ungefär det samma andrager Chrysippus: han håller den med 11
förnuft begåfvade naturen och världen för en gudomlig kraft,
understundom anser han äfven en ödesbestämd nödvändighet
för gud, och han efterliknar Zenon i att tillämpa från naturen
hämtade synpunkter på tolkningen af Hesiodi, Homeri och
Orphei sånger. Äfven Diogenes från Babylon har samma tolk- 12
ningsmetod[1]: han utvecklar nämligen att Juppiters barnsbörd och
Minervas tillkomst och annat af samma slag äro benämningar
för naturföreteelser, icke för gudar. Sokratikern Xenophon sä- 13
ger att den sanne gudens gestalt icke kan varseblifvas med
ögonen och att man därför icke bör forska efter den; stoikern
Aristo anser att den öfverhufvud icke kan fattas: bägge ådaga-

[1] Texten är här osäker.

lägga i sin misströstan om att kunna fatta gud en förnimmelse
14 af guds majestät. Hos Plato finna vi en klarare framställning
rörande gud och naturen och alltings benämningar, och den
skulle i sin helhet vara gudomlig, om den icke droges i smut-
sen därigenom att den understundom är uppblandad med nog
kälkborgerliga meningar. I Timaeus låter Plato gud i och ge-
nom sitt guddomsväsen[1] vara världens fader, lifvets danare, ska-
paren af allt i himmel och på jord, och inledningsvis säger
han, att det är svårt att finna honom på grund af hans otro-
liga storhet och makt, och att, då man funnit honom, det är
15 omöjligt att för andra redogöra därför. Detta är ungefär det-
samma som vi säga: ty vi både känna gud och säga att han
är alltings fader, men vi förkunna det aldrig offentligt annat
än om vi därom blifva tillsporde.

XX Jag har härmed framställt så godt som alla mera be-
römda filosofers åsikter; med de många olika namnen beteckna
de dock en enda gud, så att en hvar lätteligen kommer på den
tron, att de kristna nu för tiden äro filosofer eller att filoso-
2 ferna redan då voro kristna. Men om världen ledes af en gu-
domlig försyn eller styres efter den ende gudens vink, så böra
vi icke låta den obildade forntiden, som hade nöje åt sina fab-
ler och var i dem fången, förleda oss till den förvillelsen, att
ett ömsesidigt samförstånd är möjligt; den vederlägges ju,
denna forntid, af de meningar, dess egna filosofer uttalat, och
på deras sida står föröfrigt den auktoritet, som förnuft och ål-
3 derdomlighet skänka. Ty våra förfäder satte så lättvindigt
tro till lögnaktiga framställningar, att de utan kritik trodde
till och med på rena vidunderligheter såsom[2]: den mångge-
staltade Scylla, den mångformade Chimaera och Hydran, som
ur fruktbara sår födes på nytt[3], och Centaurer, hästar som voro
sammanvuxna med hvar sin människa; ja allt, hvad sägnen
kan finna på, var dem kärt att höra.

4 Än vidare dessa käringsagor, att af människor danats fåg-

---

[1] Jag läser med Baehrens *numine;* hdskr. *nomine.*

[2] Texten är här osäker.

[3] Uttrycket syftar på berättelsen att för hvarje hufvud, Hercules högg af den mångböfdade hydran, växte fram två nya hufvud.

lar och vilda djur, ja äfven träd och blommor[1]? Om sådant
någonsin hade skett, så skedde det ännu; alldenstund det icke
kan ske, så har det icke häller skett. På samma sätt hafva 5
våra förfäder tanklöst, lättroget, i oreflekterad enfald äfven trott
på gudar: i det de fromt vördade sina konungar, i det de öns-
kade se dem i bild efter deras död, i det de åstundade i de-
ras stoder hålla kvar deras minne, har hvad de till en början
tillägnade sig som tröstegrunder blifvit föremål för religiös kult.
I korthet sagdt, innan ännu jordkretsen låg öppen för sam- 6
färdsel och innan folken plägade låta sina religiösa bruk och
seder röna intryck utifrån, dyrkade hvarje stam för sig sin
grundläggare, eller en frejdad anförare, eller en drottning på
grund af hennes dygd, eller emedan hon var modig mer än
hennes kön plägar vara, eller upphofsmannen till någon väl-
gärning, eller banbrytaren inom någon vetenskap, eller en med-
borgare, som lämnat efter sig ett godt minne: på sådant sätt
gaf man både belöning åt de döde och ett manande exempel
åt kommande släkten.

Läs häfdatecknarnas skrifter eller läs filosofernas: du skall XXI
komma till samma uppfattning som jag. Euhemerus[2] genom-
går hela raden af dem, som för sin tapperhets eller sina väl-
gärningars skull blifvit hållna för gudar, och han uppräknar
deras födelsedagar, deras födelseorter, deras grafvar, och påvi-
sar dem land för land: så behandlar han den dictaeiske Jup-
piter och den delphiske Apollo och den phariska Isis och den
eleusinska Ceres. Prodicus för det talet, att bland gudarna upp- 2
tagits hvad som varit människorna till gagn[3]. I samma rikt-
ning går äfven Persaei filosofiska tänkande: och de produkter,
som blifvit uppfunna, nämner han med samma namn som de-
ras uppfinnare, såsom det också i komedien heter att »utan
Bacchus och Ceres fryser Venus»[4]. Alexander den store, mace- 3
doniern, skref i en berömd skrift till sin moder, att af fruktan
för hans makt en präst för honom förrådt hemligheten med gu-

[1] Texten är osäker.

[2] Grekisk filosof af kyrenaisk riktning, omkring 300 f. Kr.; känd för sin rationalistiska tolkning af myten.

[3] Öfversättningen följer här Baehrens text.

[4] Terentii Eunuchus 732.

darnes mänskliga natur. I den skriften gör han Vulcanus till
4 den förste af alla och sätter efter honom Juppiters ätt. Alla
forskare i forntidens häfd, både grekiska och romerska, hafva
nu också framställt Saturnus, den förste af denna tallösa släkt,
som människa. Detta vet Nepos äfvensom Cassius[1] i sin hi-
5 storia; och Thallus och Diodorus[2] föra samma tal. Denne Sa-
turnus hade alltså flytt från Creta af fruktan för sin rasande
son och kommit till Italien, där Janus gästvänligt mottog ho-
nom. Som fint bildad grek lärde han detta okunniga folk af
bönder många goda ting, såsom bokstafsskrift, myntprägling,
6 förfärdigande af verktyg. Emedan han där hade funnit ett
tryggt gömställe, ville han också att det skulle med ett annat
namn kallas Latien,[3] och efter sitt namn lämnade han efter
sig den saturniska staden[4] och Janus efter sitt namn Janiculum,
7 bäggedera för sitt minnes bevarande åt eftervärlden. En män-
niska alltså utan all fråga var han, som flydde, en människa
han, som låg dold, själf fader till en människa och född af en
människa. Han kallades jordens son eller himlens, emedan han
var född af för Italerna okända föräldrar, eller emedan han
hade plötsligt kommit dit[5]; på samma sätt säga vi ännu i
denna dag om personer, som oförmodadt visa sig, att de äro
som skickade från himlen, lågbördingar och okände kalla vi
8 för jordens söner. Hans son Juppiter härskade på Creta efter
faderns förjagande, dog där, hade där söner och döttrar. Ännu
i denna dag besöker man där Juppiters grotta, och man visar
hans graf. De ställen, dem hans namn helgat, bevisa alltså
9 till fullo att han varit människa. Det vore gagnlöst att på
detta sätt mönstra de särskilda gudarne hvar för sig och ut-
förligen framlägga hela släktkedjan. Då det beträffande urför-
äldrarne visats att de varit dödliga, går denna egenskap i nor-
mal arfföljdsordning öfver på de efterkommande — så framt I

[1] Cassius Hemina, omkring 150 f. Kr.

[2] Grekiska historieskrifvare, den förre lefde omkring 100 f. Kr., den senare under senare hälften af förra århundradet f. Kr.

[3] Fri etymologisk förbindelse mellan *Latium* och *latere* = vara dold.

[4] *Urbs Saturnia* är namnet på den på Capitolium belägna mytiska stad, af hvilken Rom var en fortsättning.

[5] Efter Baehrens tillägg.

icke tilläfventyrs föreställen Eder dem som gudar efter döden: så var det, som Romulus blef gud genom Proculi mened[1] och Juba blef det i enlighet med maurernas beslut, och så ha furstar för öfrigt blifvit förgudade; men förgudningen sker icke för att man må tro på deras guddom, utan för att hedra dem för det
sätt, på hvilket de fört sin regering till slut. Ja, till och med 10
mot deras egen vilja tilldelas dem titeln gudomliga: de önska att fortlefva i människogestalt, de hysa rädsla för att blifva gudar, de vilja det icke ens om de också redan äro gubbar. Alltså hvarken blifva de gudar efter döden, alldenstund en gud icke kan dö, ej häller äro de födde gudar, alldenstund allt, som födes, dör. Men gudomligt är blott det, som hvarken har upp-
komst eller undergång. Hvarför nämligen, om gudar någonsin 11
blifvit födda till världen, födas icke sådana ännu i denna dag? — så framt icke till äfventyrs Juppiter redan blifvit gubbe och Juno icke längre är i stånd att föda och Minerva grånat, innan hon födt. Eller har denna förmåga af alstring upphört
därför, att slika fabler icke längre vinna någon tilltro? För öf- 12
rigt, om gudarne hade förmågan att afla, men icke kunde dö, skulle vi hafva flere gudar än alla människor sammanräknade, så att hvarken himlen skulle kunna innesluta dem eller luftrymden hafva plats för dem eller jorden förmå att bära dem. På denna grund alltså är det tydligt att de, om hvilka vi läst att de äro födda och om hvilka vi veta att de äro döda, varit människor.[2]

Betrakta till sist äfven de heliga sedvänjorna och myste- XXII
rierna: du skall där finna vittnesbörd om sorgliga lifsslut, om arma gudars död och begrafning och sorg och klagan efter dem. Jämte sin hundhöfdade följeslage[3] och sina skalliga präster begråter Isis, sörjer öfver, söker efter sin förlorade son, och de olyckliga Isis-dyrkarne slå sig för sitt bröst och efterlikna så den djupt olyckliga modern i hennes sorg och smärta: sedermera, då pilten blifvit funnen, gläder sig Isis, prästerna jubla,

---

[1] Proculus intygade att den från jorden försvunne Romulus kommit ned från himlen och uppenbarat sig för honom.

[2] Här följer en korrupt passus om Isis, hvars mening icke är fullt klar och som därför här utelämnats.

[3] Anubis.

den hundhöfdade finnaren blir skrytsamt glad, — men de upp-
höra icke att hvarje år förlora hvad de återfinna och återfinna
2 hvad de förlora. Men är det icke löjligt, att vare sig begråta
det, som man ägnar gudomlig dyrkan, eller ägna gudomlig dyr-
kan åt det, som man begråter? Men denna kult, som fordom
tillhörde Egypten, tillhör dock numera äfven Rom. Omgifven
af brinnande facklor och ormar, irrar Ceres omkring, ängslig
och bekymrad, och söker sin dotter Libera, som blifvit röfvad
från henne och skändad: detta är innehållet i de eleusinska
3 mysterierna. Och hvilken är den heliga traditionen om Juppi-
ter? Hans amma är en get, och som barn ryckes han ifrån
sin lystne fader, för att han icke skall blifva uppslukad, och
korybanterna slå på sina cymbaler, för att deras klang må hin-
4 dra fadren att höra sitt barns gråt. Om Cybeles dindymeiska
kult blygs jag att tala; då hon, som var gammal och ful, —
hon var ju också moder till många gudar — icke kunde till
otukt locka sin älskare, som till sin olycka behagade henne,
lät hon snöpa honom, naturligtvis för att göra äfven en snöp-
ing till gud. För denna fabels skull dyrka henne äfven
de halfmanlige gallerna[1] med att stympa sin egen kropp. Men
detta är icke längre heliga plägseder, det är tortyr.
5 Än vidare? Vittnar icke redan edra gudars utseende och
deras utstyrsel om löjliga och vanställande sidor hos dem?
Vulcanus är en halt och skröplig gud, Apollo är, trots han
genomlefvat så många åldrar, skägglös, Æsculapius har ett
ståtligt skägg, ehuru han är son till den evigt ungdomlige
Apollo, Neptunus har stålgrå ögon, Minerva himmelsblå, Juno
är koögd, Mercurius har bevingade fötter, Pans fötter hafva
hofvar, Saturni fötter äro fjättrade. Janus däremot har två an-
sikten, liksom ginge han också understundom baklänges. Diana
som jägarinna är högt gördlad, som den ephesiska är hon ut-
styrd med många spenar och bröst, som Trivia injagar hon
6 skräck med sina tre hufvuden och sina många händer. Och
hur är det med själfva eder Juppiter? Än är hans bild skägg-
lös, än bär den skägg; då han nämnes Hammon, har han horn;
som Capitolinus bär han åskviggen; som Latiaris öfvergjutes

[1] Galler kallades Cybeles präster.

han med blod, som Feretrius prydes han med en krans.[1] För att nu icke alltför utförligt mönstra de många Juppiters-gestalterna, kan man säga att där finnes lika många vidunderliga Juppiters-figurer som guden har namn.

Erigone hängde sig i en snara, för att bland stjärnorna 7
varda igenkänd under jungfruns stjärnbild[2]. Castor och hans broder omväxla med att dö och lefva; Aesculapius träffas af blixten, för att stå upp som gud; för att afkläda sig det mänskliga, låter Hercules bränna sig på bålet på Oeta.

Dessa lögnaktiga fabler lära vi af okunniga föräldrar och, XXIII
hvad som är ännu värre, det är på dem vi lägga ned vårt arbete under våra lärda studier, framför allt då vi tillegna oss skaldernas sånger; ty skalderna hafva genom sitt inflytande i
högsta grad gjort sanningen förfång. För den skull är det för- 2
träffligt gjordt af Plato, då han ur den stat, till hvilken han i sin dialog uppdrog grundlinierna, lät under loftal och bekrans-
ning förvisa den frejdade Homerus. Ty denne har, ehuru han 3
blott drifver gäck med dem; likväl i synnerlig grad låtit i det trojanska kriget edra gudar blanda sig i människornas handel och vandel. Det är han, som ordnat dem parvis, låtit Venus blifva sårad, låtit Mars fängslas, blesseras, jagas på flykten.
Han berättar att Juppiter af Briareos blifvit räddad från att af 4
de öfrige gudarne slås i bojor, att han gråtit ymniga blodstårar öfver sin son Sarpedon, därför att han icke kunde rycka honom undan döden; och att han, förhäxad af Venus gördel, slöt sin maka Juno i famn med mera lågande lidelse än han
plägade visa sina älskarinnor. Hos en annan författare[3] fors- 5
lar Hercules ut gödsel, och Apollo förer Admeti boskap i bet. Neptunus åter bygger murar åt Laomedon, men den stackars
byggmästaren får ingen lön för sin möda. Vulcanus[4] smider 6
på ett städ Juppiters blixt och jämväl Aeneas vapen, oaktadt himmel och åskviggar och ljungeldar funnits långt förr än Juppiter föddes på Creta, och oaktadt cyklopen lika litet kunnat

[1] Efter Baehrens osäkra gissning *corona induitur*.

[2] Bland rättelser till detta ställe synes mig Baehrens *agnita* sannolikast.

[3] Täxten är här misstänkt.

[4] Jag gissar att under det, som det synes, omotiverade *illic* döljer sig *Vulcanus*.

efterlikna den verkliga blixtens strimmor, som Juppiter själf kun-
7 nat undgå att frukta den. Hvad skall jag säga därom, att Mars
och Venus ertappas med äktenskapsbrott, eller om Juppiters
orena kärlek till Ganymedes, hvilken kärlek fått himmelsk
helgd? Alla dessa historier äro uppfunna i afsikt att skaffa en
viss auktoritet åt människors laster.

8 Genom dessa och likartade ännu mera retande dikter och
lögner sås fördärfvets frö i de ungas sinnen, och dessa fab-
ler hänga fast ännu, då de hinna till sitt lifs kraftigaste år, och
i dessa falska föreställningar åldras de, de olyckliga; och dock
ligger sanningen för deras fötter, men blott för deras, som
söka den.

9 Hvem tviflar alltså därpå, att de vigda bilder, som mäng-
den tillbeder och offentligt dyrkar, äro bilder af människor?
Men den obildade fantasin och det oupplysta förståndet låter
sig bedragas af den konstnärliga fulländningen, bländas af gul-
dets glans, dåras af silfrets skimmer och af elfenbenets hvit-
10 het? Men om man kommer att tänka på, med hvilka pinome-
del och med hvilka redskap hvarje bild danas, så skall man
blygas öfver att hysa fruktan för ett råämne, som konstnären
11 behandlat efter sitt godtycke för att däraf skapa en gud. Ty
guden af trä — måhända ett stycke af ett bål eller en galge
12 — hänges upp, hugges af, tillyxas, hyflas; och guden af brons
eller silfver smältes, — såsom vi hört att en egyptisk konung
gjort[1], — af ett osnyggt kärl, bultas med hammare och får sin
form på städet; och guden af sten hugges loss, mejslas och
glättas af en slusk till karl, och känner icke den våldshand-
ling, under hvilken han blifver till, lika litet som han seder-
mera förnimmer den dyrkan, hvilken I i vördnad ägnen ho-
13 nom. Men måhända är ännu icke stenen eller stocken eller
silfret gud? När alltså blir guden till? Bilden gjutes, smides,

---

[1] Amasis, af låg börd, vardt egyptiernas konung. Då de aktade honom ringa, emedan han förut varit en af dem, lät han taga ett fottvagningskärl af guld, hvilket han och hans gäster plägade begagna, och däraf göra en gudabild. Då han sedermera såg egyptierna tillbedja denna bild, lät han kalla dem samman och sade dem att, liksom de nu tillbådo denna af ett oanseligt kärl gjorda bild, så skulle de också vörda honom som konung, änskönt han var en man af deras egna led. Herodotus II 172.

mejslas: ännu är den ingen gud; den lödes, sättes ihop, reses upp: den är fortfarande ingen gud; den smyckas, inviges, tillbedes: då ändtligen är den en gud, sedan en människa velat det och vigt den därtill.

Huru myket riktigare döma icke de oskäliga djuren på XXIV
grund af naturlig instinkt om edra gudar! Möss, svalor, glador veta att de ingen känsel hafva: de gnaga på dem, de trampa på dem, de sätta sig på dem, och om I icke drifven dem bort, så bygga de bo i själfva munnen på eder gud; spindlarne åter spinna sitt nät öfver gudens ansikte och hänga upp sina trådar vid hans hufvud. I fejen bilderna, I rengören dem, I skra- 2
pen bort smutsen — och så frukten I dem, som hafva Eder att tacka för sin tillvaro och sitt skydd; men ingen af Eder tänker på, att man bör lära känna en gud, innan man dyrkar honom, hvar och en har blott en tanklös åtrå att följa sina föräldrars föredöme, vill hällre biträda andras förvillelse än lita på sitt eget omdöme, har ingen kännedom om det som är föremål för hans fruktan. Sådan är förutsättningen för att girigheten varder helgad i bilder af guld och silfver, att innehållslösa statyer genom sin skönhet vinna betydelse, att den romerska vidskepelsen blifvit kallad till lif. Men om du 3
mönstrar dessa gudars kult, huru mycket är det icke då, som är löjligt, huru mycket också, som är ömkansvärdt! Löpa icke deras präster omkring barfota under smällkalla vintern[1], under det att andra skrida fram iklädda filthattar[2], somliga släpa på gamla sköldar[3], eller slå på trumskinn, eller föra under tiggande sina gudar omkring från kvarter till kvarter[4]. Somliga helgedomar är det tillåtet att komma till en gång under året, somliga är det öfver hufvud en synd att besöka; till något tempel vägras männen tillträde, somliga kulter hålla kvinnorna fjärran, och äfven för en slaf är det en synd, som kräfver särskild soning, att närvara vid vissa heliga bruk; somliga heliga

[1] Luperci.

[2] Filthatten, *pileus*, var ett tecken till glädje och bars särskildt vid Saturnalierna, guden Saturni fest, under senare delen af december.

[3] Salierna, Mars präster.

[4] Magna Maters präster.

bilder bekransas af en kvinna, som lefver med blott en man, andra af en kvinna, som lefver med många män, och med stor samvetsgrannhet söker man efter en, som kan uppräkna fler öfverträdelser af den äktenskapliga troheten än barnsängar[1].
4 Hvad skall man säga om den, som offrar dryckoffer af sitt eget blod och med sår, dem han tillfogar sig själf, tror sig styrka sin bön om nåd? Vore det icke bättre att han vore ogudaktig än from på det sättet? Eller självsnöpingen — den som på det sättet tror sig blidka gud, huru kränker han honom icke, då ju gud, om han önskade snöpingar, kunde från början skapa sådana, icke behöfde sedermera göra dem därtill.
5 Hvem inser icke att blott vansinniga och till förståndet helt och hållet rubbade människor kunna komma på sådana galenskaper, och att de hafva sitt ömsesidiga skydd i de förvillades egen stora mängd? Sålunda är mängden af vansinniga ett försvar för det allmänna vansinnet.

XXV Dock är det, säger man, just denna vidskepelse, som skänkt romarne deras välde, ökat det, tryggat det, emedan orsaken till deras framgång mindre legat i deras tapperhet än i deras gudfruktighet och fromhet. Otvifvelaktigt är den romerska gudsdyrkan[2], sådan den afgaf sitt lärospån vid väldets vagga,
2 i själfva dess födelsestund, både märklig och beryktad. Var det icke ett brott, som först samlade romarne till ett folk? Och hafva de icke tillväxt i makt därför, att den förskräckelse, deras råhet ingifvit, varit deras skydd? Ty den första menigheten samlades därför, att stället gjordes till en fristad: dit sammanströmmade förtviflade existenser, brottslingar, drängaskändare, lönnmördare, förrädare; och för att Romulus själf såsom härskare och styresman skulle i illdåd öfverglänsa sitt folk, begick han brodermord. Detta är det gudfruktiga samhällets
3 lärospån. Sedermera röfvades, kränktes, skymfades mot all sedvänja flickor från andra stammar, hvilka redan voro trolofvade, redan fästmör, och äfven åtskilliga äkta fruar, och med deras fäder, d. v. s. med romarnes egna svärfäder, började krig och frändeblod utgjöts. Hvad kan väl vara mera ogudaktigt,

[1] Efter Vahlens med stöd af Lactantius gjorda gissning.
[2] Handskr. har *iustitia:* sammanhanget synes kräfva *superstitio.*

mera fräckt, mera på grund af själfva den oförsynthet, med hvilken brottet begicks, skyddadt mot efterräkning? Att för- 4
jaga grannfolken från deras område, förstöra angränsande samhällen jämte deras tempel och altaren, drifva de fångne till Rom, öka sin makt genom andras förluster och egna brott, detta är ett tillvägagångssätt, som de andra konungarne och längre fram i tiden öfriga det romerska samhällets ledare hade gemensamt med Romulus. Så är allt hvad romarne innehafva, dyrka, be- 5
sitta, ett med fräckhet vunnet rof: alla deras tempel äro byggda af krigsbyte, d. v. s. af andra städers undergång, af rof från gudar, af mord på präster. Detta att ägna sin dyrkan åt heliga bilder, som man besegrat, att taga dem till fånga och efter segren tillbedja dem -- det är hån och skymf. Ty att tillbedja hvad man roffat med våld, det är att förklara, icke gudamakterna, men helgeränet heligt. Romarne hafva alltså 6
förgripit sig på det heliga lika ofta som de firat segertåg; deras rof från gudar äro lika många, som deras segertecken öfver andra folk. Romarne äro följaktligen så mäktiga, icke därför att de äro gudfruktiga, utan därför att de ostraffadt skändat det heliga. De kunde ju icke under själfva krigen hafva till 7
hjälpare de gudar, mot hvilka de gripit till vapen; också började de dyrka dem, först sedan de sträckt dem till marken och triumferat öfver dem. Hvad förmå väl sådana gudar till romarnes förmån, hvilka intet förmådde för sina egna emot romarnes vapen?

Men romarnes inhemska gudar känna vi ju! Romulus, 8
Picus, Tiberinus och Consus och Pilumnus och Volumnus; Tatius uppfann Cloacina och stiftade jämväl hennes kult; Hostilius tillade Pavor och Pallor; sedermera vardt Febern förklarad för gudomlighet, jag vet icke af hvem: denna kult har staden Rom själf fostrat, kulten af sjukdomar och ohälsa. Förvisso äro äfven Acca Laurentia och Flora, tvänne vanryktade tärnor, att räkna bland romarnes båda sjukdomar och — gudar.

Dessa är det kan tänka, som vidgat romarnes välde i 9
strid mot de gudar, hvilka dyrkades hos andra folk; ty det är ju icke möjligt att den thrakiske Mars eller Juppiter från Creta eller Juno, som än kallas den argiviska, än den samiska, än den puniska, eller den tauriska Diana eller den idaeiska

gudamodren eller de egyptiska, jag vill icke säga gudomligheterna, utan vidundren — det är icke möjligt att de under-
10 stödt romarne emot sina egna landsmän. Men kanhända hos romarne de heliga jungfrurna i synnerlig grad utmärkt sig för kyskhet och prästerna för en tadellös fromhet — och dock har nära nog flertalet vestaliska jungfrur, d. v. s. de, som alltför obetänksamt inläto sig med män, naturligtvis utan Vestas vetskap, blifvit straffade för okyskhet, och de öfriga hafva undgått straff, icke på grund af en strängare iakttagen renlefnad, utan emedan deras skörlefnad hade bättre lycka med sig.
11 Men hvar träffas flera aftal om okyskhet, hvar bedrifves kopplareyrket fräckare, hvar planläggas flera äktenskapsbrott än bland altaren och helgedomar, och det af prästerna själfva[1]? Med ett ord, lidelsernas låga finner rikligare näring i tempel-
12 vårdarnes kamrar än i själfva skökohusen. Och dock hafva före romarne efter Guds världsplan assyrier, meder, perser, äfven greker och egyptier bildat länge bestående världsvälden, änskönt de icke hade öfverstepräster eller arvalbröder eller salier eller vestaler eller augurer, ej häller i bur inspärrade kycklingar, hvilkas matlust eller matleda afgjorde statens högsta intressen.

XXVI Jag öfvergår emellertid nu till de romerska auspicierna och augurierna, hvilka bestodo i ett omsorgsfullt samlande af allehanda tecken: du har betygat, att man fått ångra deras
2 försummande, men att deras iakttagande medfört lycka. Clodius och Flaminius och Junius hafva naturligtvis fördenskull förlorat sina härar, att de icke ansågo sig böra afvakta de he-
3 liga hönsens lyckobådande glupskhet. Men Regulus då? Har han icke iakttagit augurierna och dock blifvit fången[2]? Mancinus fyllde religionens kraf — och han vardt sänd under oket och utlämnad[3]. Till och med Paullus hade matfriska kyck-

[1] Jag läser *quam a sacerdotibus;* hdskr. *a sacerdotibus quam,* hvilken ordföljd gjort utgifvarne benägna att stryka orden *a sacerdotibus.*

[2] Under första puniska kriget. Efter flera framgångar mot karthagerna blef han slagen vid Tunes år 255 f. Kr. och råkade själf i fångenskap.

[3] C. Hostilius Mancinus led såsom konsul flera nederlag mot numantinerna i Hispanien år 137 f. Kr. och ansåg sig tvungen att med dem ingå ett fördrag. Senaten gillade icke fördraget och ville därför utlämna konsuln åt numantinerna, hvilka dock ej voro villiga att emottaga honom.

lingar — icke desto mindre vardt han vid Cannae jämte större
delen af det romerska folket i grund slagen. Då augurier och 4
auspicier voro motspänstiga och sökte hindra Gajus Caesar att
öfverföra sin flotta till Afrika före midvintern, så brydde han sig
platt intet om dem: blott desto lättare for han öfver och vann
seger[1]. Men hvad skall jag säga om oraklen och huru utför- 5
lig bör jag vara? Efter döden förkunnade Amphiaraus till-
kommande ting, han som var okunnig om att han skulle af
sin hustru förrådas för ett halsbands skull[2]. Den blinde Tire-
sias såg det tillkommande, men såg icke det närvarande. Den 6
pythiske Apollos orakelsvar rörande Pyrrhus har Ennius upp-
diktat[3], eftersom Apollo redan då upphört att tala på vers.
Hans försiktiga och tvetydiga orakel inställde nämligen då sin
verksamhet, när människorna började blifva mera bildade och
mindre lättrogna. Och Demosthenes, som visste att orakel-
språken blott voro föregifna, klagade öfver att Pythia »talade
Philips språk.[4]» Men dock, invänder man, hafva såväl auspi- 7
cier som orakel understundom träffat sanningen. Ehuru, bland
en mängd falska förkunnelser, en enstaka af en ren tillfällighet
kan synas afsiktligt hafva träffat det rätta, skall jag dock göra
ett allvarligt försök att utforska och tydligt lägga i dagen
denna vrånga förvillelses egentliga källa, ur hvilken allt detta
töcken vällt fram. Det gifves orena, irrande andar, hvilka, för-
tyngda af jordisk besmittelse och jordiska lidelser, förlorat sitt
väsens delaktighet i gud. Sedan nu desse andar, under bördan
af de laster, åt hvilka de hängifvit sig, förlorat enkelheten i 8
sin substans, söka de en tröst för sin olycka däruti, att de,

---

[1] Åsyftar Julius Caesars öfvergång till Afrika vid årsskiftet 47—46 f. Kr. och hans seger vid Thapsus våren 46.

[2] Amphiaraus ville icke följa Adrastus på dennes tåg mot Thebe, emedan han anade att det skulle sluta illa. Men af sin gemål Eriphyle, som låtit besticka sig med gåfvan af ett halsband, lät han därtill öfvertala sig. Under flykten från Thebe, efter nederlaget, vardt han jämte sin stridsvagn uppslukad af jorden. Han erhöll sedermera gudomlig dyrkan och vardt en mycket berömd orakelgifvare.

[3] Detta tvetydiga orakelsvar ljöd så: *Aio te, Aeacida, romanos uincere posse.*

[4] Philip af Macedonien ansågs genom bestickning hafva dragit det delphiska oraklet öfver på sin sida.

själfve fallna, oaflåtligt bringa andra på fall och, själfve för-
ledde, ingjuta hos andra förledande villfarelse och, själfve af-
lägsnade från Gud, från honom aflägsna äfven andra genom
9 att sprida förvända religionsbruk. Skalderna veta att dessa
andar äro dämoner, filosoferna afhandla saken, Socrates kände
det, han som afböjde eller åtog sig uppdrag allt efter den
10 dämons vink och vilja, som ständigt följde honom. Äfven
magerna känna dämonerna, och icke blott det, utan allt
hvad underverk de göra, dem göra de med dämonernas hjälp:
genom deras tillskyndelse och inflytande utföra de sina troll-
konster och åstadkomma att man ser det, som icke finnes,
11 men icke ser det, som finnes. Ostanes[1], den främste af dessa
mager både i ord och gärning, säger att den sanne guden icke
kan skådas, men han hedrar honom med skyldig vördnad för
hans höghet, och han vet att änglar, d. v. s. tjänare och bud-
bärare, tjäna gud[2], och i bäfvande vördnad stå vid hans sida,
så att de på sin herres blotta vink och min förskräckas och
darra. Samme Ostanes har äfven framställt den meningen, att
dämonerna äro jordiska, irrande, mot mänskligheten fiendtliga
12 väsen. Än Plato, som höll det för svårt att finna guds begrepp
— är det icke honom en lätt sak att tala om änglar och dämo-
ner? Bemödar han sig icke i sitt »Gästabud» att skildra äf-
ven dämonernas väsen? Hans mening är att det finnes en
substans emellan den dödliga och den odödliga, d. v. s. mellan
kropp och ande, danad genom blandningen af tung jordisk och
lätt himmelsk materia, och han säger att Eros bildas af denna
substans[3] och på den grund kan smyga sig in i människors
bröst och där väcka känslor och dana böjelser och ingjuta li-
delsens glöd.

XXVII Dessa orena andar dölja sig alltså, såsom mager och filo-
sofer visat, under vigda statyer och bilder, och genom sin in-
verkan ernå de ett inflytande, som vore värkligen en gudom
närvarande; understundom nämligen taga de sin bostad i si-
arne, då dessa uppehålla sig i templen, understundom skänka

---

[1] Uppgifves hafva varit samtida till Xerxes.

[2] Jag läser *deo seruire;* hdskr.: *dei sed et ueri.*

[3] Texten är här osäker.

de lif och rörelse åt inälfvornas fibrer, styra fåglarnes flykt,
leda lottens utslag, framkalla orakelsvar, hvilkas grand sanning
är inlindadt i en större mängd lögn. De både bedraga sig 2
själfva och andra, ty de känna icke den rena sanningen; och
den sanning de känna, den bekänna de till sitt fördärf icke.
Sålunda söka de draga människor från det himmelska ned till
jorden och locka bort från den sanne guden till beläten af jor-
diskt ämne, stifta oro i människors lif, störa sömnen, smyga
sig, såsom andar af fin materia, oförmärkt in i kroppen, åstad-
komma där sjukdomar, förskräcka sinnena, förvrida lemmarna,
för att på sådant sätt tvinga till sin dyrkan: sedan de blifvit
mättade af ångor från altarena och af offrad boskap, lösa de de
band, de själfva dragit åt, för att så synas själfva hafva helat.
Af dem besatte äro också dessa rasande, som I sen löpa om- 3
kring på gator och torg, siare äfven de, änskönt utom temp-
let: så rasa de i en bacchisk yras vilda dans; äfven hos dem
är det samma inverkan af dämonen, men innehållet i deras ga-
lenskap är ett annat. Till dem är också att hänföra hvad du 4
nyss yttrade, nämligen att Juppiter genom en drömsyn for-
drade att spelen skulle förnyas, att Castor och hans broder vi-
sade sig till häst, att skeppet följde matronans gördel. De fle- 5
ste af eder veta, att dämonerna själfva om sig bekänna allt
detta, så ofta de af oss varda utdrifna ur kropparna med ord,
som plåga dem, och med böner, som bränna dem. Saturnus 6
själf och Serapis och Juppiter och alla de dämoner, I dyrken,
säga öppet hvad de äro, då smärtan blir dem öfvermäktig, och
i hvarje fall ljuga de icke till sin egen smälek, allraminst då åt-
skilliga af Eder äro närvarande. Tron dem därför på deras eget 7
vittnesbörd, då de bekänna sig vara dämoner; ty då de besvär-
jas vid den ende och sanne guden, rysa de till, de olycklige,
mot sin vilja i de kroppar, där de tagit sin bostad, och antin-
gen ila de ut strax eller försvinna de så småningom, alltefter
som den lidandes tro understödjer besvärjelsen eller den helan-
des nådegåfva medverkar. Sålunda fly de de kristnes närhet,
för att, änskönt långt borta från deras församlingar, dock ge-
nom Eder anfalla dem. I sådant syfte taga de sin bostad i 8
de oerfarnas sinnen, och hemligen, emedan de frukta oss, utså
de hat till oss; ty det är ett naturligt drag hos människan, att

hata den hon fruktar och att, om hon kan, göra den förfång, som hon hatar. Så taga de i besittning människornas sinnen och förstocka deras hjärtan, så att de börja hata oss, innan de känna oss, på det att de icke, sedan de lärt känna oss, måtte efterlikna oss eller i hvarje fall icke längre kunna fördöma oss.

XXVIII Men huru obilligt det är att döma om saker, som man icke tillräckligt undersökt eller genomforskat, något som I gören, därom bören I låta öfvertyga Eder af mig[1], då jag därvid-
2 lag har något att ångra. Ty äfven jag har gjort hvad I nu gören, och de meningar, som nu äro Edra, voro förr mina, då jag ännu lefde i liknöjdhetens mörker: jag trodde att de kristne dyrkade vidunder, förtärde barn, firade orgier af gästabud och otukt. Och jag betänkte icke att slika fabler alltid sättas i omlopp om de kristna[2], men att de aldrig undersökas till sitt ursprung eller bevisas, ej häller betänkte jag att under så lång tid ingen uppträdt, som förrådt saken, då han dock därmed icke blott skulle erhållit förlåtelse för hvad han gjort, utan äfven kommit i ynnest för sin angifvelse. Ja, det syntes så långt ifrån vara något ondt att vara kristen, att den, som därför anklagades, hvarken kände blygsel eller fruktan, och ångrade blott
3 ett, nämligen att han icke tidigare blifvit det. Men under det att jag understundom åtog mig försvaret för tempelrånare och blodskändare, ja till och med uppenbara mördare, så ansåg jag dock att man alldeles icke borde lyssna till de kristnes försvar; ja understundom förfor jag till och med af ren medömkan synnerligen grymt mot dem, så att jag på dem, som bekände sig vara kristna, använde tortyr för att förmå dem att återkalla sin bekännelse, naturligtvis för att de skulle undgå döden; men det var en förvänd undersökningsmetod, jag använde på dem, då den icke bidrog att bringa sanningen i dagen, men
4 väl att framtvinga en lögn. Och om någon af de svagare, helt öfvervunnen af marter, blifvit drifven att förneka sig vara kristen, så visade vi honom all välvilja, liksom om han, då han försvurit namnet, med sin blotta förnekelse hade rentvått sig

---

[1] eller »af oss», då det är möjligt, att Octavius under *nos etc.* äfven innesluter sin vän Minucius.

[2] Jag läser *de iis;* hdskr. har *ab his.*

från allt, som förut lagts honom till last. Vidgån I icke, att 5
jag haft samma uppfattning och handlat på samma sätt, som
I nu tänken och handlen? Men om förnuftet, icke en dämons
ingifvelse här suttit till doms, så skulle man ansatt dem dess
mera, icke för att de skulle neka sig vara kristne, utan för att
de skulle aflägga bekännelse rörande sin blodskändande otukt,
sina ogudaktiga religionsbruk, sina skändliga barnaoffer. Ty 6
med dessa och liknande fabler hade desse samme dämoner full-
proppat öronen på de oerfarne till den grad, att de i fasa för-
bannade oss. Och det är ju icke underligt: då ju ryktet om
hvad det vara må — ryktet, som alltid näres af lätt spridda
lögner, men göres om intet, då sanningen kommer i dagen —
äfven det är ett verk af dämonerna; ty från dem är det, som 7
det falska ryktet både har sin uppkomst och sin fortvaro. Från
dem kommer hvad du säger dig höra berättas, att hufvudet af
en åsna är för oss ett heligt föremål. Hvem är så dåraktig,
att han dyrkar något sådant? Hvem är ännu dåraktigare,
så att han tror sådant vara föremål för dyrkan? Dock, det är
sannt, I helgen till och med hela åsnor i edra stallar tillsam-
mans med eder egen eller deras Epona[1], och fromt smycken I
dem äfven tillsammans med Isis; på samma sätt både offren I
och dyrken tjurhufvuden och vädurshufvuden, och I vigen till
gudar gestalter, som äro blandningsväsen af get och människa,
och sådana, som hafva lejons och hundars anlete. Tillbedjen I 8
icke i likhet med Egyptierna oxen Apis och gifven honom fo-
der? Och I fördömen icke de kultbruk, som desse inrättat
åt ormar, krokodiler och andra odjur, både fåglar och fiskar:
om någon dödar någon af dessa gudar, straffas han till och
med till lifvet. Liksom de fleste af eder frukta desse samme 9
egyptier icke Isis mera än rödlökens skarpa smak, ej häller
darra de för Serapis mera än för en — fläkt.

Äfven den, som emot oss sprider ut ryktet, att vi till- 10
bedja prästens länder, söker på oss öfverföra hvad som är egen-
domligt för honom själf. Ty slika oblygheter äro tilläfventyrs
heliga sedvänjor för dem, hos hvilka bägge könen prisgifva
sina lemmar, hos hvilka all slags okyskhet går under belefven-

[1] Hästars, åsnors och öfverhufvud dragares skyddsgudinna.

hetens namn, som afundas skökorna deras tygellöshet, som söla sig i onaturliga laster, som förr ledas vid än de känna blygsel öfver sin okyskhet.[1]

11 Hvilken skändlighet! De tillåta att på deras egen kropp öfvas en så slem last, att hvarken den spädare åldren kan fördraga den eller ens det hårdaste slafveri tvingas därtill.

XXIX Dessa och liknande skamlösheter är det oss icke tillåtet
att ens åhöra, och det skulle vara nedsättande till och med att
nödgas utförligare försvara oss däremot; ty om kyska och är-
bara personer uppdikten I sådana saker, som man icke skulle
tro vara möjliga, så framt de icke förelåge bevisade rörande
2 eder själfva. Men när I påbörden oss som föremål för vår kult
en missdådare och det kors, på hvilket han lidit döden, så haf-
ven I förirrat Eder långt bort från sanningens område, I som
tron att vare sig en missdådare förtjänat hållas för gud eller
3 att en af jordisk härstamning kunnat tros vara det. Ömkans-
värd är i sanning den, hvars hela hopp hvilar på en männi-
ska, som ju är dödlig, ty då den människans lif slocknar i dö-
4 den, är det också slut med all hans hjälp. Visserligen utvälja
egyptierna åt sig en människa, som de dyrka: honom ensam
söka de göra sig blid, honom rådfråga de om allting, åt ho-
nom slakta de offerdjur. Men han, som för de andra är gud,
är sannerligen för sig själf blott människa, vare sig han vill
det eller icke; ty sitt eget medvetande för han icke bakom lju-
5 set, om han också bedrager andras. Äfvenledes smickrar man på
ett skamligt sätt under falskt kryperi furstar och konungar,
icke såsom stora, utvalda män, såsom skäligt vore, utan såsom
gudar, under det att man dock med mera sanning visar den
frejdade mannen mänsklig heder, och den gode mannen finner
det angenämare att få kärlek: sålunda åkalla de deras guda-
makt, knäfalla inför deras bilder, anropa deras genius, d. v. s.
deras dämon; och det är mindre risk för dem att svärja falskt
vid Juppiters genius än vid sin konungs.

6 Icke häller vare sig dyrka vi korset eller åtrå vi det-
samma. I däremot, som invigen gudar af trä, I tillbedjen till-

[1] Jag har i detta sammanhang dels mildrat, dels öfverhoppat uttryck, som mera ordagrannt återgifna skulle stöta moderna läsare.

äfventyrs kors af trä såsom stycken af edra gudar. Ty själfva 7
edra fälttecken och standar och lägerfanor, hvad annat äro de
väl än förgyllda och smyckade kors? Edra segertecken efter-
likna icke blott ett enkelt kors till utseendet, utan äfven en
därå naglad man. Ytterligare se vi helt naturligt korsets 8
tecken i skeppet, då det ilar åstad för svällande segel, då det
sakta glider fram för utsträckta åror; och då ett ok uppreses,
hafva vi åter korsets tecken, såväl som då en människa med
uppräckta händer i rent sinne dyrkar sin gud. Sålunda ligger
korsets tecken till grund för naturliga förhållanden och dess
form framträder äfven i eder kult.

Jag skulle gärna vilja komma till tals med den, som sä- XXX
ger eller tror att vi varda invigda i vår kult medels drickandet
af blodet af barn, dem vi mörda. Anser du det vara möjligt, att
någon mot en så späd, en så liten kropp riktar dödande hugg?
Att någon mördar en nyss till världen kommen varelse, ut-
gjuter och sörplar i sig dess råa blod? Det kan ingen tro an-
nat än den, som själf är i stånd att göra det. Men nog ser 2
jag Eder än utsätta edra barn, och det då de nyss blifvit födda,
för vilddjur och fåglar, än gifva dem en ömkansvärd död ge-
nom att strypa och kväfva dem. Det gifves kvinnor, som dricka
giftiga drycker och dymedels i själfva moderlifvet förkväfva
begynnelsen till en blifvande människa, och begå barnamord,
innan de föda. Och detta är i hvarje fall ett bruk, som går 3
tillbaka till den sedvänja, edra egna gudar följt. Saturnus ut-
satte nu visserligen icke sina barn, men han slök dem; det var
i öfverensstämmelse härmed, då i åtskilliga delar af Afrika
föräldrar plägade offra barn åt honom, hvarvid de, för att und-
vika att bringa honom ett gråtande offer, med smekningar och
kyssar undertryckte deras kvidan. Taurierna vid Svarta haf- 4
vet och den egyptiske Busiris hade för sed att offra främlingar,
och hos gallerna är det sed, att åt Mercurius slakta mänskliga
eller snarare omänskliga offer, romarne åter hafva plägat att
som offer lefvande begrafva en grek och en grekinna, en gal-
ler och en gallisk kvinna; och ännu i denna dag dyrkas af
dem Juppiter Latiaris med slaktande af en människa, och, nå-
got som är värdigt Saturni son, han gödes med blodet af en
brottsling och missdådare. Jag tror att det är han, som lärt 5

Catilina att med blodsutgjutelse besegla en sammansvärjning, som lärt Bellona att fukta sitt offer genom att öfverspola det med en dryck människoblod och som lärt att fallandesjuka kan botas med människoblod, d. v. s. med ett läkemedel, som är
6 värre än sjukdomen.[1] Snarlika äro också de, som med god smak förtära de vilda djuren från arenan, änskönt de äro öfversmorda och sudlade med blod eller gödda med människors lemmar och inälfvor. Oss är det icke tillåtet vare sig att åse människoslakt eller höra talas därom, och så mycket mera sky vi människoblod, som vi till föda icke ens använda blodet af de djur, hvilkas kött vi äta.

XXXI Hvad våra okyska gästabud angår, så hafva dämonerna slutit sig samman och ljugit ihop emot oss en väf af lögner, för att de skulle fläcka vår kyskhets ära genom att skändligt smutskasta och vanrykta oss: på sådant sätt skulle människorna, innan de kommit till insikt om sanningen, vända sig från oss, i förskräckelse öfver den skändlighet, man tilltrodde
2 oss. Sålunda har i denna fråga äfven din Fronto icke aflagt något styrkt vittnesmål, utan som talare öst ut ovett; dessa skändligheter hafva nämligen snarare uppstått hos de folk, som
3 stå på eder sida. Hos perserna är det lag och rätt, att söner lefva i äktenskapligt umgänge med sina mödrar, hos egyptier och atenienser hafva äktenskap mellan syskon laglig helgd; edra häfder och edra sorgespel äro berömda för blodskamskonflikter, hvilka det är Eder ett nöje att läsa och höra. Och äfven I dyrken blodbeskämda gudar, hvilka ingått förening med
4 moder, med dotter, med syster. Det är alltså naturligt, att man hos Eder ofta kommer blodskam på spåren, och att den alltid begås. Äfven mot vett och vilja, I ömkansvärde, kunnen I råka ut för otillåtna förbindelser: då I utan val offren åt Venus, då I hvar som hälst aflen barn, då I ofta prisgifven äfven dem, som födas Eder i edert äktenskap, åt andras medlidande, måsten I nödvändigtvis råka ut för edra egna anhöriga, begå felsteg med edra egna barn. Så knyten I blodskamskonflikter, och det utan att I ären därom medvetna.

[1] Jag vill här gärna läsa *medicina morbo grauiore* (så redan Kronenberg); hdskr. har icke *medicina*.

Men vi visa vår kyskhet icke i yttre åthäfvor utan i sin- 5
net: vi finna oss villigt i det band, äktenskapet ålägger oss, och för släktets vidmakthållande veta vi blott af en kvinna — eller också af ingen.

De gästabud, vi fira, äro icke blott kyska, utan äfven nyktra; ty vi lägga icke an på frosseri, ej häller draga vi ut på gästabudet genom dryckeslag, utan vi låta glädjen tyglas af allvaret; då vårt tal är kyskt, vårt lif ännu kyskare, kunna de fleste af oss glädja sig åt en genomförd renlefnad, men de skryta icke därmed. Med ett ord: hvarje lusta, som syftar till blodskam, ligger oss så mycket mera fjärran, som till och med en förbindelse i tukt och ära hos åtskilliga bland oss framkallar blygselns rodnad.

Om vi också försmå edra höga ämbeten och dem tillhö- 6
rande purpurdräkter, så följer ej genast däraf, att vi bestå af samhällets drägg. Ej heller äro vi partisinnade därför, att vi alla hafva böjelse för ett och samma goda; ty vi äro lika fridsamme, om vi äro tillsammans eller hvar för sig; ej heller äro vi pratsjuka i vinklar och vrår därför, att I blygens eller frukten att höra oss offentligt.

Och hvad beträffar att vårt antal ökas dag för dag, så 7
är det icke ett bevis för att vi äro vilseförda, utan ett vittnesbörd om vår goda sak. Ty vid ett sedligt skönt lefnadssätt framhärda obrottsligt dess gamla vänner, och ännu utomstående sluta sig till det.

Så är det till sist också icke genom något kroppsligt 8
märke, som vi så lätt känna igen hvarandra, som I tron, utan genom de tecken, som ligga i vår skuldlöshet och sedesamhet. Sålunda älska vi hvarandra i ömsesidig kärlek — något som smärtar Eder —, eftersom vi icke känna hatet; sålunda kalla vi – något som väcker eder afund — hvarandra för bröder såsom alla söner af samme gudomlige fader, såsom meddelaktige i tron, såsom medarfvingar till hoppet. I däremot kännens icke vid hvarandra, I låten hetsa Eder till ömsesidigt hat och I igenkännen icke hvarandra som bröder, så framt det icke är fråga om att begå ett blodsdåd.

Ansen I att vi förhemliga föremålet för vår dyrkan, om XXXII
vi icke hafva tempel och altaren? Men hvilken bild skall jag

väl dana åt gud, då, om vi rätt öfverväga saken, människan själf är guds afbild? Hvilket tempel skall jag väl bygga åt honom, då hela denna värld, hans händers verk, icke kan rymma
2 honom? Och då jag, ehuru blott människa, rör mig inom ett vidare område, skulle jag då innesluta hans väldiga majestät inom ett litet tempels trånga rum? Är det icke bättre att hans bild reses i vår själ, att ett tempel bygges honom i djupet af vårt bröst?[1] Skall jag hembära gud som offer hvad han själf frambragt till mitt bruk, så att jag återbär åt honom hans gåfva? Det skulle vara otacksamt: det offer, som behagar honom, är ett godt hjärta och ett rent sinne och ett skuldlöst
3 samvete. Följaktligen, den som vårdar sig om skuldlöshet, han knäböjer inför gud, den som vårdar sig om rättrådighet, han gjuter förstlingsoffer åt gud, den som afhåller sig från svek, han gör gud sig blid, den som rycker en människa undan en
4 fara, han slaktar åt gud det bästa offer. Sådana äro våra offerhandlingar, sådan är vår gudstjänst: så gäller hos oss en människa som from i samma mån hon är rättrådig.

Men, invänden I, vi hvarken låta andra se, ej heller se vi själfva den gud, som vi dyrka. Alldeles riktigt: just på den grund tro vi honom vara gud, att vi förnimma honom, men icke skåda honom. Ty i hans verk och i världens rörelser skåda vi beständigt hans guddomskraft i dess ögonskenliga verkningar, i åska, i blixt, i ljungeld, såväl som i det klara vädret.
5 Ej heller skall du undra öfver att du icke ser gud: af storm och vindar sättes allting i rörelse, skakas, pådrifves, och dock faller icke storm och vind under våra ögons iakttagelse. Icke heller kunna vi se in i solen, som dock för alla är grunden till seendet: i dess strålar förlora vi synskärpan, den seendes blick varder dunkel, och om man alltför länge ser in i den, utsläc-
6 kes all synförmåga. Skulle du väl då kunna uthärda att se honom, som är solens skapare, honom, som är ljusets källa, du som vänder dig bort från hans blixtar, döljer dig för hans viggar? Du vill se gud med dina lekamliga ögon, du som dock icke kan vare sig skåda eller med händerna fatta din egen själ, genom hvilken du får lifvets och talets gåfva?

---

[1] *in ... imo ... pectore;* hdskr. har *immo.*

Men, sägen I, gud känner icke människornas handel och 7
vandel, och, då han bor i himmelen, kan han icke vare sig öfvervaka alla eller känna de enskilda. Däri irrar du, människa, och bedrager dig. Ty från hvilken punkt är gud fjärran, då allt i himmel och på jord och hvad som ligger utanför området af denna världssfer är kändt för gud och fylldt af hans väsen? Öfverallt är han icke blott oss nära, utan hans ande är
ingjuten i oss. Rikta ännu en gång din blick mot solen: hon 8
är fästad på himmelen, men sprider sitt ljus i lika mån öfver alla länder; hon är närvarande allestädes och genomtränger allt,
ingenstädes fördunklas hennes glans. Huru mycket mera är 9
då icke gud, som är upphofsmannen till allt och väktare öfver allt, från hvilken intet kan vara skildt, närvarande i mörkret, närvarande i våra tankar, som i ett mörker af annat slag. Vi icke blott handla under hans ledning, utan jag skulle nästan vilja säga lefva i och med honom.

Icke häller smickra vi oss med vår talrikhet: vi sy- XXXIII
nas oss vara många, men för gud äro vi mycket få. Vi särskilja folk och stammar: för gud är hela denna värld ett hus. Jordiska konungar känna sitt rikes hela ställning genom sina tjänares förmedling; gud behöfver inga underrättelser: ty vi lefva icke blott under hans ögon, utan i hans sköte.

Men judarne, sägen I, har det intet gagnat att de, ängs- 2
ligt iakttagande de religiösa bruken, dyrkade sin ende gud med altaren och tempel. Här felar du af ovetenhet, då du, vare sig glömsk af eller okunnig om tidigare händelser, blott
erinrar dig de senare. Ty äfven judarne hafva förnummit att 3
vår gud — ty han är ju allas gud — är stark och mäktig.[1] Så länge nämligen de dyrkade honom kyskt, skuldlöst och fromt, så länge de lydde hans hälsosamma bud, blefvo de otaliga från att vara få, rika från att vara fattiga, herrar från att vara tjänare; fåtaliga hafva de öfverväldigat de många, obeväpnade hafva de besegrat de beväpnade, stadde på flykt hafva de öfvermannat sina förföljare — allt på guds befallning och med ele-
mentens hjälp. Läs deras skrifter, eller, om du har mera nöje af 4

---

[1] I täxten förefinnes en lucka. Jag har återgifvit Baehrens utfyllnad af densamma.

romersk litteratur, så, för att lämna åsido de gamle författarne,
tag reda på hvad Antonius Julianus[1] skrifvit om judarne: du
skall då strax inse att de genom sin ondska förtjänt det öde,
de fått, och att intet händt dem, som icke var dem förut för-
5 kunnadt, om de framhärdade i sitt sinnes hårdhet. Du skall
då komma till insikt om, att de förr öfvergifvit gud än gud
öfvergifvit dem, och att de icke, såsom du gudlöst uttrycker
det, blifvit fångar jämte sin gud, utan att de af gud blifvit ut-
lämnade, såsom de där öfvergifvit hans stadgar.

XXXIV Hvad för öfrigt beträffar världsbranden, så är det en van-
lig villfarelse att icke tro, att eld kan oförutsedt falla från him-
2 melen.[2] Ty hvilken filosof betviflar väl eller är okunnig om,
att allt, som en gång blifvit till, också dör, att allt, som blifvit
skapadt, förgår? Stoikerna hafva den bestämda öfvertygelsen,
att äfven himlen med allt hvad däri är, såsom den en gång
börjat att vara till, också skall sluta med att blifva eldens rof,
när nämligen källornas söta vatten upphör att mata hafven; ty
sedan all fuktighet blifvit förtärd, måste hela denna värld råka
3 i brand. Äfven epikureerna hafva samma mening rörande ele-
4 mentens brand och världens sammanstörtande. Låtom oss höra
Plato: han säger att världssferens delar än öfversvämmas af
vatten, än i växling därmed låga af eld. Och ehuru han ut-
vecklade den uppfattningen, att världen är skapad evig och
oupplöslig, så tillade han likväl, att den för sin danare själf,
gud, men också endast för honom, är upplöslig och förgänglig.
5 Det är alltså icke att undra öfver, om denna jättebyggnad af
honom, som uppfört den, en gång varder nedrifven.

Du märker att filosoferna utveckla samma meningar som
vi, icke som om vi följde dem i spåren, utan emedan de öst
ur profeternas gudingifna förutsägelser och dymedels, ehuru
blott som en skuggritning, efterlikna sanningen, den de för-
vanska.

6 På samma sätt hafva äfven de mera berömda bland filo-
soferna, tidigast Pythagoras, men isynnerhet Plato, om ock i för-

[1] En för öfrigt föga känd historiker från senare hälften af det första århundradet e. Kr.

[2] Texten är här fördärfvad.

vanskad och stympad form, dock framställt läran om en lifs-
förnyelse; deras mening är nämligen den, att efter kroppens
upplösning själen ensam forfar att vara till och upprepade gån-
ger öfvergår till en annan, ny kropp. Till denna framställning 7
foga de, till sanningens ytterligare förvridande, följande, näm-
ligen att människosjälen vänder tillbaka till husdjur, fåglar,
vilddjur. En sådan mening är sannerligen icke värdig en filo-
sof, som allvarligt söker sanningen, utan en gycklare, som slun-
gar ut otidigheter. Men för vårt ändamål är det tillräckligt 8
att påpeka, det äfven i denna punkt edra filosofer i någon mån
öfverensstämma med oss.

För öfrigt, hvem är så dåraktig eller så förståndsslö, att 9
han dristar bestrida att, liksom människan från första början
danats af gud, hon på samma sätt kan af honom ånyo om-
danas? att, såsom hon är intet efter sin död, hon också varit
intet före sin tillkomst? att hon, liksom hon blifvit till af intet,
på samma sätt äfven kan af intet återställas? och vidare att
det är svårare att gifva det tillvaro, som icke finnes, än att
förnya dess tillvaro, som en gång funnits till? Tror du att äf- 10
ven inför gud det blifver till intet, som varder undandraget
våra slöa blickar? Ty hvarje kropp, vare sig den förtorkar till
stoft eller den upplöses till vätska eller den förbrännes[1] till aska
eller den förtunnas till ånga, undandrager sig vår iakttagelse,
men den är bevarad inför gud, elementens uppehållare. Ej
häller frukta vi, såsom I tron, att vid likbränningen något kropps-
ligt går förloradt, men vi använda företrädesvis den gamla
och mera tilltalande seden att jorda de döde.

Betänk också, huru till vår tröst hela naturen umgås med 11
tanken på en blifvande uppståndelse. Solen sänker sig, men
uppstår åter; stjärnorna glida bort, men komma tillbaka igen;
blommorna förvissna, men få åter lif; efter bladskrudens åld-
rande löfvas lundarne ånyo; först sedan kornen förmultnat,
skjuta de brodd. Det är med kroppen i grafven, som med trä-
den under vintertid: under ett skenbart förtorkande dölja de
lifvets friska grönska. Hvarför fordrar du så otåligt att krop- 12

[1] Hdskriftens läsart *comprimitur* synes mig misstänkt. Jag gissar på *comburitur*.

pen, medan det ännu är kall vinter, skall vända tillbaka till nytt lif? Vi måste invänta äfven kroppens vår.

Jag vet mycket väl att de fleste, i medvetande om sin skuld, mera önska än tro, att de icke skola finnas till efter döden. Ty de vilja hellre helt och hållet utsläckas än få nytt lif för att få lida för sin synd. Deras villfarelse ökas blott genom den frihet, som är dem medgifven i världen, och genom guds oändliga tålmodighet; men ju senare guds dom kommer, desto rättvisare är den.

XXXV Och dock erinras människorna genom de lärdaste mäns
skrifter och skaldernas sånger om denna flod af eld och om
denna glödande massa, hvars flerfaldiga flöden ringla sig ut
från det stygiska träsket — allt förberedelser för de eviga straf-
fen, som de lärt känna och om hvilka de förtälja efter dämo-
2 nernas ingifvelser och i anslutning till profeternas siarord. Där-
för är det också, som i deras skrifter själfva gudakonungen
Juppiter med helig skräck svärjer vid de sjudheta stränderna
och den svarta afgrunden; han fasar, emedan han vet på för-
3 hand att straffet väntar honom och hans dyrkare. Och det
gifves intet mått och ingen gräns för marterna. En eld, som
medvetet beräknar sin verkan, bränner där lemmarne och gör
dem åter hela, sönderdelar dem, men underhåller dem dock.
Liksom blixtens eld vidrör kroppen, men icke förtär den, lik-
som Etnas och Vesuvii eld och alla vulkaniska länders eld lå-
gar, men icke brinner ut: på samma sätt näres denna straffets
eld icke genom någon ämnesförlust hos dem, som i den brinna,
utan den underhålles genom en sönderslitning af kroppen, som
4 dock aldrig gör den om intet. Men att de, som icke känna
gud, med all rätt plågas såsom gudlösa, såsom orättfärdiga,
det betviflar ingen utom den, som är främmande för gud; ty
det är ett icke mindre brott att vara okunnig om alltings ska-
5 pare och herren öfver allting, än det är att kränka honom. Och
ehuruväl det är tillräckligt, att vara okunnig om gud, för att
befinnas skyldig till straff, liksom å andra sidan kännedom om
gud är en förutsättning för förlåtelse, så[1]...

Om vi kristne jämföra oss med eder, så skola vi, ehuru

[1] Här synes vara en lucka i texten.

vår bildning i åtskilliga hänseenden är underlägsen, dock be-
finnas sedligt vara mycket bättre än I. Ty I förbjuden äkten- 6
skapsbrott, men begån sådana; vi finnas till som män blott
för våra hustrur; I straffen brotten, när de redan hafva blifvit
begångna; hos oss är redan tanken på brott en synd. I fruk-
ten dem, som veta om Edra illdåd, vi frukta blott vårt sam-
vete, utan hvilket vi icke kunna lefva lifvet. Och för att an-
föra det afgörande beviset till sist: häktena hvimla af folk af
eder skara, men man finner där ingen kristen, så framt han
icke är där som anklagad för sin religion eller som affälling.
Hvad ödet beträffar, så må ingen ur det hämta tröst el- XXXVI
ler söka sig ursäkt för sin lott. Låt vara att din ställning i
lifvet beror på slumpen, anden är dock fri; och fördenskull fäl-
les domen om människans handel och vandel, icke om hennes
ställning i samhället. Ty hvad annat är ödet än guds bestäm- 2
melse rörande hvar och en af oss?[1] Ty då han har förmågan
att i förväg känna hvars och ens anlag, så bestämmer han
också hvars och ens öden efter hans förtjänster och egenska-
per. Sålunda lida vi straff icke för våra medfödda naturanlag
utan för den riktning, på hvilken dessa våra anlag slå in. Men
de få ord, vi talat om ödet, må vara nog för tillfället, då vi en
annan gång skola afhandla den frågan både utförligare och
mera uttömmande.[2]
Hvad för öfrigt angår påståendet, att de flesta af oss äro 3
fattiga, så är det icke till vår vanheder, utan till vår heder;
ty liksom själen af vällefnad slappas, så stärkes den af ett en-
kelt lefnadssätt. Och dock, huru kan den vara fattig, som in- 4
genting behöfver, som icke har lust till sin nästas gods, som
är rik i sin gud? Den är fattigare, som, änskönt han har mycket,
dock åstundar mera. Jag skall säga såsom min mening är: 5
ingen kan vara så fattig, som han föddes hit till världen. Fåg-
larna hafva intet arfgods: de lefva dock och erhålla sin näring
dag för dag. Och dock äro de skapade för vår skull, för oss,
som äga allt, om vi blott icke åtrå att äga det. Liksom nu 6

[1] Den latinska ordleken *fatum . . . fatus est* kan jag icke återge på svenska.

[2] Veterligen har Minucius icke i skrift behandlat här antydda fråga.

den, som är stadd på vandring, skrider fram dess behagligare, ju lättare hans utrustning är, så är på vandringen genom lifvet den lyckligast, hvilken fattigdomen gör färden lätt och som
7 icke suckar under rikedomens börda. För öfrigt, om vi ansåge rikedomen gagnelig, skulle vi bedja gud om sådan: naturligtvis kunde han, hvilken allting tillhör, skänka oss åtskilligt. Men vi vilja hellre försmå rikedomar än ernå dem: vi eftersträfva i högre grad skuldlöshet, vi utbedja oss hellre tålmodighet, vi föredraga att vara goda framför att ödsla med pänningar.

Och hvad beträffar att äfven vi känna och lida af vanlig mänsklig svaghet till kroppen, så är detta icke ett straff: det
8 är en stridsöfning. Ty själsstyrkan vinner stadga under kroppslig svaghet, och olyckan är ofta en skola till dygd. Ja, både själens och kroppens krafter domna, om de icke öfvas i arbete och möda. Också hafva alla edra tappre män, hvilka I framhållen till föredöme, vunnit sitt frejdade rykte genom de vedermödor, de
9 genomkämpat. Naturligtvis kan vår gud icke underlåta att bispringa oss, ej heller aktar han oss ringa, han, som är styresman öfver allting och älskar de sina; men genom motgångar undersöker och pröfvar han hvar och en, genom faror utforskar han hvars och ens anlag, ända till själfva dödsminuten spörjer han efter människans viljeriktning, viss om att intet kan undgå hans uppmärksamhet. Följaktligen, liksom guldet i eld, så varda vi pröfvade genom hemsökelser.

XXXVII Huru skönt är icke för gud det skådespelet, då den kristne drabbar samman med smärtan, då han ordnar sig till strid emot hotelser om straff och tortyr, då han, leende åt dödsredskapens slammer och dödens fasa, tränger sig på bödeln[1], då han emot konungar och furstar håller sin frihet högt, då han underordnar sig gud allena, den han tillhör, då han som triumfator och segrare trotsar till och med den, som uttalat domen emot honom! Ty den har segrat, som ernått det, han sträfvade efter.
2 Hvilken soldat utmanar icke med större djärfhet faran, om han strider under sin anförares ögon? Ty ingen undfår belöning, förrän han aflagt prof. Men anföraren kan dock icke gifva

[1] Efter Baehrens anordning af texten, som här är osäker.

hvad han icke har: han kan icke förlänga lifvet, men han kan
hedra krigarens gärning. Guds stridsman däremot hvarken 3
öfvergifves under smärtan, ej heller upphör han genom döden
att finnas till. Så kan den kristne visserligen synas olycklig,
men han kan icke vara det. I själfve upphöjen till himmelen
män, som varit hemsökte af olyckan, såsom Mucius Scaevola,
hvilken, då han tagit miste på, hvem konungen var, skulle
hafva omkommit bland fienderna, om han icke hade gifvit sin
högra hand till spillo. Men huru många af de våra hafva icke 4
— och det utan några som helst utrop af smärta — uthärdat,
att icke blott deras högra hand utan hela deras kropp vardt
förbränd och af lågorna förtärd — och detta trots det, att de
hade i sin makt att varda lössläppte! Men jämför jag då våra 5
män med Mucius eller Aquilius och Regulus? Barn och svaga
kvinnor af de våra begabba korsfästelse och tortyr, vilddjur och
alla bödlarnes skräckmedel: ty gud ingifver dem tålamod att
fördraga smärtan. Och dock förstån I icke, ömkansvärde, att 6
det finnes ingen, som utan viktiga skäl önskar undergå straff
eller som kan utan guds bistånd uthärda plågorna.

Men till äfventyrs låten I bedraga eder däraf, att de, som 7
icke känna gud, hafva öfverflöd på rikedomar, lysa på höga
ämbetsplatser, hafva genom sin maktställning stort inflytande.
De upphöjas, de ömkansvärde, för den skull dess högre, för att
de skola falla dess djupare. Ty såsom offerdjur varda de gödde
för att låta sitt lif, bekransade för att lida döden. I den afsikten
är det också, som somliga varda upphöjde till härförare eller
härskare, att deras fördärfvade sinne, med den frihet, som mak-
ten ger, må utan skrankor lägga i dagen arten af deras natur-
liga anlag. Utan kunskap om gud, hvilken fast grundad lycka 8
kan väl finnas, då döden väntar? Hon glider undan lik en
drömbild, innan du lyckas gripa henne. Du är konung — men 9
du fruktar lika mycket, som du själf är fruktad, och af huru
stort följe du än ledsagas, är du dock ensam i farans stund.
Du är rik, — men på rikedomen kan du icke lita, och lifvets
korta färd underlättas icke utan försvåras af allt för rika färde-
pänningar. Du är stolt öfver dina ämbetstecken och därtill 10
hörande purpurdräkt: det är en tom mänsklig förvillelse och
en innehållslös dyrkan af den samhälleliga rangen, att glänsa i

purpur, men hafva ett sudladt sinne. Du är af högättad börd, du håller loftal öfver dina anor: likväl födas vi alla till världen under samma villkor, vi äro hvarandra olika blott i personlig duglighet.

11 Vi alltså, som varda bedömde efter vår vandel och vår sedliga renhet, vi afhålla oss naturligen från slemma njutningar och från edra processioner och skådespel, om hvilka vi veta att de leda sitt ursprung från kulten, och hvilkas skadliga lockelser vi fördöma. Hvem fasar icke vid de kuruliska spelen för vansinnet hos ett folk, som uppträder som sin egen fiende? Hvem fasar icke vid gladiatorspelen för det efter norm och
12 regler försiggående människomordet? Vid de sceniska spelen är vanvettet visserligen icke mindre, men väl skamlösheten ännu mera lössläppt; ty än berättar gycklaren om förförelsebedrifter eller visar han sådana i handling, än är det en omanlig skådespelare, som, under det han framställer en låtsad lidelse, väcker lidelsen hos åskådaren; på samma gång vanhedrar han edra gudar genom att pådikta dem kyskhetsbrott, kärlekstrånad, hatfullhet, och med meningslösa gester och vinkar framlockar han med låtsade smärtor edra tårar: sålunda kräfven I verkliga människomord, men gråten öfver diktade.

XXXVIII Men hvad beträffar att vi försmå kvarlefvorna efter offren och bägare, ur hvilka dryckoffer gjutits, så är detta icke ett tillstående af någon fruktan, utan ett häfdande af den sanna friheten. Ty ehuruväl allt, som varder till, såsom guds okränkeliga gåfva icke kan genom något vårt åtgörande fördärfvas, så visa vi dock denna afhållsamhet, på det att man icke må anse oss vare sig falla undan för dämonerna, åt hvilka offret är gifvet, eller blygas för vår egen religion.

2 Och hvem betviflar väl att vi äro svaga för de vårliga blommorna, då vi plocka vårens både ros och lilja, och hvilken annan blomma som helst, som har en smekande färg och doft? Vi begagna dessa blommor både att strö på marken och bära lösa, och vi binda dem i mjuka kransar kring halsen. Men att vi icke bekransa hufvudet, det mån i sannerligen förlåta oss: vi pläga inandas blommornas sköna doft med näsborrarna, icke med nacken eller håret.

3 »Ej heller bekransa vi de döde.» I denna punkt undrar

jag snarare öfver Er. Tron I att den liflöse har förnimmelse,
huru kunnen I då öfverlämna honom åt lågorna? Har han
ingen förnimmelse, hvarför då skänka honom en krans?[1] Ty
är han salig, behöfver han inga blommor, och är han osalig,
har han ingen glädje åt dem. Vi däremot förfara lika stillsamt, 4
då ett lik föres till sin hvilostad, som vi eljes lefva, och vi
lägga icke på den döde en förvissnande krans, utan vi vänta
oss af gud en krans med evigt friska blommor: lugne, hof-
samme, trygga genom vår guds godhet, lifva vi vårt hopp om
en kommande salighet med vår förtröstan på hans mäktiga
majestät. Sålunda skola vi en gång uppstå i salighet, och re-
dan nu lefva vi i betraktelsen af det kommande.

Fördenskull må Socrates, den attiske gycklaren, öfverväga 5
sin ställning, han som bekände att han ingenting visste, ehuru
han skrytsamt framhöll vittnesbördet af en dock i högsta grad
svekfull dämon; och äfven Arcesilas och Carneades och Pyrrho
och hela mängden af akademiska filosofer må lefva i tvifvel,
äfven Simonides må i det oändliga begära uppskof; vi förakta
filosofernas öfverlägsna miner, ty vi känna dem såsom förförare
och horkarlar och tyranner, och såsom vältaliga ifrare mot la-
ster, från hvilka de icke ens själfva äro frigjorda. Vi, som lägga 6
i dagen vår vishet icke i vårt yttre uppträdande utan i vårt
sinnelag, vi som icke i ord, men i vandel visa vår sanna stor-
het, vi berömma oss af att hafva ernått hvad filosoferna med
största ansträngning sökt men icke kunnat finna.

Hvarför äro vi otacksamma? Hvarför missunna vi oss själfva, att sanningen om gudomligheten i vår tidsålder kommit till mognad? Låtom oss njuta af vårt goda och må vi låta våra tankar bestämmas af det rättas regel: må vidskepelsen hämmas, gudlösheten utplånas, den sanna religionen varda uppenbar för alla.[2]»

Då Octavius hade talat till slut, voro vi en lång XXXIX
stund häpna ända till mållöshet och höllo våra blickar rik-
tade på honom; hvad mig beträffar, var jag alldeles hän-
förd af min stora beundran; han hade ju både med logiska

[1] Stället är fritt öfversatt efter den mening, man kan förmoda. Texten är sannolikt korrupt.

[2] Jag läser *reseretur*; hdskr. *reseruetur*.

bevis och med historiska exempel och med viktiga ställen ur litteraturen belyst sin framställning af hvad som är lättare att känna än att uttrycka i ord, och våra vedersakare hade han kväst med samma från filosoferna hämtade vapen, med hvilka de beväpna sig själfve; och han hade äfven visat, att sanningen icke blott är lätt fattlig utan ock tilltalande.

XL Under det jag nu tyst hvälfde dessa tankar i mitt sinne, utbrast Caecilius: »jag lyckönskar i högsta grad min vän Octavius, men jag lyckönskar också mig själf, och jag afvaktar icke Minucii domslut. Äfven som saken nu står, har jag segrat: med rätt eller orätt gör jag anspråk därpå. Ty såsom han är segrare öfver mig, så är jag triumfator öfver min hit-
2 tillsvarande förvillelse. Ty hvad angår undersökningens hufvudfråga, så gillar jag läran om den gudomliga försynen, och medgifver, att blott en gud finnes, och instämmer i att den sekt, jag numera själf tillhör, är utmärkt för renlefnad. Äfven nu har jag dock i mitt sinne åtskilliga frågor, hvilka visserligen icke stå i strid med sanningen, men hvilkas besvarande är nödvändigt, om min undervisning skall vara fullkomlig; men dem skola vi, då vi numera äro ense i hufvudsak, närmare undersöka i morgon, emedan solen redan närmar sig sin nedgång.»

3 »Jag däremot», inföll jag, »gläder mig synnerligen å allas våra vägnar, emedan Octavius segrat äfven för min räkning, eftersom jag blifvit befriad från det mycket obehagliga uppdraget, att vara skiljedomare. Dock kan jag icke på ett värdigt sätt i ord uttrycka hans förtjänst. Ett vittnesbörd af en människa, och därtill blott af en enda, är svagt: han har en utomordentlig gåfva af gud, och af honom har han varit ingifven under sitt tal, och med hans hjälp har han segrat.»

4 Därefter skiljdes vi åt, glada och upprymda: Caecilius därför att han kommit till den sanna tron, Octavius därför, att han segrat, jag därför, att den ene kommit till tro och den andre vunnit seger.

DE OLIKA ÅSIKTERNA

OM

MONTE CAVALLO-GRUPPEN

MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL EN HYPOTES AF VIKTOR RYDBERG

AF

KARL WARBURG

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI
1901

Utanför Quirinalpalatset i Rom stå såsom bekant två väldiga statygrupper, hvilka hvar för sig framställa en man med en häst. Den vanliga uppfattningen låter dem föreställa *de båda dioskurerna Castor och Pollux,* och platsen kallas efter dem *Piazza di Monte Cavallo.* I konsthistorien är deras namn *Monte Cavallo-gruppen.*

I den ena gruppen, vanligen Castor kallad, som står mot öster, till vänster för åskådaren, vänder mannen hufvudet skarpt mot sin upplyftade vänstra arm och föreställes med den knutna handen fatta sin häst — ställd i rät vinkel mot honom — i tygeln. Hästen, som är placerad å statyens vänstra sida, vänder hufvudet något åt vänster, liksom ville han göra motstånd mot tämjaren. Den andra gruppen, Polluxgruppen, är likartadt komponerad, men här vänder mannen hufvudet skarpt mot höger, höjande högra armen och därmed tyglande sin häst. Denna grupp är ej så väl balanserad som den förra och verkar derföre mindre energiskt och uttrycksfullt, hvilket, enligt hvad vår landsman B. E. Fogelberg i sin märkliga beskrifning (Annali dell' Instituto di correspondenza archeologica 1842) framhållit, beror på att basen å högra sidan är för låg, något som torde vara orsakadt af skador vid de olika flyttningar, för hvilka grupperna varit utsatta.

Rörande deras historia må nämnas, att de visserligen sedan århundraden tillbaka haft sin plats å Quirinalens kulle, ehuru icke på samma ställe som nu.

En gammal tradition låter den ena vara Phidias' verk, den andra Praxiteles'; denna tradition har tagit sig uttryck i

några gamla inskrifter, som likväl blifvit ombytta, så att det nu står Opus Phidiae under den vänstra, Opus Praxitelis under den högra, ehuru det ursprungligen varit tvärtom. Gifvetvis åsyfta namnen icke själfva dessa individuella exemplar utan de grekiska original, som för dem utgjort förebilder.

Några uttalanden från antiken, som med full säkerhet kunna föras tillbaka till dessa grupper, existera icke.

Visserligen har man velat tolka ett uttalande af PLINIUS åt detta håll. Han yttrar nämligen (XXXIV: 54):

Phidias praeter Iouem Olympium, quem nemo aemulatur, fecit ex ebore aeque Mineruam Athenis, quae est in Parthenone stans, ex aere uero praeter Amazonem supra dictam Mineruam tam eximiae pulchritudinis, ut formae cognomen acceperit. fecit et cliduchum et aliam Mineruam, quam Romae Paulus Aemilius ad aedem Fortunae huiusce diei dicauit, item duo signa quae Catulus in eadem aede palliata et alterum colossicon nudum».

Af detta ställe drog nu GERHARD i Beschreibung Roms (I: 287) den slutsatsen, att dessa Plinius' ord skulle kunna tillämpas på den gamla uppgiften om Phidias och Praxiteles såsom upphofsmän till två bronskolosser, hvilkas kopior man vore berättigad anse dessa Monte Cavallo-grupper vara, i det han tolkar *alterum colossicon nudum* med »den ene af de två nakna kolosserna».

Denna Gerhards förmodan har den berömde arkeologen WELCKER gillat (Otfried Müllers Handbuch 706 och i Akad. Kunstmuseum zu Bonn, 1841, 133).

Mot denna uppfattning har emellertid särskildt JAHN uppträdt i Sitzungsberichte der Gesellschaft der Wissenschaften in Leipzig, (X, 1858, sid. 115), i det han invänder, att om Plinius skulle med »alterum colossicon nudum» åsyftat den ena Monte Cavallo-figuren, borde han ock hafva nämnt den andra, när han uppräknar Praxiteles' verk. Han tror därför, att det gäller en annan koloss, som omnämnes i ett medeltida »Breviarium», och att Plinius som motsats mot »alterum» tänkt på Neros kolossalstaty.

L. URLICHS bestrider i Rheinisches Museum für Philologie XIV, 1859 visserligen denna Jahns uppfattning, men kan icke heller acceptera Gerhards åsikt, att Plinius' ord skulle syfta på Phidias' och Praxiteles' bronsoriginal till dessa Monte Cavallo-grupper. Han medger, att antagandet har en viss yttre sanno-

likhet. Ty enär de nuvarande inskrifterna »*Opus Phidiae*», »*Opus Praxitelis*» äro efterbildade efter gamla, är det otvifvelaktigt, att det kejserliga Rom trodde sig i kopior äga verk af dessa konstnärer, hvilka redan på Plinius' tid kunna hafva efterbildats. Men inskrifterna bevisa blott, att man i 4:de seklet antog dem för att vara af dessa konstnärer, och Urlichs anser för sin del, att originalen äro yngre än Phidias' tid, ehuru han medger, att alla dylika omdömen äro subjektiva. Han anser emellertid, att Plinius' ord icke äro tillämpliga på dessa stoder, då han icke nämnt ett ord om den Praxiteleiska statyen, och man ej får antaga, att en gammal författare lagt gåtor för sina läsare.

FURTWÄNGLER åter sluter sig till den Gerhard-Welckerska uppfattningen (Meisterwerke der griechischen Plastik, Leipzig 1893, sid. 156), anser, att Plinius just med »alterum colossicon» åsyftat originalet till den Phidiaska Monte Cavallo-stoden, och menar, att den »andra» kolossen bortfallit vid omtalandet af Praxiteles' verk, där texten visar korrumpering.

Huruvida Plinius' uttalande kan lämpas på dessa grupper, är alltså en omstridd fråga.

I *Curiosum urbis Romae*, en ämbetsberättelse från 4:de århundradet, som innehåller beskrifning öfver Roms regioner, omtalas i »*Regio VII*, *Via lata*» ett par »*equos Tiridatis regis armeniorum*[1] (Tiridates', armeniernas konungs hästar), och detta uppfattades af renässansantikvarierna och topograferna, ehuru med orätt, såsom syftande på dessa grupper. Så var fallet med 1400-tals-forskaren BIONDO i Roma instaurata, 1471 (p. 240), och med POMPONIUS LAETUS.

Det första fullt säkra omtalandet af grupperna förekommer i en handskrift från 900-talet, som förvaras i biblioteket i Einsiedeln, *Regionator Einsiedlensis*, och som innehåller en resebeskrifning. Här omtalas några »*Caualli marmorei*» på vägen från Porta Numentana till Forum Romanum; från höjden af Quirinalen till Sancti Apostoli säges det att man passerade dessa statyer, hvadan VON DUHN antager,[2] att de hade sin plats något öster om den nuvarande platsen i en vinkel mellan Constantinus-

[1] JORDAN, Topographie, II p. 521.

[2] MATZ, Antike Bildwerke Roms, I: 262.

brunnen och kardinalens af Este palats, hvilket senare fått vika för Quirinalens palats. Där hade, anser von Duhn, högst sannolikt statyerna stått alltsedan den tidigare medeltiden eller den utgående antiken.

Anmärkas må, att Flaminio Vacca, som var en af de skulptörer, hvilka biträdde vid deras flyttning 1589, i sina anteckningar från 1594 skrifver:

E opinione di molti, che li giganti di Monte Cavallo anticamente stessero nanzi alla porta di Casa aurea e poi fussero messi da Constantino sopra quello posamenti, di dove li levo Sisto V. (Berichte der sächsischen Gesellschaft für Wissenschaften, 1881, 59.)

År 1589 blefvo statyerna flyttade till sin nuvarande plats. När nämligen påfven Sixtus V omordnade trakten häromkring, uppdrog han åt tre skulptörer, Flaminio Vacca, Pietro Olivieri och Leonardo Sormano att under Fontanas ledning restaurera grupperna och uppställa dem på nya baser midt på den n. v. Piazza di Monte Cavallo. Härvid blefvo ock inskrifterna förnyade, men, såsom ofvan anmärkt, genom någon tillfällighet omkastade, så att den grupp, som förut gällt för Phidias' verk, nu kallades Opus Praxitelis och tvärtom.

Sixtus lät också insätta följande inskrifter å baksidan af den nuvarande Phidiasbasen:

SIXTVS V. PONT. MAX. SIGNA ALEXANDRI MAGNI CELEBRISQVE EIVS BVCEPHALI EX ANTIQVITATIS TESTIMONIO PHIDIAE ET PRAXITELIS AEMVLATIONE HOC MARMORE AD VIVAM EFFIGIEM EXPRESSA A FL. CONSTANTINO MAX. E GRAECIA ADVECTA SVISQVE IN THERMIS IN HOC QVIRINALI MONTE COLLOCATA TEMPORIS VI DEFORMATA LACERAQVE AD EIVSDEM IMPERATORIS MEMORIAM VRBISQVE DECOREM IN PRISTINAM FORMAM RESTITVTA HIC REPONI IVSSIT AN. MDLXXXIX PONT. IV.

(Dessa statyer af Alexander den store och hans ryktbare Bucephalus. hvilka enligt forntidens vittnesbörd här i marmor naturtroget återgifvits i täflan mellan Phidias och Praxiteles, och hvilka af Fl. Constantinus den store förts från Grekland och uppställts i hans bad, men hvilka genom tidens åverkan vanställts och stympats, lät påfven Sixtus V till minne af nämnde kejsare och till prydnad för staden återställa i deras ursprungliga form och flytta hit år 1589, det fjärde af hans regering.)

Under den ena af dem stod vidare:

PHIDIAS NOBILIS SCVLPTOR AD ARTIFICII PRAESTANTIAM DECLARANDAM ALEXANDRI BVCEPHALVM DOMANTIS EFFIGIEM E MARMORE EXPRESSIT.

(För att ge ett prof på sin utmärkta konstskicklighet utförde den berömde bildhuggaren Phidias en bild af Alexander, tyglande Bucephalus.)

Och under den andra:

PRAXITELES SCVLPTOR AD PHIDIAE AEMVLATIONEM SVI MONVMENTA INGENII POSTERIS RELINQVERE CVPIENS EIVSDEM ALEXANDRI BVCEPHALIQVE SIGNA FELICI CONTENTIONE PERFECIT.

(Den berömde bildhuggaren Praxiteles, som i täflan med Phidias önskade lämna eftervärlden prof af sitt snille, har lyckligen fullbordat dessa statyer af Alexander och Bucephalus.)

Af dessa inskrifter framgår, att man vid denna tid ansåg dem föreställa Alexander och hans berömde häst.

Denna konjektur hade framkastats år 1558 — alltså medan de ännu stodo på sitt gamla ställe — af ONUPHRIUS PANVINIUS i ett arbete Respublica Romana. Han antog, att kejsar Constantinus flyttat figurerna från Alexandria till Rom; att de framställt den store macedoniern, efter hvars namn Alexandria uppkallats, med hans älsklingshäst, och att Phidias och Praxiteles täflat om att framställa denna scen. Som man finner, var Panvinius icke mycket besvärad af hänsyn till kronologien. Hvad som kan ha gifvit anledning till denna djärfva hypotes, är svårt att säga. Duhn framkastar den förmodan, att en viss likhet mellan hufvudet af den s. k. »döende Alexander» och Castor-hufvudet kan ha födt gissningen.

Märkligt nog fick Panvinius' tolkning gälla i åtta årtionden. Så föga hade man reda på data.

Då var det som DONATI (i sitt arbete Roma vetus ac recens, 1638) gaf dödsstöten åt Alexander-Bucephalusteorien.[1] Phidias anses ju hafva aflidit i 87:de olympiadens första år, 429 f. Kr., Praxiteles anses vara född omkring 392 f. Kr. Alexander föddes först i den 106:e olympiaden (356 f. Kr.). Teorien var alltså omöjlig, åtminstone om man icke ville kritisera konstnärsnamnens autenticitet, hvilket en äldre tid ej tilltrodde sig. I stället antog Donati med stöd af ett mynt öfver Maxentius, som visade dioskurerna Castor och Pollux grupperade ungefär på likartadt sätt, att grupperna framställde dessa *dioskurer*, en åsikt, som slog segerrikt igenom, och som tills dato är den gällande.

Urban VIII lät nu borttaga den förra inskriften och i stället, med skyldig hänsyn till sin företrädare, ditsätta följande:

---

[1] Redan fyra år förut omtalas likväl, att påfven Urban VIII funnit kronologien falsk. (Giglis Memorie di alcune cose giornalmente accadute.)

SIXTVS V. PONT MAX. COLOSSEA HAEC SIGNA TEMPORIS VI DEFORMATA RESTITVIT VETERIBVSQVE REPOSITIS INSCRIPTIONIBVS E PROXIMIS CONSTANTINIANIS THERMIS IN QVIRINALEM AREAM TRANSTVLIT ANNO SALVTIS MDCLXXXIX PONTIFICATVS QVARTO.

(Påfven Sixtus V lät restaurera dessa kolossala statyer, hvilka genom tidens åverkan blifvit vanställda, och sedan de gamla inskrifterna återställts,

»Castor»-hufvudet.

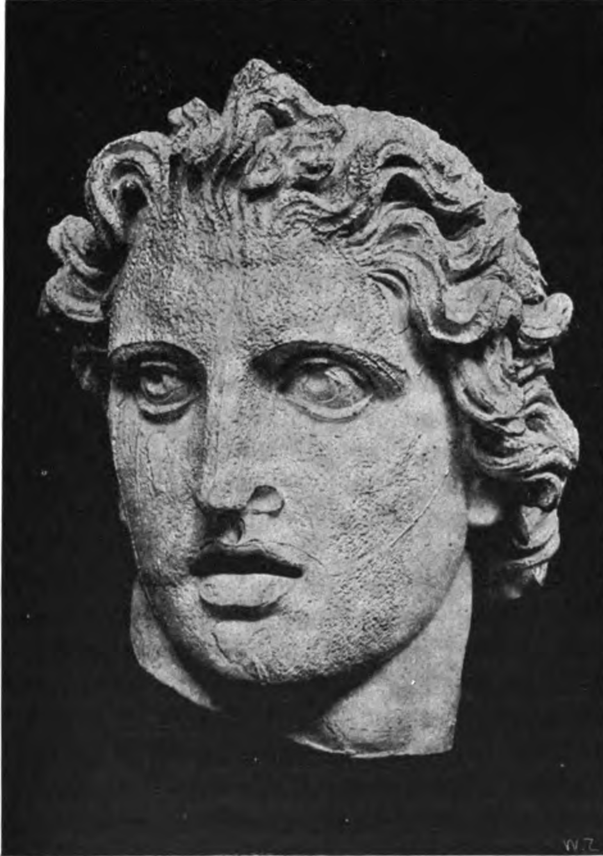
flytta dem från det närbelägna Constantinska badet till Quirinalplatsen i nådens år 1589, det fjärde af hans regering.)

Stoderna voro nu ordnade i det skick, hvari de för närvarande befinna sig, blott att år 1786 Pius VI lät skilja dem något åt för att lämna plats för en obelisk och en brunn.

Denna tidpunkt var ju den nyinbrytande klassicismens, och

man finner också, att flera dåtidens märkesmän på detta område sysselsätta sig med gruppen.

Märkligt nog icke WINCKELMANN. Hos honom förekommer den blott flyktigt omtalad, I 54, IV: 239, hvaremot CARSTENS,

»Pollux»-hufvudet.

neoantikens bekante föregångsman, med hänförelse uttalat sig om den. »Unter allen antiken Bildwerken, die Carstens in Rom kennen lernte, machten keine so grossen Eindruck auf ihn als die so genannten Kolossen auf den Quirinalischen Hügel, besonders der schönere von beiden, den die alte Inschrift am

Fussgestelle ein Werk des Phidias nennt. Er setzte diesen über alle Antiken, selbst über den Vaticanischen Apollo, weil er nirgends so viel kraftvolle Grösse, Schönheit und hohe Reinheit des Styls vereint fand als in diesem vollkommensten Heroenideale; und er ging nicht leicht über Monte Cavallo ohne eine Weile vor diesen bewundernswürdigen Werken stehen zu bleiben. Auch zeigte sich dieser Eindruck auf seine Phantasie auffallend in seiner ersten römischen Arbeit, Den Besuch der Argonauten beim Kentauren Chiron.»[1]

Canova, den store italienske bildhuggaren, öppnade enligt Duhn raden af de restaureringsförslag, som nu uppdöko. Det skedde i ett litet flygblad från 1802, Conghiettura sopra l'aggruppamento de Colosso di Monte Cavallo ad un intelligente erudito amatore di belle arti.[2]

Enligt hans förslag skola ej som nu hästarnas och männens baser stå rätvinkligt mot hvarandra. Han tänkte sig grupperna komponerade såsom hautreliefer och uppställda med ryggen emot någon stor byggnad. I den teckning, han utfört för att förklara denna komposition, äro hästarnas och männens baser ställda parallellt mot hvarandra och hästarnas framben placerade öfver låret på männens utsträckta ben. Häremot anmärkte senare Fogelberg, att om man noga betraktar Canovas teckning, finner man likväl, att den står i motsägelse mot hans ord, eftersom man, för att hästarnas ben skulle kunna stå öfver männens lår, måste flytta fram hästens bas omkring »4 palmi», och då bildade gruppen icke längre den af Canova afsedda »sola linea». Ty en så komponerad basrelief skulle förete ett märkbart afbrott af ytor, hvarför man — tillägger Fogelberg — skulle kunna tro, att denna idé snarare vore endast skisserad på papperet än grundad på mått, tagna af monumentet.[3]

[1] Fernow, Carstens Leben u. Werke, 125, 132.

[2] Richter u. Reinhart, Almanach aus Rom II. — Kunstblatt 1817.

[3] Fogelberg tillägger: Äfven om man ville försöka följa Canovas idé och placera dem i en enda linie, skulle man bli tvungen skilja mannen så mycket från hästen, att dennes ben ej rörde vid den förres lår, och på detta sätt skulle uppkomma den oegentligheten, att mannens hand skulle vara framför hästens mule och ej kunna fatta tygeln från sidan, som man brukar, och att hästen i sitt lopp skulle komma för mycket inpå mannen. Dessutom skulle en sådan komposition bli mycket fattig och lämna stora mellanrum i synnerhet i Praxitelesgruppen.

Äfven THORVALDSEN var en stor beundrare af dessa konstverk, och de ha spelat en stor roll i hans utveckling. Efter en gipsafgjutning af det s. k. Polluxhufvudet (nu ansedt vara af Praxiteles, förr tillskrifvet Phidias) hade han modellerat en kopia i half storlek. Detta arbete ökade hans håg att gå närmare in på studiet af denna kolossala staty och genom den berömde danske fornforskaren konsul Zoegas inflytande fick han 1799 tillåtelse till att i Palazzo Cosulta, en offentlig byggnad på Monte Cavallo, kopiera hela den s. k. Polluxstatyen i half naturlig storlek.[1] Detta arbete spelade utan tvifvel en viktig roll för hans epokgörande Jason, då det gällde att skapa en klassisk skepnad, som hade sin hvilopunkt i sig själf.[2]

VIVENZIO, en bekant kännare af antika vaser, föreslog i några 1809 utgifna Lettere sopra i Colossi del Quirinale, att man skulle låta dioskurerna byta hästar och sålunda dessa vända hufvudet *åt* sina tämjare i st. f. *från* dem.

Denna Vivenzios teori vann medhåll af en tysk bildhuggare, MARTIN WAGNER i en 1824 offentliggjord afhandling i Tübinger Kunstblatt. Fogelberg, som erkänner, att Wagner lämnat värdefulla upplysningar, anser dock hans och Vivenzios idé, hvad placeringen angår, mera pittoresk än plastisk.

»Han stödjer sitt resonnemang — yttrar Fogelberg — därpå, att hästen bör lyda den hand, som leder honom, och med hufvudets rörelse följa handen. Helt visst skulle detta vara ett riktigt skäl, ifall det handlade om en redan tämd häst; men utan att ingå på frågan, huruvida artisten velat framställa alldeles tämda hästar eller tänkt sig dem i det ögonblick, då de stegra sig, vrida sig och hoppa, i det de kasta hufvudet än åt ena än åt andra sidan, såsom fallet är med eldiga och ungdomsystra hästar, så angifver den ansträngning, som mannens ställning uttrycker, ett motstånd hos honom svarande emot hästens, ty om man skulle tänka sig hästen tam, skulle det vara löjligt af mannen att använda den intensiva kraft, hans rörelse representerar. Låtom oss emellertid se, fortsätter Fogelberg, hur Wagner komponerar sin grupp, och hur den skulle harmoniera med de för skulpturen fastställda lagarne.

Han föreslår, att man låter dioskurerna byta hästar d. v. s. ger Phidiashästen åt Praxiteles' staty, och då skulle hästens hufvud blifva vändt mot mannens högra hand och denna sålunda befinna sig på sidan om hästen, just där djurets kropp bildar en böjning. Han föreslår, att på liknande sätt

[1] THIELE, Thorvaldsen, I, 137.

[2] BRAUN, Die Ruinen und Museen Roms, 35.

— för uppnåendet af samma effekt — den andra hästen, som kallas Praxiteles' häst, ställes bakom Phidias' staty. På detta sätt komponerad skulle hvar grupp, äfven om den erhölle en vacker pyramidform, dock placera mannen i motsatt riktning mot hästen. Men en skulpterad grupp fordrar, att äfven de mindre betydande partierna skola vara, om också ej fullkomligt sköna, så åtminstone fria från fel och brister. Detta skulle dock ej här blifva fallet, ty om man såge gruppen från sidan, måste man i vecken och harnesket upptäcka de här ofvan framhållna felen (några af Fogelberg förut påpekade obearbetade partier), och den skulle ej framvisa annat än blockets skrofliga ytas vinkelräta linje. Detta fel skulle ej kunna öfverskylas af hästen, som äfven den har ett bearbetadt parti, hvilket han skulle vända mot mannen, under det att det andra partiet, som komme att synas helt och hållet på flera ställen, skulle framvisa det skrofliga blocket, såsom t. ex. i vänstra benet, och ett fel i sidan, som är afhjälpt genom ett insatt moderut stycke. Samma brist på öfverensstämmelse skulle bli följden, om man bildade en grupp af Phidias' man och Praxiteles' häst.

Wagner ansåg i öfrigt, att gruppen till vänster för åskådaren (den numera s. k. »Phidiaska», »Castor») vore öfverlägsen den andra i lif och naturuppfattning; detta bestrider Fogelberg, som anser dem vara jämnbördiga, ehuru den förra mera robust och i rörelserna (särskildt högra axelns) något öfverdrifven.

År 1842 utkom i den nämda italienska tidskriften FOGELBERGS afhandling, hvilken gjorde epok i afseende å teorien för gruppernas uppställning. DUHN säger, att genom detta arbete alla äldre förslag äro antikverade, och hänvisar helt och hållet till den svenske bildhuggarens noggranna undersökning.

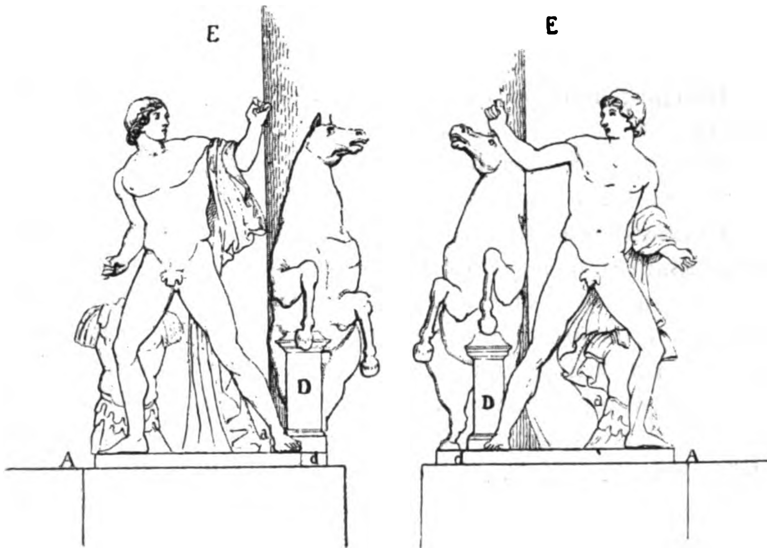
FRIEDRICHS förklarar, att »das Beste, was über die Kolosse von Monte Cavallo geschrieben, ist die Abhandlung des Bildhauers Fogelberg», och att dennes redogörelse är utomordentligt noggrann, öfvertygande och synes vara slutgiltig.

Fogelberg ger, som redan anfördt, en noggrann beskrifning af figurernas tillstånd, restaurering o. s. v. samt kritiserar föregående teorier, hvarefter han påvisar, att grupperna i viss mån voro tänkta som reliefer, att framsidan i alla delar vore omsorgsfullt utförd, men att man i afseende på baksidan tydligen såge, hurusom konstnären ej blott försummat utförandet af de mest i ögonen fallande partierna utan ej heller brytt sig om att skissera dem, eftersom den obearbetade marmorn synes såväl på häst som på man, och det finnes kvar återstoden af en bakgrund

mellan kollossernas ben hvarjämte hål efter krampor, som användts för att fästa denna vid en mur, påvisats.

Fogelbergs slutgiltiga teori om gruppernas uppställande är följande:

»De iakttagelser, som gjorts angående dessa båda kolossalgrupper, ha gifvit mig anledning tro, att de varit placerade kring hvar sitt hörn på sidan om ingången till en stor byggnad, så att hvar grupp bildade en likvinklig figur, nästan af samma längd, och att de med sin skrofliga baksida stodo emot den massiva mur, som tjänade dem till fond, såsom en hautrelief. När därför åskådaren stod midt emot ingången till ofvannämda byggnad, kunde han

Fogelbergs uppställning.

med en enda blick omfatta båda grupperna, den, som fått namn af Phidiasgruppen, i portens högra hörn och den s. k. Praxitelesgruppen i dess vänstra, med de två männen som hufvudparti i rak linje mot hvarandra och hästarna på ingångens inre sidor.

Vid en jämförelse mellan min idé och den nuvarande sammansättningen af grupperna skulle man ej finna stor skillnad. Praxiteles-hästen visar sig bäst för oss och ger oss säkrast bevis på att den borde flyttas bakåt så mycket, att den med sin bas komme i jämnbredd med baksidan af den bas, på hvilken mannen står. Sedan skulle den ställas i rät vinkel mot mannen, så att dennes högra fot komme att dölja bristen i den hästen stödjande piedestalens sockel och just på det ställe, där det fattas en bit af hälen. Hvad som ännu mer öfvertygar mig om riktigheten af denna placering, är en

annan observation, den nämligen, att när man befinner sig på figurens vänstra sida och med ögat följer den linie, som blockets skrofliga yta bildar, skall man se denna linie råka det ställe, hvarest nu det i hästens vänstra sida isatta stycket börjar, och hvarest enligt min idé ursprungligen all relief upphörde, eftersom gruppen var stälid mot en mur.

Den andra gruppens häst är så mycket restaurerad, att man icke kan bestämdt afgöra, hur mycket den skulle stå bakom mannen, men om den gäller, hvad som sagts om Praxiteles' häst.»

Med denna undersökning kunde alltså frågan om huru dessa grupper, sådana de nu finnas kvar, varit uppställda, anses afgjord.

* * *

Däremot återstod frågan om deras ursprung och hvad de föreställde.

Själfva dessa exemplar tillhöra gifvetvis den romerska tiden, hvilket bl. a. framgår af harnesken.

Utsträckandet af bröstpansar öfver bukpartiet är främmande åtminstone för äldre tiders grekiska pansar och särskildt äro tränsarna och läderremmarna ogrekiska. Alltså *de nuvarande* statyerna äro tillkomna i romersk tid. Men harnesken bevisa ingenting i fråga om deras urbilder, ty de ha intet annat ändamål än att gifva marmorstoderna ett behöfligt stöd. Ett sådant hade icke behöfts, om de varit af brons, och sannolikt har detta varit fallet med originalen. Martin Wagner påpekar särskildt i sin förut nämnda afhandling, att hufvudena helt och hållet hafva stilen af bronsarbeten: näsvingarna äro mycket tunna, håren tämligen trådartadt utarbetade.

Äro alltså *originalen* grekiska, hvilket är ytterst sannolikt, så stå vi åter framför den frågan: *från hvilken period härröra de?*

Friedrichs skrifver i Bausteine der griechischen Plastik, 1868, att »die lateinischen Inschriften, die von Werken des Phidias und Praxiteles reden, schwerlich auf Autorität Anspruch machen können», och att dessa namn endast tyckas tillfogade såsom representanter för den högsta konsten. I afseende å tidpunkten tillägger han, att man ovillkorligen måste sätta dessa arbeten i den yppersta blomstringstiden, men vågar ej närmare bestämma *när* inom denna.

»Wir gestehen unser Schwanken zwischen dem fünften und vierten Jahrhundert, denn später sind die Originale gewiss nicht entstanden. Der Zeit des Phidias entspricht allerdings die grossartige Auffassung. Andererseits erinnern uns die Köpfe mit ihrem freien, lebendigen Ausdruck und die Behandlung des Haares an die Zeit des Lysippus».

Utgifvaren af andra upplagan af Friedrichs' arbete WOLTERS är vida mera bestämd. I st. f. Friedrichs' »schwerlich» har han »natürlich keinen»; i st. f. dennes »die Namen scheinen nur als Representanten höchster Kunst hinzugefügt» sätter han »*sind* nur» o. s. v.

Han anser, att den likhet, man påpekat mellan den ena figuren och en yngling å Parthenonfrisens västsida (Michaelis n:o 27), är tillfällig, och att mästaren icke kan hafva lefvat före Lysippos, ty proportionerna och framför allt hufvudena visa det tydligaste inflytande från dennes konst.

Likaledes finner VON DUHN »die unläugbare Typenähnlichkeit der Lysippischen Einfluss verrathenden Köpfe mit historischen Alexanderköpfe».

Men helt annorlunda dömer FURTWÄNGLER i sitt stora, 1893 utgifna arbete, Meisterwerke der griechischen Plastik.

Han hänför afgjordt originalen för dessa konstverk till den Phidiaska tiden och antar, att det ena är utfördt af *Phidias* och det andra af *Praxiteles*, men ej af den vanligen under detta namn kände konstnären utan en äldre, som bör ha varit Phidias' samtida och medarbetare. Han gör detta dels på grund af den gamla uppgiften, dels af *stilistiska* skäl.

Den ena af kolosserna, den s. k. Pollux, som håller hästen med högra handen, anser han vara ett storartadt arbete från Phidias' senaste tid och han förvånar sig öfver att detta arbete så kunnat misskännas.

Inskriften sluter sig till en rad fullkomligt likartade basinskrifter, hvilkas statyer tyvärr försvunnit »Op. Polycleti», »Op. Bryaxis», »Op. Praxitelis» o. s. v., som gällt antingen original, hvilka nyplacerats i Rom, eller kopior.

Konstnärsuppgifterna äro från den goda kejsartiden, liksom andra liknande, och man äger alls intet skäl att tro, menar Furtwängler, att de skulle vara godtyckligt valda, tvärtom

talar allt för att sådana inskrifter äro ett autentiskt material, som ligger till grund för mycket af vårt konsthistoriska vetande.

Endast i det afseendet skulle vi äga rätt att förkasta inskriften, om statyens stil vore fullkomligt oförenlig med den ifrågavarande konstnärens. Men det är så långt ifrån fallet, att Furtwängler tvärtom anser motsatsen vara lätt att visa.

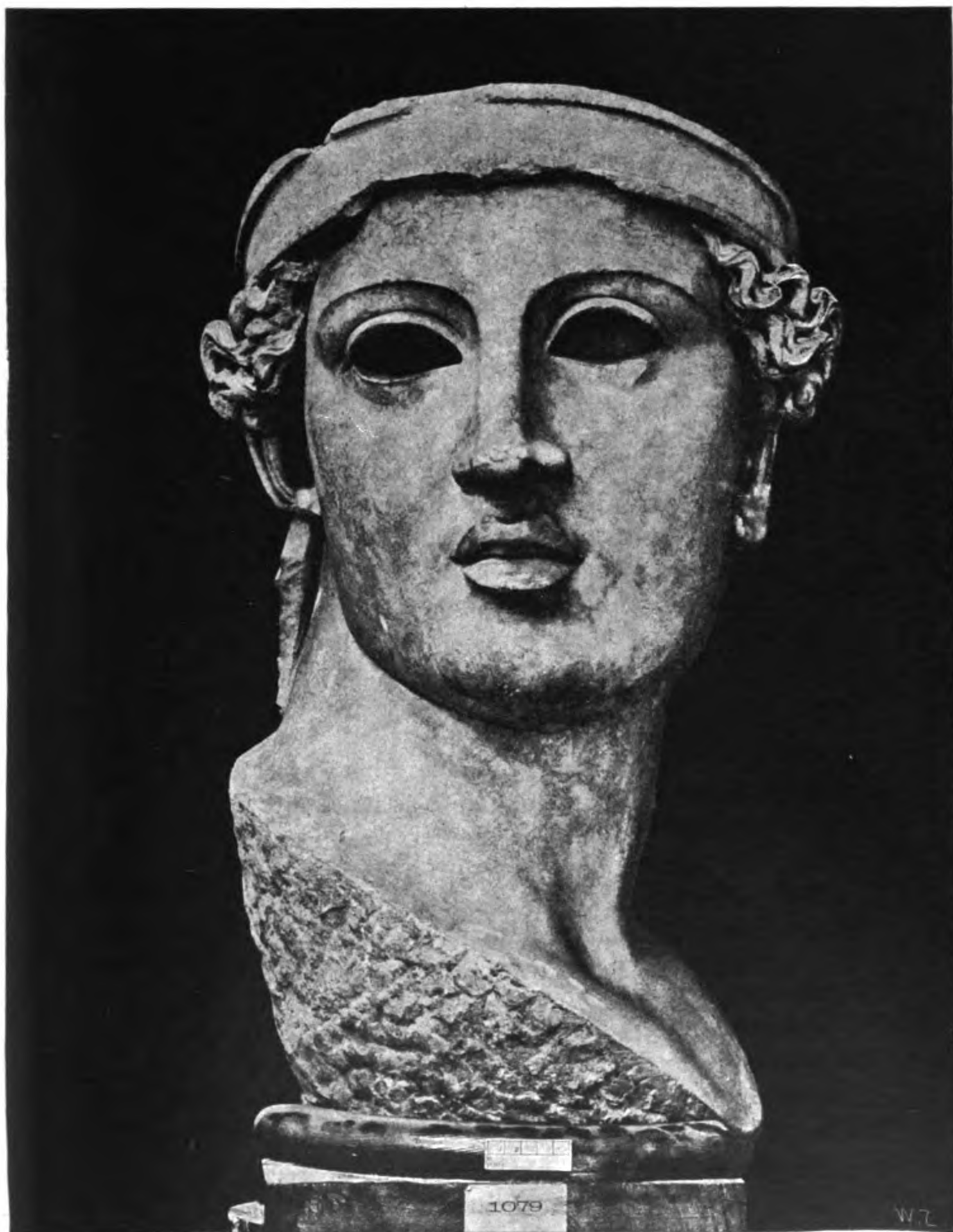
Bildhuggaren Martin Wagner, som först närmare undersökte stilen, uppträder egentligen endast emot antagandet att här förelåge ett originalverk af Phidias, och saknar »die geistreiche Auffassung der Natur», som grekiska originaler äga; han ser här en mera systematisk, på regler grundad behandling (Vortrag). Men *dessa* exemplar äro ju romerska.

Sedan dess hafva Otfried Müller, Duhn, Wolters skarpt betonat det Lysippiska inflytandet.

Detta betecknar Furtwängler som en sällsam ögonvilla, »nästan blindhet», enär det knappast, menar han, i den antika konsten gifves en djupare motsats än emellan dessa statyer och Lysippiska verk. De båda Monte Cavallo-kolosserna äro konsthistoriskt endast förklarliga ur Phidias' krets och tillhöra särskildt den period, då Parthenonfrisen och Parthenongafveln tillkommo, låt vara att de såsom kopior sakna dessas friskhet i uppfattningen och finhet i utförandet. Men stillagarna äro desamma. Kroppsdelarna äro behandlade i stora klara ytor, här som i Parthenon — en behandling, som helt strider mot Lysippos' och i det hela taget fjärde århundradets rundade modellering. Furtwängler anför flera exempel härpå samt påpekar torserna M. och H. i Michaelis' afbildning af västgafveln och H. i ostgafveln, o. s. v. Äfven vill han göra gällande, att hästarna likna Parthenonfrisens och skilja sig från senare tiders, liksom ock motivet ynglingar med hästar passar väl in i Parthenonkretsen.

Det andra konstnärsnamnet är enligt Furtwängler icke heller oriktigt. Praxiteles hette en konstnär, som stod Phidias nära, och hvilken ett skolion till Aristides tillskrifver den Athene Promachos, som eljes efter Pausanias' uppgift tillerkännes Phidias.

Båda grupperna äro utförda i samma anda af två nära befryndade konstnärer, af hvilka uppfinningen väl tillkommer

Byst i Glyptoteket i Kjöbenhavn
(af Furtwängler tillskrifven Praxiteles d. ä.)

den ene (Phidias). Men de skilja sig dock i utförandet, trots alla likheter. Praxiteles' verk är stormigare, eldigare i rörelsen och denna skillnad är mest märklig i hufvudena, där vi träffa ett mera passioneradt, entusiastiskt väsende. Samma skillnad har Furtwängler velat påvisa mellan å ena sidan Athene Promachos' kropp och Phidias' verk. Ett hufvud i Glyptoteket i Kjöbenhavn räknar Furtwängler till Praxiteles den äldres arbeten och antager det vara en kopia af hans Promachos (jmfr sid. 17) samt finner det äga likheter med »Castor».

Det ligger åtskilligt lockande i detta Furtwänglers djärfva uppslag, om han än väl mycket bygger på obevisade och obevisliga hypoteser.

Furtwängler tager liksom öfriga konsthistoriker för afgjordt att grupperna föreställa dioskurerna, tämjande hästar. Visserligen kan ej Maxentiusmyntet åberopas, ty där stå hästarna lugna, men en sarkofag i Museo delle Terme i Rom har ett par figurer, som likna Monte Cavallo-gruppens och som tydligen skola föreställa dioskurerna.

* * *

Ungefär två årtionden, innan Furtwängler nedskref sin uppsats, hade en svensk Romafarare ägnat Monte Cavallo-gruppen liflig uppmärksamhet och studier.

Det var Viktor Rydberg.

Under hans vandringar bland Roms konstminnen, hvilka han ägnade samma djupgående studier som allt, hvarmed han sysslade, hade särskildt dessa figurer sporrat hans för vetenskapliga gåtor hågade sinne. I hans anteckningar och bref efter hans hemkomst förekommer detta ämne ofta omtaladt. I september 1874 skrifver han till Harald Hjärne, att han efter studier på stället bildat sig en egen mening om denna grupp, alldeles afvikande från hittills gällande, och att han tror sig ha kommit gruppens grekiska källsprång på spåren.

Det var då hans mening att behandla ämnet i en tidskriftsuppsats i samma stil som de öfriga konsthistoriska styckena.

Emellertid uppsköts afhandlingens publicerande därför att han ville ha något nytt till det praktverk, i hvilket tidskriftsuppsatserna om de romerska kejsarna och den meliska Afrodite skulle samlas under titeln Romerska Dagar. Den bebådas ock eventuellt i prospekten till Romerska Dagar.

Af ett egendomligt skäl — Rydbergs farhåga för att en landsman, som han träffat i Rom, och med hvilken han samtalat i konst, skulle i detta fall liksom i fråga om Antinous och Venus Milo utgifva sig för upphofsmannen till Rydbergs »idéer» — blef artikeln emellertid tillsvidare ej offentliggjord[1], och så småningom glömde Rydberg bort den. I februari 1880 skrifver han till Borchsenius, att han förstört materialen och blott kan erbjuda en kort notis.

Men året därefter väcktes åter hans håg att skrifva därom. Det var under ett samtal med ingen ringare än den nordiska konstforskningens mästare, Julius Lange. De träffades hösten 1881 och kommo öfverens om att samarbeta på det sättet, att Rydberg skulle i form af ett bref till Lange i en dansk tidskrift gifva uppslaget till undersökningen och meddela sina iakttagelser, hvarefter Lange skulle rikta dessa med sina egna och draga de konsthistoriska slutsatser, som möjligen kunde därur följa.[2]

Emellertid kom Rydberg sig icke för att rycka sig från sina mytologiska studier. I hans skrifbordslåda lågo dock allt sedan Romafärden några postpappersark — egendomligt nog bärande hans Pariserhotells stämpel — som gömt sig kvar i kofferten från Paris till Rom. Å dessa ark hade han nedskrifvit ytterlinjerna till denna uppsats. De sakna tyvärr den konstnärligt afrundade form, som Rydberg skänkte sina Romaminnen, innan de utlämnades till tryck, men bevisningsgången och utredningen är fullt klar, och såsom konsthistorisk undersökning äger tvifvelsutan framställningen sitt intresse.

De viktigaste anteckningarna (det förefinnes äfven smärre varianter) lyda:

---

[1] Jmfr mitt arbete om V. Rydberg, II: 285—286.

[2] Jmfr sammastädes II: 576.

Till frågan om Monte Cavallo-gruppen.

1) Man vet, att dessa bilder en gång stått framför Constantinus' termer.

2) Konsthistorien ställer utom tvifvel, att de äro vida äldre än Constantinus' tid, hvars djupt sjunkna konst skulle varit ur stånd att alstra (eller ens eftergöra) så ädla och storartade skapelser.

3) Det är således alldeles visst, att de i Constantinus' tid förflyttats *från* en föregående för oss okänd ståndort till hans termer.

4) Med en sådan flyttning sammanhänger möjligheten att deras uppställning förändrats i enlighet med den nya lokalen, om än icke i enlighet med deras ursprungliga idé; ja, äfven möjligheten att de lösbrutits ur någon grupp, med hvilken de ägt fullständigt och organiskt samband, för att på den nya platsen endast tjäna som dekoration.

5) På samma gång dessa möjligheter ej få förloras ur sikte, måste man äfven ihågkomma, att det namn, hvarunder de nu gå, »dioskurerna», är modernt och grundadt på gissningar.

6) Bilderna äro af *romersk* hand. Detta bevisas af de till stöd tjänande romerska rustningarna.

7) De kunna således vara förfärdigade i Rom antingen under den Hadrianska slutblomstringen eller förr, under tiden från Augustus till Hadrianus. I senare fallet vore tidpunkten Nero—Domitianus ej osannolik, då kärlek till det kolossala gjorde sig gällande.

8) Då den romerska konsten under kejsartiden skapat åtskilligt utmärkt, ligger det ej inom omöjlighetens gräns, att dessa bilder äro romerska original. Sannolikare är likväl, att de äro mer eller mindre trogna, i det kolossala utförda kopior efter ett grekiskt verk eller fria lån från sådan förebild.

9) Den äldsta underrättelse vi äga om bilderna, föreligger i ett kopparstick från 1546, samt i andra från 1581, 1583, 1584, 1585. Dessa berätta, att bilderna redan då befunno sig på Quirinalen, ehuru det på fotställningens inskrift heter, att de restaurerats och dit inflyttats 1589 af Sixtus V i hans fjärde regeringsår.

10) Af dessa kopparstick framgår:

a) Bilderna hade då samma ställning till hvarandra som nu.

b) På den s. k. Castors häst felades hela bröststycket och frambenen. Halsen var satt på en tegelpelare, dessutom saknades öron och svans.

c) Pollux' häst saknade öron och svans. Den inre sidan af kroppen var fläckad med murbruk, vänstra frambenet saknades.

d) Hästen hade år 1546 likasom nu altarlika stöd, men på teckningen af 1583 ser man i stället för altarna kolossala hafsvågor, förmodligen ditsatta som emblemer af »Castor och Pollux», men därefter som otjänliga aflägsnade.

e) På Pollux saknades vänstra hand.

f) I Castors hand sågs resten af ett vapen (spjut enligt Bötticher).

11) Häraf följer, att de båda ynglingskolosserna i det allra närmaste äro sådana de varit, så länge underrättelserna nå tillbaka; men att hästarne undergått märkliga lagningar.

12) Häraf följer vidare, att bildernas inbördes ställning till hvarandra ej undergått förändring, sedan de flyttades till Quirinalen, så vida man ej hade företagit en sådan före 1546, hvilket ej är sannolikt.

13) Däremot är det möjligt, att de, flyttade till Quirinalen, där fått en annan ställning än de hade vid Constantinus' termer. Dock är denna möjlighet mindre sannolik än att man ställt dem så som man i alla tider sett dem stå.

14) Det är sannolikast, att de nuvarande hästarna alldeles icke tillhört gruppen. Detta på följande grunder:

a) De äro allt för små i förhållande till männen, äfven om man vill här tillämpa grundsatsen, att gudar och heroer i förhållande till bifigurer afbildades öfvernaturligt stora, en grundsats, hvars tillämplighet här är dess osäkrare, som man icke vet om yngligarna verkligen föreställa gudar eller heroer[1].

b) På grund af de nuvarande hästarnas litenhet inträffar att ynglingarnas blick alldeles icke träffar deras hufvuden utan

[1] Gent emot detta må erinras om att särskildt under den högsta konstblomstringens tid hästar ofta framställdes oproportionerligt små i förhållande till människor.

går förbi och utanför dessa, samt att deras lyftade händer har en höjd, som ställer dem utanför all handling (tyglande o. dyl.) till djuren.

c) Hästarnas former äro alldeles ovärdiga ynglingarnas; äfven med det utseende de haft före restaurationerna på 1500-talet gäller detta omdöme. De äro till grundlinierna oformliga, bakbenen äro i högsta mått plumpa, och äfven hufvudena afvika starkt från ej endast den sköna grekiska typen utan ock från den rent romerska Quadrigan och Balbus' ryttarstod.

15) Af detta kan man med sannolikhet sluta, att hästarna äro ett verk från Constantinska tiden, tillkommet i och för kolossernas nya uppställning vid termerna. Ha kolosserna redan dessförinnan tillhört en grupp med hästar, så hafva dessa ursprungliga hästar vid Constantinus' tid antingen varit så skadade, att man måst ersätta dem, eller ock hafva de stått i ett för den nya lokalen otillämpligt förhållande.

16) Vid forskningen efter gruppens grekiska förebild har man således att alldeles bortse från de nuvarande hästarna och deras ställning till männen. Däremot visa dessas hela ställning, att de måste haft att göra med antingen lika höga stående mänskliga figurer eller med stegrande hästar eller med kentaurer eller med ryttare.

17) Bilder, som förete motiv till Monte Cavallo-gruppen och i de hufvudsakligaste dragen återgifva de båda männens ställning, återfinnas dels på Halikarnassos' reliefer och dels på Phigaliarelieferna i kamp mellan greker och kentaurer och amazoner. Dock räcka dessa likheter icke till för att omedelbart sammanknyta Monte Cavallo-figurerna med dessa reliefer, hvilka snarare kunna hafva gifvit motivet till den grekiska originalstatygrupp, efter hvilken Monte Cavallo-gruppen danats.

18) Öfverallt på de ifrågavarande relieferna finner man bland annat, att där en lapit stäfjar en stegrande kentaur i håret eller en grek tyglar en stegrande häst, håller han *armen rak* medan för öfrigt kroppsställningen är närmast den samma i Monte Cavallo-männens. Dessa däremot hålla den uppsträckta armen i krökt ställning.

19) *Jag har funnit ett grekiskt verk, där Monte Cavallo-*

figurerna i alla väsentliga enskildheter återfinnas och genom hvilket man således har skäl att hoppas komma deras verkliga gemensamma förebild på spåren. Detta verk är den s. k. Fuggerska sarkofagen i Wien.

20) Alla konstkännare äro eniga därom, att denna sarkofag är af grekiskt ursprung, äfven om icke alla äro eniga om att förlägga dess ålder till Phidias' eller Skopas' tid. Knappt två eller tre bland de många romerska sarkofagerna kunna hvad figurernas skönhet vidkommer uthärda ens en aflägsen jämförelse med denna, och med hänsyn till grupperingens enkelhet, klarhet och harmoni står denna sarkofag alldeles ensam. Figurerna ha för öfrigt en vida flackare relief än de romerska.

21) Långsidan framställer följande: (Jfr Bötticher 705 och Friedrichs 478.)

(Detta har Rydberg ej utfört. Det åberopade stället hos Friedrichs lyder:

»Die Motive der Composition sind durchgängig sehr schön, namentlich die Mittelgruppe der Langseite, wo ein Freund dem anderen beisteht. Doch sind sie schwerlich überall neu, die Gruppe der linken Seite, in welcher eine Amazone an den Haaren vom Pferde gerissen wird, kehrt auch in früheren Werken ähnlich wieder.»)

22) Figurerna å främre långsidan (och med små ändringar å bakre) utgöras af 9 figurer i gruppen.

a) Till vänster: hjälmad grek (N:o 1) parerar med mantlad sköldbärande vänsterarm hugg från yxväpnad amazon på stegrande häst. I höger hand har greken ett kort svärd. Under hästen en fallen amazon utsträckt på höger sida.

b) Midtgruppen. Grek i nästan samma ställning som n:o 1 håller skölden öfver en sittande sammansjunken yngling mot en huggande amazon.

c) Grek (N:o 2) med mantlad sköldad vänsterarm griper med högra lyfta svärdväpnade handen håret å en amazon på stegrande häst.

23) Hela detta bildverk har prägeln af något statuariskt, och att det antingen är kopian af *en* stor grupp eller en sammanställning af två eller tre, framgår bland annat äfven däraf,

Reliefer å den s. k. Fuggerska sarkofagen i Wien.

att statyernas *stöd* kopierats å reliefen, där de sakna alla skäl för sig.

24) De båda Monte Cavallo-figurerna påminna i alla väsentliga och oväsentliga drag om relief-figurerna N:o 1 och N:o 2. Samma öfverflyttning af tyngdpunkten, det ena något böjda benet, samma sträckning på det andra. Samma hållning på hufvudet, samma riktning af blicken, samma lyftning och samma böjning å de lyftade armarne. Samma fingersättning å dessa armars händer, hvarigenom det t. ex. är den ena figuren möjligt att hålla på en gång svärdet och amazonens lockar. Samma ställning af de nedåt riktade armarne. N:o 1 (å reliefen) håller sin omantlade högra underarm nästan parallellt med låret. På alldeles samma sätt »Castor». N:o 2 håller sin mantlade vänstra underarm vågrätt, således i trubbig vinkel mot låret. På alldeles samma sätt »Pollux». Å sarkofagen bär N:o 1 sin mantel å den lyftade vänstra armen. Så ock Castor. Å bägge två ligger manteln så, att han framträder strax vid axeln, men genom snedt läge lämnar större delen af öfverarmen bar och täcker partierna kring armvecket, hvarifrån han faller nedåt. Hela skillnaden är här endast den, att kolossen för att få ett nytt stöd, låter sin mantel i stora och lugna veck nå ända ned till marken, under det manteln å reliefbilden, i öfverensstämmelse med armens rörelse, fladdrar åt sidan. N:o 2 och Pollux bära sina mantlar kring den nedåt riktade vänsterarmen.

25) Likheterna äro sålunda slående, och de förhandenvarande olikheterna ha sin fulla förklaring i skillnaden mellan fordringarna å en relief och å en koloss-staty, samt i den frihet, hvarmed kopieringen i allmänhet ägde rum å relieferna. N:o 1 och N:o 2 äro emellertid hjälmade, medan kolosserna, sådana de nu te sig, äro utan hjälm.

26) *Båda bildverken äro sålunda efter all sannolikhet kopierade från en grekisk statygrupp föreställande kamp mellan greker och amazoner.* Häraf följer ej med nödvändighet, att de båda kolosserna tillhört en sådan grupp. Man kunde ha kopierat endast dem och ställt dem i förbindelse med ett par stegrande hästar utan ryttare. Emellertid fins det åtskilligt som talar för att äfven de stått ej som hästtyglare utan i *kamp* mot *ryttare* eller *ryttarinnor.*

27) Man finner nämligen:

a) att båda figurernas lyftade armar icke hafva den sträckning, som de ovillkorligt skulle hafva om de ursprungligen tyglat stegrande hästar;

b) att å hästhufvudena, antingen de nu äro ursprungliga eller såsom sannolikt från Constantinus' tid, icke finnes ett spår till att tygel eller betsel varit fästa på dem;

c) att Castors draperi omöjligen kunnat tillåtas få de lugna, enkla och alldeles vertikala veck, hvari de falla, om armen, hvarpå de hvila, framställts i en ryckande rörelse, hvaremot man kan tänka sig möjligheten af ett sådant draperi, där armen tänkes i åtminstone ögonblicklig hvila, såsom om han lyftats och förblifvit åtminstone ett ögonblick i sin ställning, under afvaktan på ett fiendtligt hugg, som han med skölden parerar;

d) att den väldiga kraftansträngning, som ligger i framflyttningen af tyngdpunkten på det ena benet och å det andra benets utsträckning, vore alldeles för stor, om det endast gällt, att med tygeln bringa en stegrad häst till lydnad, äfven om hästen ursprungligen framställts större i förhållande till Castor än nu, då denna ställning är alldeles absurd, framkallad som han är, af en dvärghäst, hvars hufvud, då han stegrar sig, är jämnhögt med ryttarens bröst;

e) att kolossernas ögon söka ett föremål, som befinner sig högre än hästens öga, äfven om denne vore betydligt större än han är.

28) Kolosserna hafva således efter all sannolikhet med lyfta sköldar parerat hugg af fiendtliga ryttare och ryttarinnor. Endast så kan deras ställning i alla hänseenden tillfredsställande förklaras. Märken efter sköldarmtenen kunna förefinnas i ett med »puntellos» försedt, såsom det tyckes öfverarbetadt stycke mellan armbågen och handlofven å Castor. Å Pollux synes under den lyfta armen en bred cirkelrund upphöjning, som icke är förklarad.

29) Hålet för den förmenta dioskurstjärnan befinner sig åtminstone å Pollux midt upp i hjässan ej öfver pannan, således där man kunde vänta ett fäste för en hjälm. Å båda figurerna är håret endast nedtill utarbetadt, där det skulle fram-

träda under en hjälm. Baktill finnes för hjälmkanten en fördjupning till ett band, som försvinner under de i pannan uppstrukna lockarna. Att dessa ej varit ett hinder för en hjälm, framgår vid jämförelse med Perikles (Berlinermuseet 764) Menelaos, kämparna å Attalos-grupperna N:o 519 och 520 (Berl.), Mars 717 och 718, krigaren å Lateran-reliefen samt den släpande amazonen (palazzo Borghese). Vid hjälmens borttagande synes Castors pannlockar blifvit förstörda.

30) De romerska rustningarna tillbakavisa hvarje tanke på »Castor» och »Pollux» men vore fullkomligt på sin plats, om de båda kämparna hade att göra med t. ex. puniska ryttare, hvartill amazonerna lätt kunnat förvandlas. Gruppen hade då haft som ändamål att syfta på de romerska fälttågen i östern.

31) Obs. Constantinus' bad afsågo väl i främsta rummet de kristnas behof, som ej ville nyttja de hedniskt prydda termerna. Dess mindre sannolikt, att bilderna föreställa Castor och Pollux.

Den ursprungliga uppställningen skulle då framgå temligen tydligt af Fuggerska sarkofagreliefen.

32) Uppställningen under Constantinus' tid kan hafva öfverensstämt med den Fogelbergska idéen.

* * *

Så långt Rydberg.

Sedan han nedskref sina anteckningar, har den Fuggerska sarkofagens konstvärde och historiska ställning undersökts bl. a. af två forskare: von Sacken och Robert.

I sitt arbete Die antiken Sculpturen des K. K. Münz- und Antiken-Cabinets in Wien (Wien 1873) uttalar sig nämligen friherre d:r Edvard von Sacken utförligt om dessa sarkofagreliefer — den kejserliga skulptursamlingens pärla kallar han dem. Han anser dem i intet afseende förete något som icke vore grekiskt och icke äger paralleler under den goda tiden. De äro underlägsna Phigaliafrisen i kraft, energi och lif, men öfverlägsna den i behag och förfinad idealism. Närmare stå de relieferna ifrån Halikarnassos. De öfverträffa vida romerska sarkofagreliefer af besläktadt innehåll. Von Sacken betecknar dem såsom ett ädelt verk af grekisk konst från förromersk tid,

väl ej från den fullkraftiga blomstringsperioden utan snarare från den, i hvilken ett mjukare, intagande behag trädt i stället för den sublima, stundom något kärfva storheten, och då den helleniska anden lutade åt det mildt patetiska. Att den på fritt sätt upprepat vissa gångbara motiv, är intet bevis för senare tillkomst, då dylikt förekommer i den bästa tiden. »De stora nationella bildstoderna — tillägger von Sacken — kunna väl hafva utöfvat ett väckande inflytande på denna sarkofags skapelse, men man kan icke påvisa någon kopia efter någon ännu bevarad grupp.»

Bild från en Antigonevas i Tarent.

Robert anmärker i sitt verk »Antike Sarkofagenreliefs» (Berlin 1890), att då ingen af krigarna är karakteriserad såsom Herkules eller såsom en af de trojanska hjältarna, så kan icke desse heroers strid med amazoner vara afsedd. Snarare skulle man kunna tänka på den attiska amazonomachien, om öfverhufvud någon bestämd amazonkamp vore åsyftad och icke snarare dessa framställningar, som alltsedan femte århundradets tid vordit konstnärligt allmängods, användts rent dekorativt utan någon bestämd mytologisk åsyftning. Öfverhufvudtaget är hufvudtonvikten lagd på den *dekorativa* verkan, hvilket framgår såväl af de enskilda gruppernas regelbundna, nästan ornamentala uppbyggnad, som af samma framställnings återupprepande å de båda långsidorna och smalsidorna. — Det är visserligen sant, att motiven icke öfverallt äro nya. Exempelvis är på högra sidogrupperna å långsidan användt ett mo-

tiv (en krigare, som griper en amazon i håret), hvilket vi återfinna såväl på en bekant etruskisk »Cista» i Museo Gregoriano som på den tarentiska Antigonevasen. Men dessa äldre motiv äro, förklarar Robert, med hänsyn till sin dekorativa verkan självständigt genombildade, så att de i denna form och framför allt i denna förbindelse utgöra ett afslutadt helt, som är sarkofagkonstnärens konstnärliga egendom.

I afseende å sarkofagens mycket omstridda datering betonar Robert det lösa sammanhanget mellan densamma och de grekiska sarkofagerna från romersk tid. Han anser att paralleler i amazonernas dräkt med tarentiska och attiska vaser från slutet af 4:de eller början af 3:dje århundradet hänvisa på denna tid, så ock hjälmformen å den vänstra hörnfiguren. Hästtyperna likna mausoléets i Halikarnassos, och trots olikheter i stilen med dessa synas relieferna tillhöra visserligen ej samma konstriktning men samma epok. På alexandrinsk period hänvisa ock de arkitektoniska formerna med sin diskreta blandning af doriska och joniska element. Sålunda borde denna sarkofag kunna anses såsom ej blott den skönaste utan ock den äldsta af alla grekiska sarkofager.

De motiv, den användt, äro dock gifvetvis ännu äldre och peka törhända något århundrade längre tillbaka.

Och det ligger intet till hinders för, att de stoder, som Furtwängler antager vara utförda af Phidias och den äldre Praxiteles, kunnat tjäna till förebilder lika väl för den Fuggerska sarkofagens reliefskepnader som för de s. k. dioskurerna å Monte Cavallo-platsen.

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS ÅRSSKRIFT 1900

GÖTEBORGS HÖGSKOLA

ÅRSREDOGÖRELSE

1899—1900

AF

JOHAN VISING
HÖGSKOLANS REKTOR

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI
1900

INNEHÅLL:

Under det arbetsår, som denna redogörelse omfattar, har Högskolan haft glädjen mottaga besök af *Kansleren för Rikets Universitet, f. d. Statsrådet, K. m. st. k. N. O. m. m. Herr Fil. Doktorn Gustaf Fredrik Gilljam.* Detta besök ägde rum den 12 och 13 oktober, då *Herr Universitetskansleren* bevistade ett flertal af Högskolans föreläsningar, mottog lärarnes och Studentföreningens uppvaktningar och gjorde sig noga underrättad om Högskolans arbetssätt, administrativa och ekonomiska förhållanden. Det varma intresse, *Herr Universitetskansleren* därvid lade i dagen för Högskolan, innebär för henne en förvissning om beredvillig medverkan af den högsta ledningen af den akademiska undervisningen i vårt land, en förvissning som i öfrigt på mångfaldigt sätt under det gångna året vunnit bekräftelse.

En liflig sympati för Högskolans uppgift har äfven från utanför henne stående kretsar visats henne i frikostiga gåfvor, som hon under detta läsår haft glädjen mottaga.

Den 5 januari öfverlämnades till Högskolans styrelse af utredningsmännen i änkefru Sophie Philipssons, född Hartvig, dödsbo en summa af *Tio tusen Kronor,* hvarom fru Philipsson i sitt testamente förordnat: »... att min efterlemnade qvarlåtenskap skall på följande nedanstående sätt fördelas:

10,000 Kronor (Tiotusende) till Göteborgs Högskola såsom ett minne efter min älskade man, hvars namn det skall bära, icke mitt...» Fru Philipsson har härmed såväl ådagalagt sitt eget varma intresse för Högskolan som antydt de sympatier, hennes man i lifstiden för densamma hyst och hvilka äfven på annat sätt kommit Högskolan till godo. Med tacksamhet skall Högskolan städse erinra sig bådas välvilja.

Med den nitälskan för konsten, dess odlande och studium, som är ett så utmärkande drag hos Herr Doktor *Pontus Für-*

stenberg, har han, sedan han erfarit Högskolans behof af åskådningsmateriel för undervisningen i konsthistoria, för inköp af sådan materiel till Högskolans Styrelse den 2 januari öfverlämnat ett belopp af *Två tusen Kronor*, en gåfva som på verksamt sätt skall befordra det ändamål, till hvilket den gifvits, och för hvilken Högskolan härmed anhåller att få gifva ett förnyadt uttryck åt sin tacksamhet.

Från Herr Doktor *Pontus Fürstenberg* och Fru *Götilda Fürstenberg* har en annan värdefull gåfva tillställts Högskolan, nämligen ett af artisten Carl Larson i olja utfördt porträtt af en af Högskolans förnämste välgörare, Herr *Edvard Magnus*. På samma gång detta porträtt ständigt förnyar det tacksamma minnet af en varm vän af den högre bildningen och särskildt af Göteborgs Högskola, bär det ock vittne om de sympatier, som de vänliga gifvarne hysa för Högskolan och hennes uppgifter, och för hvilka Högskolan känner sig högeligen förbunden.

Ett namn, som under nära sex års tid varit fästadt vid en viktig gren af Högskolans verksamhet och förlänat densamma värdighet och anseende, utgår med detta år ur Högskolans annaler. *F. d. Professorn*, *Kommendören m. st. k. N. O.*, *En af de Aderton i Svenska Akademien*, *Herr D:r Gustaf Håkan Jordan Ljunggren* har nämligen under sistlidne december på egen begäran entledigats från den befattning, han såsom ordförande i Högskolans Examenskommission innehaft sedan den 10 februari 1894, då han första gången erhöll Kgl. Maj:ts förordnande härtill, ett förordnande som förnyades på ytterligare tre år från 1 februari 1897. De känslor, med hvilka Högskolan sett Professor *Ljunggren* lämna denna verksamhet, hafva tolkats i nedanstående skrifvelse, som Styrelsen med anledning af hans afgång tillställt honom:

»Då Ni nu enligt egen önskan ej längre kommer att bekläda den plats, som Ni i sex år innehaft såsom ordförande i Göteborgs Högskolas Examenskommission, anhåller Högskolans Styrelse att få för Eder frambära uttrycken af sin djupt kända tacksamhet för Er värdefulla medverkan till förverkligandet af ett af Högskolans förnämsta syftemål.

Styrelsen uppskattar till fullo betydelsen af att den unga okända Högskolan fått fästa Ert frejdade namn vid sitt redan i det tidigaste skedet af dess tillvaro och att, då den gick att utöfva en ny och offentlig funktion, den fått åtnjuta den upplysta ledningen af den, som förut under så många år och med så stor ära ledt en af våra förnämsta bildningsanstalters angelägenheter.

Det sätt, hvarpå Ni invigt Göteborgs Högskolas examensverksamhet, skall, såsom Högskolan hoppas, blifva bestämmande för all framtid, liksom det för all framtid har hugfäst Edert medarbetarskap inom Högskolan i det dyrbaraste minne hos alla dem, som hafva att vårda sig om hennes väl.

Mottag, Herr Professor, med uttrycket af Styrelsens tack härför dess varma önskan om en fridfull och lycklig lefnadsafton, den välförtjänta belöningen för ett så långt, oförtrutet och välsignelsebringande arbete i den svenska bildningens tjänst.»

Till Professor *Ljunggrens* efterträdare såsom ordförande i Högskolans Examenskommission från den 1 februari 1900 intill utgången af år 1903 har Kgl. Maj:t den 22 december i nåder förordnat *Professorn vid Universitetet i Lund, En af de Aderton i Svenska Akademien, K. N. O. m. m. Herr T. och F. Doktorn Esaias Henrik Wilhelm Tegnér.*

Den varma nitälskan för allt bildningsverk, hvilken redan beredt Professor *Tegnér* tillfälle att göra vetenskapen och universitetsväsendet i vårt land så stora tjänster och tillvunnit honom förtroendet att ställas i spetsen för några af vårt bildningsarbetes högsta och ädlaste uppgifter, innebär icke blott visshet om att han med lifligt deltagande skall omfatta Högskolans sträfvanden utan äfven trygghet och heder för Högskolan att få en af sina betydelsefullaste verkningsgrenar lagd i hans vana ledarehand.

I Styrelsens sammansättning har under det gångna arbetsåret ingen förändring inträdt. Herrar D:r *Olof Wijk,* D:r *Philip Leman* och Borgmästaren D:r *Gustaf Svanberg*, som voro i tur att afgå 1 januari 1900, hafva omvalts för en tid af tre

år, eller intill år 1903, af de korporationer, af hvilka de förut insatts i Styrelsen, nämligen herrar *Wijk* och *Leman* af Stadsfullmäktige, herr *Svanberg* af Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle.

Till sin vice ordförande för nu löpande kalenderår återvalde Styrelsen Herr Doktor *Olof Wijk* och till kassaförvaltare för samma tid Herr *Ivar Wærn*, hvilket senare val erhållit Stadsfullmäktiges godkännande (Stadsfullmäktiges protokoll 4 jan. 1900).

Sekreterarebefattningen hos Styrelsen har under det gångna året bytt om innehafvare. Läroverksadjunkten Doktor *Erik Zacharias Bökman*, som den 16 oktober 1890 förordnades till denna befattning, befordrades nämligen i juni 1899 till rektor vid Högre Allmänna Läroverket i Halmstad och anhöll därför om entledigande från sitt sekreterareskap, hvilken anhållan af Styrelsen beviljades den 9 augusti.

Den framstående skicklighet och samvetsgrannhet, hvarmed Rektor *Bökman* fyllt sina åligganden som sekreterare hos Styrelsen, har rättighet till dennas lifliga tacksamhet.

Den 1 september utsågs Docenten vid Högskolan Doktor *Elias Janzon* att vara sekreterare hos Styrelsen och biträda rektor med förandet af Lärarerådets protokoll och vid expeditionen af löpande ärender (Styr. prot. nämnda dag).

Lärarerådet har den 17 maj utsett Professor *Johan Vising* till rektor för treårsperioden 1 juli 1900—1 juli 1903 och Professor *Ludvig Stavenow* till rektors ställföreträdare för samma tid samt den 9 juni till ledamöter af rektorsnämnden, i hvilken rektor är självskrifven ordförande, omvalt Professorerna *Ludvig Stavenow* och *Vitalis Norström* med Professorerna *Gustaf Cederschiöld* (omvald) och *O. E. Lindberg* (nyvald) såsom suppleanter.

Styrelsen har under detta arbetsår haft sex, Lärarerådet tolf sammanträden.

Inom lärarepersonalen hafva under året följande förändringar inträffat.

Det förordnande att förestå den af Konsul *Oscar Ekman* upprättade Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit, hvilket för höstterminen innehafts af Docenten vid Upsala Universitet Fil. Lic. *Bror Per Evald Lidén* (föregående Årsberättelse s. 13), har under året aflösts af kallelse för honom att såsom professor intaga nämnda professur.

Sedan af Styrelsen särskildt rådfrågade sakkunnige Herrar Professorer *Esaias Tegnér* (Lund), *Karl Ferdinand Johansson* (Upsala) och *Michael Viggo Fausböll* (Köpenhamn) inkommit med utlåtande angående huru och med hvem den ifrågavarande professuren borde besättas, och Lärarerådets flertal den 16 september tillstyrkt Styrelsen att till densammas innehafvande kalla Docenten *Lidén*, blef också Docenten *Lidén* af Styrelsen därtill kallad, och erhöll denna kallelse den 15 december Kungl. Maj:ts stadfästelse.

Den 19 februari inställdes Professor *Lidén* högtidligen i sitt nya ämbete med en offentlig föreläsning *Om felsägningar*, och utfärdade Högskolans rektor till denna föreläsning särskild inbjudning, åtföljd af en närmare redogörelse för den nyinrättade professurens historia och omständigheterna vid dess besättande samt af en skrift om *Franska språket i England*, I.

En annan förändring inom lärarepersonalen har inträffat genom Professor *Holthausens* förflyttning till Universitetet i Kiel. Att den tyska vetenskapen velat åt sig återbörda en så framstående forskare som Professor *Holthausen* och att han själf önskat återvända till sitt fädernesland, där nu en för hans studier särskildt afpassad professur, nämligen i specielt engelsk filologi, erbjöds honom och där för öfrigt alltjämt hans författarskap haft sin egentliga terräng, kan icke väcka någons förundran. Men Göteborgs Högskola skall i honom sakna en sitt kall varmt hängifven medarbetare och en skicklig och afhållen lärare. Med hjärtligt tack för de snart sju år, Professor *Holthausen* ägnat sin kraft och sin duglighet åt Högskolan, förenar hon uttrycket af sin uppriktiga lyckönskan för hans nya verksamhet.

För Docenterna *Kjellén, Liljeqvist* och *Janzon,* hvilkas förordnanden att vara docenter i statskunskap (med geografi), filosofi och klassisk filologi utgingo med år 1899, förnyades af Styrelsen dessa förordnanden den 17 november.

Äfven the Rev. *W. Hawksley Westall* har under det förflutna arbetsåret haft förnyadt förordnande såsom e. o. lärare i engelska (Styr. prot. 30 maj och 17 nov. 1899).

Professor *Karl Warburg* har för forskningsarbeten i Stockholm, särskildt för förarbeten till en monografi öfver Viktor Rydberg, åtnjutit tjänstledighet under höstterminen (Styr. prot. 9 aug.). Att under denna ledighet uppehålla undervisningen i estetik med litteratur- och konsthistoria förordnades Docenten vid Lunds Universitet D:r *Johan Mortensen,* som redan under tvenne föregående terminer beredvilligt ställt sin skicklighet till Högskolans tjänst för liknande fall.

Tjänstledighet har äfven åtnjutits under 25—31 jan. af Doc. *Liljeqvist* för utrikes resa; under 19—26 april af Prof. *Norström* för fullgörande af offentligt uppdrag; under maj månad för tjänstgöring vid Universitetet i Kiel af Prof. *Holthausen,* som i stället ökat antalet af sina föreläsningstimmar under mars och april (se hans speciella redogörelse); samt under kortare tider af en eller annan lärare på grund af tillfällig sjukdom.

Föreläsningar och öfningar togo sin början höstterminen den 8 september och vårterminen den 22 januari samt hafva, frånsedt redan angifna tjänstledigheter, regelbundet fortgått.

Liksom föregående läsårs arbetsplan företedde i någon mån en utvidgning i förhållande till den dittills gällande (se föregående Årsredogörelse s. 14), har ock det nu slutade arbetsåret att uppvisa en stegring af Högskolans verksamhet.

Genom inrättande af en professur i jämförande språkforskning med sanskrit har Högskolan tagit ett stort steg framåt mot det mål, som hon för närvarande närmast bör fatta i sikte,

och som är att kring den ursprungliga kärnan af kunskapsämnen gruppera nya, i främsta rummet efter den vikt, de hafva i förhållande till de vid henne redan representerade centrala ämnena, men äfven med hänsyn till Högskolans skilda verksamhetsgrenar och till det samhälles behof, med hvilket Högskolan står i närmaste förbindelse. Flere utvidgningar och nybildningar hägra ur dessa synpunkter för Högskolans förhoppningar, men det är i synnerhet *en*, som med afseende såväl på förbindelsen med de historiska ämnena som på Högskolans examination och den Högskolan omgifvande miljön har kraf på att blifva tillgodosedd. Det är en utvidgning till förmån för geografiens ställning vid Högskolan.

Ur det lifliga meningsutbyte, som under senare år förts om frågan, till hvilka ämnesgrupper geografien närmast ansluter sig, synes såsom resultat framgå, att, om också några af dess viktigaste diskipliner tillhöra naturvetenskaperna, den har en så stark förbindelse med vetenskaperna om människan, med antropologi, etnografi, historia, politik och statistik, att behofvet af densamma är trängande äfven vid en humanistisk fakultet. Vid sidan af de rent humanistiska ämnen, som äro företrädda vid Göteborgs Högskola, borde därför geografien intaga en själfständigare ställning än som hittills varit den beskärd, och tillgodoses på samma sätt som Högskolans öfriga diskipliner, som i densamma behöfva ett fast stöd, ej blott ett fyllnadsämne för examensverksamheten. När man å andra sidan betänker, att geografien enligt nutida uppfattning, tillämpad äfven vid Högskolan af den lärare, som där haft sig geografien såsom ett biämne anförtrodd, bland andra kunskapsgrenar inom sin ram innefattar t. ex. klimatologi oceanografi, handelns och näringarnas geografi och politik, kommunikationsväsen, kolonialväsen m. m. d., blir det gifvetvis ett angeläget önskemål för en Högskola belägen i Göteborg, att åt en sådan vetenskap bereda en framstående plats, och hon synes böra framför andra söka bidraga att höja geografien ur de alltför knappa villkor, i hvilka den befinner sig i vårt land. *En professur i geografi vid Göteborgs Högskola* vore sålunda på samma gång en af behofvet påkallad länk i Högskolans utveckling och ett främjande af Göteborgs samhälles vitala intressen.

Om den under arbetsåret meddelade undervisningen hafva de särskilda lärarne medelat nedanstående uppgifter.

KARL JOHAN WARBURG,

Fil. D:r, Professor i ästetik med litteratur- och konsthistoria (tjänstledig under höstterminen)

Svensk Litteraturhistoria. Examinatorium (1 gång i veckan) från Dalin och till 1830.

Konsthistoria: Den italienska Renässansens konsthistoria jämte en inledning om fornkristen och medeltida konst i Italien. (3 à 4 gånger i veckan).

Viktor Rydbergs lif och vittra författareskap (14 offentliga föreläsningar, som upprepats ytterligare en gång).

Vid öfningarne ha behandlats: »*Thorilds strid med Kellgren*» af stud. C. D. Marcus (opponent kandidat Mjöberg); »*Jämförelse mellan fru Nordenflychts och fru Lenngrens skaldskap* af stud. Nyman (opponent stud. fröken Sörensen) samt »*Den satiriska dikten i Sverige*» af fröken Sörensen (opponent stud. Marcus); hvarjämte med lärjungar å högre stadium behandlats *de olika teorierna rörande Monte Cavallogruppen.*

JOHAN VISING,

Fil. D:r, Professor i nyeuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i romanska språk)

Franska: Tolkning af Racines *Athalie* under h. t. och större delen af v. t. (ensk. förel. 1 t. i veckan). Efter afslutningen af denna kurs (den 2 april) fördubblades, sedan en erbjuden utvidgning af den italienska kursen ej samlat några åhörare, timantalet af öfningarna i muntlig öfversättning till franska.

De praktiska öfningarna i franska hafva utgjorts dels af innanläsning med kritik af stycken i Koschwitz *Les parlers parisiens* (1 t. i veckan h. t. och v. t.), dels af muntlig öfversättning fill franska af sammanhängande stycken i Visings *Franska öfversättningsöfningar* (1 t. i veckan h. t. och större delen af v. t., 2 t. i veckan under maj).

De offentliga föreläsningarna (1. t. hvarje fredag under februari) behandlade *den normandiska eröfringen af England och dess språkhistoriska resultat*, såväl med afseende på franskans öden i England som på det inflytande, engelskan kan anses hafva rönt af anglonormandiskan.

Italienska: Tolkning af italienska texter i Nyrops *Prose e poesie italiane* (1 t. veckan h. t. och v. t.)

Alla de ofvan nämnda kurserna hafva varit närmast afsedda för filosofie kandidatexamen.

Romansk ordforskning (1 t. i veckan h. t. och v. t.) har utgjort fortsättning af en under föregående läsår påbörjad kurs, hvilken fullföljts med samma plan och på samma sätt, som i föregående Årsredogörelse angåfvos.

JOHANNES PAULSON,

Fil. D:r, Professor i klassiska språk, R. N. O.

Latin: *Minucius Felix' Octavius,* enskilda föreläsningar 5 timmar i veckan under höstterminen till och med den 1 nov.

Vergilii Ekloger I—VI, enskilda föreläsningar under vårterminen från och med den 23 april till terminens slut.

Grekiska: *Aeschyli Agamemnon,* 4 timmar i veckan under höstterminen från och med den 8 nov. till terminens slut samt 3 timmar i veckan från vårterminens början till påskferien.

Platos Apologi, 2 timmar i veckan från vårterminens början till påskferien.

VITALIS NORSTÖM,

Fil. D:r, Professor i filosofi

Filosofiens historia: a) *Inledning till filosofiens historia* (1 tim. i veck. h. t.),
b) *Platos ontologi* (seminarieöfningar 2 tim. i veck. h. t.),
c) *Filosofiens historia* (5 tim. i veck. fr. o. m. 13 mars v. t.),
d) *De vigtigaste brytningarna inom den grekiska etiken* (5 offentl. förel. v. t.).

Logik (1 tim. i veck. h. t.).

Psykologi (1 tim. i veck. h. t.).

Rättsfilosofi (5 tim i veck. v. t.).

Föreläsningarna öfver logik, psykologi och rättsfilosofi hafva varit rent propedevtiska. På seminarieöfningarna öfver Platos ontologi, som utgjort fortsättning från föregående termin, hafva företrädesvis behandlats ställen ur dialogerna Staten och Cratylus. Föreläsningarna öfver filosofiens historia, som afsett filosofie kandidat- och licentiatexamina, hafva fortskridit t. o. m.

Aristoteles. — Under tiden för de offentl. föreläsningarnas hållande, d. v. s. mars månad, har en enskild föreläsning i veckan, enligt tillkännagifvande i föreläsningskatalogen, bortfallit.

GUSTAF CEDERSCHIÖLD,

Fil. D:r, Professor i nordiska språk

Fornnorsk och fornisländsk grammatik: Hufvuddragen af ljud- och formläran (ensk. förel. 3 t. i veckan under h. t.).

Fornisländsk litteratur: 1:o i förbindelse med den grammatiska undervisningen, valda stycken ur Wimmers Læsebog; 2:o *Ynglingasaga* kapp. 33—50 (ensk. förel. 2 t. i veckan under förra delen af h. t.); 3:o se *Seminarieöfningarna*.

Svensk grammatik: 1:o Öfversikt af språkets utveckling (hufvudsakligen i afseende på ljud och böjningsformer) från 1200-talet till nutiden (ensk. förel. 3 t. i veckan under v. t.); 2:o se under *Seminarieöfningarna*.

Fornsvensk litteratur: 1:o i förbindelse med den grammatiska undervisningen, valda stycken i Noreens Altschwedisches Lesebuch; 2:o *Östgötalagen*, Kristnubalken, E*þ*söre och större delen af Drapabalken (ensk. förel. 2 t. i veckan under slutet af h. t. samt hela v. t.)

Seminarieöfningarna (2 t. hvarannan vecka under hela läsåret) hafva utgjorts af 1:o *öfningar i svensk stilistik*, omfattande dels A) jämförande granskning — med afseende på stoffurval, plan och stil (i inskränkt mening) — af skilda författares behandling af samma (eller ungefär samma) ämne, dels B) granskning af stil och uttryck i skrifter från början af 1800-talet; till uppgifter af det förstnämnda slaget (A) ha följande skrifter lagts till grund: a) recensioner af J. Fritzners »Ordbog over det gamle norske Sprog», b) recensioner af »Ordbok öfver svenska språket, utg. af Svenska Akademien», c) »Hufvudepokerna af svenska språkets utbildning» af K. F. Söderwall och »Grunddragen af modersmålets historia» af K. Ljungstedt; d) »Om uppfostran hos forntidens nordboar» af N. Linder och »Om uppfostran hos nordboarne under hednatiden» af G. Cederschiöld; e) inledningarna till de 28 senast hållna inträdestalen i Svenska Akademien; till grund för öfningarna af det andra slaget (B) hafva lagts: a) början af Tegnérs tal vid jubelfesten 1817; b) början af Geijers »Svea Rikes häfder». — 2:o *Grammatiska och paleografiska öfningar till isländska texter från fjortonde och femtonde århundradena;* till grund för öfningarna hafva lagts aftryck af handskrifter af Flovents saga och Magus saga.

FERD. HOLTHAUSEN,

Fil. D:r, Professor i nyeuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i germanska språk)

Tyska: *Inledning till studiet af fornsaxiskan.* Större delen af föreläsarens lärobok (Altsächsisches Elementarbuch) genomgicks och af de där tryckta texterna förklarades de mindre prosastyckena (2 tim., under mars och april 3, i veck. v. t.). Föreläsningarna voro afsedda för fil. lic.-examen.

Tysk fonetik och grammatik. Såsom textbok i fonetik envändes Vietors »Aussprache des Schriftdeutschen»; vid sidan af föreläsningarna bedrefvos uttalsöfningar och läsning af de i boken tryckta fonetiska texter. Efteråt genomgicks formläran efter Jütterlins Deutsche Sprache der Gegenwart (2 tim., under mars och april 3, i veck. v. t.).

Öfversättning och tolkning af valda dikter af Goethe. Lärjungarne öfversatte själfva och föreläsaren interpreterade, inskjutande frågor (1 tim. i veck. v. t.).

Praktiska öfningar: 1:o Tyska tal- och skriföfningar; de skriftliga arbetena upplästes och korrigerades muntligt Ämne till talöfningarna voro tyska språket och samhällsförhållandena (1 tim. i veck. h. t.). Muntlig öfversättning till tyska af Langlets bok: »I ryska kloster», hvarvid också grammatiska, etymologiska och andra språkliga ämnen behandlades. (1 tim., i mars och april 2, i veck. v. t.).

Engelska: *Explikation af Shakespears »Twelfth Night»* med en literaturhistorisk inledning (4 tim. i veck. h. t.).

Handledning vid studiet af engelska språket (1 tim. i veck. h. t.). Till slut gafs en öfversikt öfver engelska uttalet.

LUDVIG STAVENOW,

Fil. D:r, Professor i historia och statskunskap (med undervisningsskyldighet i historia)

Svensk Historia: *Källorna till Sveriges medeltidshistoria* (ensk. förel. 1 tim. i veckan v. t.).

Konung Gustaf III (offentl. förel. under okt. och nov.).

Behandling af valda uppgifter rörande Sveriges historia (seminarieöfningar 2 tim. hvarannan vecka h. t. och v. t.).

Allmän Historia: *Öfversikt af den allmänna historien* (ensk. förel. 4 tim. i veckan v. t.).

Det europeiska statssystemets historia från 1789 till 1815 (ensk. förel. 3 tim. i veckan h. t.).

Föreläsningarna öfver den svenska medeltidshistoriens källor voro afsedda för licentiatexamen och högre betyg i filosofie kandidatexamen. Föreläsningarna öfver det europeiska statssystemets historia 1789—1814 afsågo betyg i kandidatexamen. Öfversikten af den allmänna historien från äldsta tid till våra dagar var närmast lämpad för teologisk filosofisk examen, men användes äfven såsom repetitorium för kandidatexamen. De offentliga föreläsningarna öfver Gustaf III afsågo väsentligen att i allmänna drag karaktärisera konungens egen personliga utveckling och de skilda epokerna af hans regering. Läsårets seminarieöfningar hafva uteslutande afpassats för licentiatstudiernas behof. Vid dessa öfningar föredrogos och diskuterades följande uppsatser: *Underhandlingarna mellan Sverige och Danmark 1504—1505* (kand. Hj. Nilsson Heden), *D:o 1505—1507* (kand. M. Granér), *D:o 1507—1509* (kand. Arn. Bratt), *Förhandlingarna mellan de vendiska städerna och Danmark mars—aug. 1503* (kand. Grimberg). Dessutom lästes och kommenterades i anslutning till föreläsningarna öfver svenska medeltidshistoriens källor valda partier af de viktigaste källskrifterna från sagda tid.

EMIL LINDBERG,

Fil. D:r, Professor i semitiska språk

Hebreiska: *Grammatik* jämte explikation och grammatisering af vissa stycken ur Genesis (ensk. förel. 5 tim. i veck. h. t.).

Tolkning af Genesis och de 10 första psalmerna i förening med syntaktiska och arkeologiska anmärkningar (ensk. förel. 5 tim. i veck. v. t.).

Syriska: *Tolkning af en del af Luk. evang.* (ensk. förel. 1 tim. i veck. under förra hälften af v. t.).

Arabiska: *Tolkning af stycken ur Littérature arabe* af Bel Kassem Ben Sedira (ensk. förel. 1 tim. i veck. h. t. och v. t.).

Harun Arraschid i historia och saga (7 offentl. förel. h. t.).

Jämförelse af delar af Targumerna med motsvarande hebreiska originaltext samt med Peschito och Septuaginta (seminarieöfningar 2 tim. hvarannan vecka under tid, då ej de offentliga förel. eller förel. i syriska pågått).

Föreläsningarna öfver *Genesis* hafva försiggått enligt samma plan som förut under en följd af år. — I *Syriskan* har genomgåtts 1 kap. af Luk. evang., och hafva dessa föreläsningar varit beräknade för nybegynnare. —

Äfven de *arabiska* föreläsningarna hafva i hufvudsak afsetts för i språket mindre försigkomna lärjungar. Från punkterad lättare text, som genomgåtts under h. t., har under v. t. efter hand öfvergåtts till mer eller mindre opunkterad sådan. Cirka 20 sidor i *Littérature arabe* af *Bel Kassem Ben Sedira* ha under läsåret medhunnits. — *Seminarieöfningarna* hafva fortsatts från och fortgått på samma sätt som under föregående läsår. Större delen af 2 kap. hos Mika har därvid behandlats.

EVALD LIDÉN,

F. L., Professor, innehafvare af Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit

Jämförande språkvetenskap: Under höstterminen (4 timmar i veckan) gafs en allmän öfversikt af den *indoeuropeiska konsonantläran.* Härtill anknöts under vårterminen (3 timmar i veckan) en utförligare framställning af den *germanska konsonantismen* med särskild hänsyn till den *gotiska* och dess ställning till öfriga germanska språks. Äfven viktigare satser ur den allmänna och germanska vokalläran och morfologien genomgingos. Jfr ock under *Sanskrit.*

Sanskrit: Föreläsningsvis (1 timme i veckan hela läsåret) hafva genomgåtts hufvuddragen af *nominalböjningen* jämte det viktigaste af den fornindiska ljudläran, under ständig jämförelse med det grekiska, latinska och germanska formsystemet. Under seminarieöfningarne (2 timmar i veckan under vårterminen) hafva behandlats mindre partier af *Nala-sagan* och *Hitōpadēça*, hvarvid i förekommande fall valda punkter af den indiska verballäran, ordbildningsläran och syntaxen blifvit afhandlade och viktigare ordfamiljer etymologiskt belysta. Såsom inledning till Hitōpadēça höll fil. kand. M. Granér ett föredrag om den *indiska sagodiktningen* och dess sammanhang med den västerländska.

JOHAN MORTENSEN,

Fil. D:r, Docent i allm. litteraturhistoria vid Upsala Universitet, förordnad att under höstterminen 1899 uppehålla Professor Warburgs tjänstgöringsskyldighet

Litteraturhistoria: Den engelska litteraturens historia under nyare tid (ensk. förel. 4 tim. i veck. under oktober och november månader 1899) från renässansens början t. o. m. Ben Jonsson.

Examinatorium 1 timma i veck., och har därunder genomgåtts den svenska litteraturen under medeltiden, reformationen och storhetstiden.

Konsthistoria: Den grekiska konstens historia (ensk. förel. 4 tim. i veck. under september månad). Afslutning af föregående termins kurs. Skulptur: från den yngre attiska skolan t. o. m. den hellenistiska perioden.

Vid seminarieöfningarne hafva följande afhandlingar ventilerats: af stud. *Josef Lundén* Gustaf III såsom dramatisk författare; *Karl Lindberg* »Skur Lur Lejas visa»; *Gustaf Isberg* Reformationstidens drama.

RUDOLF KJELLÉN,

Fil. D:r, Docent i statskunskap med geografi

Statskunskap: *Jämförande nordisk statsrätt* (ensk. förel. 3 tim. i veck. hela läsåret).

Geografi: *Oceanografi* (ensk. förel. 2 tim. i veck. h. t.).
Klimatologi och biogeografi (ensk. förel. 2 tim. i veck. v. t.).

Den statsvetenskapliga kursen, hållen i skalan för fil. kandidatexamens lägre betyg, har medhunnit de tre nordiska staternas författningar med undantag af den egentliga finansrätten.

De geografiska föreläsningarna bilda en direkt fortsättning af den för högre betyg afsedda kurs i allmän fysisk geografi, som tog sin början höstterminen 1898 och således nu efter fyra läseterminer nått sin fullbordan. Framställningen af oceano- och hydrografien har närmast anslutit sig till arbeten af Krümmel, Schott, Supan, Hann, Petterson-Ekman; klimatologien till Supan (handbok och specialafhandlingar), Hann, Hult, Hamberg; biogeografien till Pokorny, Supan och Drude.

LARS WÅHLIN,

Fil. D:r, Bibliotekarie, Docent i klassisk filologi

Grekiska: *Grekisk syntax* (ensk. förel. med repetitionsförhör 1 tim. i veck. hela läsåret).

Seminarieöfningar omfattande kritisk och exegetisk behandling af valda stycken af *Bacchylides* (2 tim. i veck. h. t.) samt af Perikles' liktal, *Thucydides II: 34 o. ff.* (2 tim. i veck. v. t.).

Stilskrifning (1 tim. i veck. hela läsåret).

Föreläsningarne i grekisk syntax ha omfattat en framställning af modusläran samt läran om infinitiven och participiet med hufvudsaklig hänsyn till homeriskt och attiskt språkbruk.

EFRAIM LILJEQVIST.

Fil. D:r, Docent i filosofi

Filosofiens historia: (ensk. föreläsningar 5 tim. i veckan under okt. o. nov.).

Bornhaks »Allgemeine Staatslehre» i filosofisk belysning: (ensk. föreläsningar 3 tim. i veckan under v. t.).

Psykologi: seminarieöfningar 2 tim. i veck. under v. t.

Föreläsningarna i filosofiens historia utgjorde en propedevtisk kurs för filosofie kandidatexamen och de förberedande examina. Föreläsningarna öfver Bornhaks »Allgemeine Staatslehre», som komma att fortsättas under en del af höstterminen, ha anlagts väsentligen för filosofie kandidat- och licentiatstudier; seminarieöfningarna i psykologi återigen uteslutande för licentiatstudier och ha därvid på basen af Joels »Lehrbuch der Psychologie behandlats psykologiska principfrågor äfvensom de primära medvetenhetsföreteelserna.

ELIAS JANZON,

Fil. D:r, Docent i klassisk filologi

Ciceros Brutus (ensk. förel. 3 tim. i veck. under sept. och okt., 1 tim. i veck. under nov. samt hela v. t.).

Horatii Epistlar (ensk. förel. 2 tim. i veck. under nov.).

Terentii Phormio (ensk. förel. 2 tim. i veck. v. t.).

Propertii Elegier (seminarieöfningar 2 sammanhängande tim. hvarannan vecka hela läsåret).

Skriftliga exercitier i latin (1 tim. i veck. hela läsåret).

De enskilda föreläsningarna och de skriftliga exercitierna voro afsedda för lärjungar, som beredde sig för filosofie kandidatexamen; i seminarieöfningarna, som närmast afsågo fil. licentiatexamen, deltogo äfven lärjungar, som aspirerade till högre betyg i fil. kandidatexamen.

Vid föreläsningarna öfver Ciceros Brutus lämnades inledningsvis en framställning af Ciceros verksamhet såsom retorisk skriftställare samt redogjordes för den vetenskapliga apparat, man har att använda vid studiet af hans dithörande arbeten. — Föreläsningarna öfver Horatius höllos på lärjungarnes därom framställda begäran, och behandlade de fem första epist-

larna af första boken. — Föreläsningarna öfver Terentius afsågo att gifva en handledning åt nybörjare i studiet af det gamla latinska lustspelet, hvarför i inledningen en tämligen utförlig skildring uppdrogs af teaterväsendet och det dramatiska skriftställeriet hos romarne. För metrik och prosodi redogjordes i samband med textens uppläsning. Af skådespelet Phormio tolkades de tre första akterna samt 2 scener af den fjärde. — För Propertii lif och diktning lämnades under de första seminarieöfningarna en sammanhängande redogörelse af läraren. Dennes egen samling af Propertiuslitteratur samt på Stadsbiblioteket tillgängliga verk angående skalden genomgingos med påpekande af särskildt viktiga afhandlingar. Vid behandlingen af valda elegier begagnades såsom text Haupt-Vahlens editio quinta under flitigt rådfrågande af framför allt Lachmanns kritiska och Max Rothsteins exegetiska kommentar. Under v. t. har äfven ventilerats en af jämförande tabeller åtföljd afhandling med titel *Statistiskt försök öfver förekomsten af daktyler och spondéer hos Propertius*, utarbetad af fil. stud. Erling Eidem. — De skriftliga exercitierna i latin hafva bestått i öfversättning från svenska af dels för tillfället författad text, då syftet framför allt varit att främja insikten i latinska språkets allmänna lagar, dels valda stycken ur moderna författare, hvarvid särskildt afsetts att befordra lärjungarnes förmåga att omsätta ett modernt tankeinnehåll i uttrycksform. På grund af lärjungarnes mer eller mindre omfattande förstudier hafva exercitierna under v. t. fortgått på tvänne afdelningar.

THE REV. W. HAWKSLEY WESTALL.

E. o. lärare i engelska.

Select Poems of Rob. Browning tolkades under h. t. för såväl lärjungar vid Högskolan som auskultanter (1 t. i veckan).

The United States of North-America, their History and Institutions var under v. t. ämnet för en föreläsningsserie med tillträde såväl för Högskolans lärjungar som för auskultanter (1 t. i veckan).

Praktiska öfningar hafva varit anordnade såväl under h. t., då de bestodo i *engelsk stilskrifning*, som under v. t., då de utgjordes af muntlig öfversättning från svenska till engelska (1 t. i veckan). Båda dessaöfningskurser hafva varit afsedda uteslutande för Högskolans lärjungar.

Nedanstående skrifter och uppsatser hafva sedan förra Årsredogörelsens utsändande blifvit af Högskolans lärare utgifna eller äro under tryckning:

A. U. Bååth:

Ungmön från Antwerpen och andra dikter (under tryckning; Hugo Gebers förlag).

Sagan om Gudrun (under tryckning; Göteborgs Litografiska Aktiebolag).

Uppsatser och Dikter i tidningar och tidskrifter.

Gustaf Cederschiöld:

Om Erikskrönikan, ett historiskt epos från folkungatiden. Gbg 1899 (= n:o 11 i »Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola»).

Om kvinnospråk i Nordisk Tidskrift, utg. af Letterstedtska Föreningen. Stockholm 1899.

Har medverkat till redigering och tryckning af under läsåret utkomna eller ännu under tryckning varande häften af *Ordbok öfver svenska språket*, utg. af Svenska Akademien.

Tillsamman med *V. Olander:*

Svensk uppsatsskrifning. I. Handbok för läraren. Fjärde upplagan. Lund 1899.

Ferdinand Holthausen:

Zu alt- und mittelenglischen dichtungen XI (nr. 58—59) i Anglia bd. XXII.

Zu alt- und mittelenglischen dichtungen XII (nr. 60—61) ib. bd. XXIII.

Die altenglischen Waldere-bruchstücke i Göteborgs Högskolas Årsskrift V.

Der mittelenglische disput zwischen Maria und dem kreuze i Herrigs Archiv bd CIV.

Die quelle des Newcastler Noahspieles i Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft für 1900.

Bemerkungen zu »Twelfth Night» ib.

Emendations to the Text of Havelok i festskrift för Dr. Furnivall 1900.

Havelok. Heidelberg 1900.

Elias Janzon:

Q. Horatius Flaccus. Ett skaldeporträtt från Augusti tid. Utgör häft. XII af Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola.

Longinus on the Sublime ed. by W. Rhys Roberts: anmälan i Eranos Vol. IV (1900) fasc. I.

Rudolf Kjellén:

Sverige, bidrag till en begreppsanalys (i »Det flydda decenniet», Minnesskr. utg. af Fosterl. Studentförb. i Upsala 1899).

Studier öfver Sveriges politiska gränser (i Ymer, h. III, 1899).

Inledning till Sveriges geografi, 1900; utgör häft. XIII af Populärt vetenskapl. föreläsningar vid Göteborgs Högskola.

Tidningsartiklar i nationell och internationell politik (i Göteborgs Aftonblad fr. o. m. Dec. 1899).

Ibsens senaste verk (ibidem 20/1 och 7/2 1900).

Smärre recensioner i litteratur, teater och musik (ibidem sedan Januari 1900).

Evald Lidén:

Ein baltisch-slavisches Anlautgesetz (i Göteborgs Högskolas Årsskrift V, 1899, 4).

Efraim Liljeqvist:

Inledning till psykologien (Göteborgs Högskolas Årsskrift V, 2, 1899).

Om skepticismens betydelse för den filosofiska utvecklingen (Göteborgs Högskolas Årsskrift V, 3, 1899).

Om specifika sinnesenergier. I. Prolegomena (i Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar, Ny följd II, 1899).

O. E. Lindberg:

Veckliga uppsatser i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning från och med 1 Jan. 1900.

Ett par Skisser i tidningar och tidskrifter.

I nästföregående Årsredogörelse uteglömd skrift:

Semiterna och den alfabetiska skriften (i Festskrift, tillägnad konsul Oscar Ekman).

Johan Mortensen:

Anmälan af O. Levertin, Diktare och Drömmare, i Ord och Bild, juni 1899.

Anmälan af Aug. Strindberg, Vid Högre Rätt, i Ord och Bild, september 1899.

Vitalis Norström:

Till Platos idélära (Göteborgs Högskolas Årsskrift 1899, I).

Hvad är sanning? (Göteborg 1899, Wettergren och Kerber).

Svensk Filosofi (Statistisk handbok öfver Sverige, 1900).

Ludvig Stavenow:

Några artiklar i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning.

Karl Warburg:

Viktor Rydberg. En lefnadsteckning, häfte 1—4.

Ur Viktor Rydbergs diktarverkstad, uppsats i Ord och Bild, 1899.

Strindbergs nya historiedramer i Nordisk Tidskrift, 1900.

Uppsatser af litteratur- och konstkritisk art i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, Hvar 8:de dag m. fl.

Har utgifvit och försett med tillägg och anmärkningar »Viktor Rydbergs Skrifter». (Häft. 64—69).

Har utgifvit och försett med inledning och anmärkningar Anna Maria Lenngrens »Skaldeförsök i urval», utgifna i samlingen »För Skola och Hem, Svensk Bokskatt», redigerad af professorerne J. A. Lundell och Ad. Noreen.

Johan Vising:

L'amuïssement de l'R finale en français (Paris 1899, i oktoberhäftet af *Romania).*

Franska Språket i England (Göteborgs Högskolas Årsskrift, V, 1. Medföljde *Inbjudning till den offentliga föreläsning,* med hvilken Professor Evald Lidén tillträdde sitt ämbete).

Smärre uppsatser och granskningar i Literaturblatt für germanische und romanische Philologie och Zeitschrift für französische Sprache und Literatur.

Har ock utgifvit denna Årsredogörelse.

Lars Wåhlin:

Berättelse om det andra nordiska akademiska mötet i Göteborg den 18—20 maj 1899. Göteborg 1900.

Bibliothèque municipale de Gothembourg (i »Göteborg. Institutions sociales et philanthropiques de Gothembourg». Gothembourg 1900).

Bland sådana af Högskolans lärare under det gångna läsåret företagna resor och erhållna förtroendeuppdrag eller utmärkelser, hvilka stå i samband med deras vetenskapliga eller litterära verksamhet, må följande här anföras:

Ferd. Holthausen: Kallades i februari till e. o. professor i engelsk filologi vid Universitetet i Kiel.

Invaldes den 7 maj till utländsk ledamot af Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle.

Utsågs den 21 maj af Styrelsen för Göteborgs Högskola till sakkunnig för att yttra sig om sättet för återbesättandet af professuren i nyeuropeisk lingvistik med undervisningsskyldighet i germanska språk.

Rudolf Kjellén: Invaldes den 4 december till arbetandeledamot af Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle.

Vitalis Norström: Utsetts att författa artikeln »Filosofi» i *Statistisk handbok öfver Sverige.*

Adjungerats såsom sakkunnig att yttra sig öfver de sökande till professuren i teoretisk filosofi i Lund.

Karl Warburg: Har 20 Dec. 1899 af Svenska Akademien erhållit Carl XIV Johans pris »för betydande förtjänster om svensk litteraturforskning».

Har af Svenska Akademien mottagit uppdraget att biträda vid uppgörande af förberedande förslag till plan för Nobelinstitutets bibliotek.

Johan Vising: Erhöll den 14 maj af Kongl. Maj:t uppdrag att å Sveriges vägnar deltaga i den litteraturhistoriska kongress, som sammanträder i Paris den 23—29 juli 1900.

Lars Wåhlin: Invaldes den 8 januari till arbetande ledamot af Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle.

Till medlemmar af redaktionskommittéen för Högskolans Årsskrift har Lärarerådet för 1900 återvalt Professorerna *Vising* och *Norström* samt Bibliotekarien *Wåhlin* (Lärarer. prot. 31 jan.).

Af Årsskriften har under 1899 dess femte band utkommit, innehållande:

1. Till Platos idélära. Af *Vitalis Norström.*
2. Inledning till psykologien. Af *Efraim Liljeqvist.*
3. Om skepticismens betydelse för den filosofiska utvecklingen. Af *Efraim Liljeqvist.*
4. Ein baltisch-slavisches Anlautgesetz. Af *Evald Lidén.*
5. Die altenglischen Waldere-bruchstücke. Neu herausgegeben von *Ferd. Holthausen.*
6. Årsredogörelse 1898—1899. Bihang: Öfversikt af allmänbildande föredrag, som hållits af Göteborgs Högskolas lärare h. t. 1891—v. t. 1899. Sammanfattad af *Gustaf Cederschiöld.*

Af Högskolans undervisning hafva under läsåret begagnat sig:

Lärjungar (Ordningsstadgan § 7) under h. t. 71, under v. t. 67. Af dessa äro 54 namn gemensamma för båda terminerna.

Under höstterminen inskrefvos 23 nya lärjungar, under vårterminen 11.

Enligt uppgift till vårterminens katalog hafva lärjungarne beredt sig för följande examina:

Filosofie licentiatexamen	14
» kandidatexamen	32
» » efterpröfning	4
Teologisk filosofisk examen	13
Juridisk » »	1
» preliminär »	1

Tvenne vid slutet af vårterminen inskrifne studerande hafva icke anmält sig afse någon särskild examen.

De lärjungar, som bereda sig för filosofie licentiatexamen,

hafva med ett undantag aflagt filosofie eller teologie kandidatexamen.

Auskultanter (Ordningsstadgan § 13) hafva under höstterminen varit 17, under vårterminen 86.

Som åhörare af de offentliga föreläsningarna (Ordningsstadgan § 14) hafva antecknat sig (utan frånräkning af samma namn, där det förekommer vid två eller flere serier) under h. t. till tvenne serier 1101 personer, under v. t. till trenne serier 1,616.

Sedan sista årsredogörelsen har Högskolan att beklaga en förlust, som träffat lärjungarnes led genom fil. licentiaten *Evald Olbers* bortgång. Inskrifven vid Högskolan hösten 1893, hade han vid densamma till sin död idkat studier och under loppet af 1898 aflagt en vacker licentiatexamen. Det var också under fullföljande af dialektstudier på den Bohuslänska landsbygden, som han drabbades af den sjukdom, som inom kort ändade hans lif. Värderad af sina lärare för sina samvetsgranna studier och redbara karakter, åtnjöt han bland sina kamrater ett synnerligen stort förtroende och valdes af dem till Studentföreningens v. ordförande höstterminen 1894 och till ordförande under läsåret 1896—97.

Följande examina hafva under läsåret vid Högskolan aflagts:

Sept. 1899 (afslutad 7 sept.):

Fil. stud. *Carl Koch* fil. kand.-ex.[2] i nordiska språk och estetik med litteratur- och konsthistoria.

Fil. stud. *Johan Efraim Spolén* fil. kand.-ex.[2] i statskunskap med geografi och teoretisk filosofi.

Fil. stud. *Rudolf Möller* teol. filos. ex.[2]

Fil. stud. *Gustaf Natanael Ekström* teol. filos. ex.[1]

Fil. stud. *Johan Arvid Ringius* juridisk prelim. ex.

December 1899 (afslutad 8 dec.):

Fil. kand. *Karl Hilmer Lindberg* fil. lic.-ex.[2] i estetik med litteratur- och konsthistoria.

Fil. stud. *Josef Lundén* fil. kand.-ex.[2] i estetik med litteratur- och konsthistoria och nordiska språk.

Fil. stud. *Gustaf Isberg* fil. kand.-ex[2] i historia och estetik med litteratur- och konsthistoria.

Fil. stud. *Fritiof Palmér* fil. kand.-ex.[2] i teoretisk filosofi och germanska språk.

Fil. stud. *Albin Mauritz Lundell* fil. kand.-ex.[1] i estetik med litteratur- och konsthistoria, nordiska språk och germanska språk.

Fil. stud. *Carl Lindsten* fil. kand.-ex.[1] i latin och grekiska.

Fil. stud. *Gustaf Wilhelm Lindeberg* fil. kand.-ex.[1] i historia, statskunskap med geografi och nordiska språk.

Fil. stud. *Karl Johan Edvard Berggren* fil. kand.-ex.[1] i historia, statskunskap med geografi och nordiska språk.

Fil. stud. *Victor Fredborg* fil. kand.-ex.[1] i historia, statskunskap med geografi och estetik med litteratur- och konsthistoria.

Fil. stud. *Wilhelm Nyman* fil. kand.-ex.[1] i romanska språk, germanska språk och teoretisk filosofi.

Fil. studd. *John Gottfrid Hagard* och *Hugo Victor Samuel Johnsson* teol filos. ex.[2]

Fil. stud. *Harald Edvard Erikson* teol. filos. ex.[1]

Fil. kand. *Olof Artur Örtenblad* fyllnadspröfning i antropologi och logik.

Mars 1900 (7 mars):

Fil. stud. *Gustaf Esaias Berglund* teol. filos. ex.[1]

Juni 1900 (afslutad 9 juni):

Fil. kand. *Adolf Wallerius* fil. lic.-ex.[1] i grekiska.

Fil. stud. *Wilhelm Nyman* fil. kand.-ex.[2] i nordiska språk och estetik med litteratur- och konsthistoria.

Fil. stud. *Carl Lindsten* fil. kand.-ex.[2] i semitiska språk, nordiska språk och teoretisk filosofi.

Fil. stud. *Gustaf Wilhelm Lindeberg* fil. kand.-ex.[2] i semitiska språk och teoretisk filosofi.

Fil. stud. *Karl Anders Benediktus Holmertz* fil. kand.-ex.[1] i latin och historia.

Fil. stud. *Harald Edvard Erikson* teol. filos.-ex.[2]

Fil. studd. *Nils Gustaf Albertson, Sigge Eugen Swensson* och *Aron Jansson* teol. filos. ex.[1]
Fil. stud. *Alf Hilding Dannberg* juridisk prelim. ex.

I följande fall, där Högskolan icke ägt själfskrifna examinatorer, har Examenskommissionens ordförande, med stöd af bestämmelserna i Kongl. Maj:ts nådiga resolution af den 17 juni 1893, till examinator förordnat annan lärare vid Högskolan, nämligen:

Sept. 1899	Docenten	*Mortensen*	att	examinera	i	*estetik*, etc.;
» »	»	*Wåhlin*	»	»	»	*i grekiska;*
» »	»	*Kjellén*	»	»	»	*statskunskap m. geografi;*
Dec. 1899	»	*Mortensen*	»	»	»	*estetik* etc.;
» »	»	*Wåhlin*	»	»	»	*grekiska;*
» »	»	*Kjellén*	»	»	»	*statskunskap m. geografi;*
Juni 1900	»	*Wåhlin*	»	»	»	*grekiska;*
» »	»	*Kjellén*	»	»	»	*statskunskap m. geografi.*

De af Herr *James Carnegie* till Högskolan under detta som under sju föregående läsår skänkta *stipendiemedlen* 1,500 kronor hafva fördelats i fem lika belopp, hvilka tillerkänts fil. kandd. *Josua Mjöberg, Carl Koch* och *Josef Lundén* samt fil. studd. *Rudolf Lundkvist* och *Karl Berggren* (Lärarer. prot. 25 oktober).

Ur den å *David Carnegies* stipendiefond (20,000 kr.) för år 1899 upplupna räntan har Lärarerådet utdelat tvenne stipendier å 400 kr. hvartdera åt fil. kand. *Carl Lindsten* och fil. stud. *Victor Fredborg* (Lärarer. prot. 10 febr.).

Af besparade räntor å de båda nyssnämnda donationerna har Lärarerådet tilldelat fil. kand. *Adolf Wallerius* ett extra stipendium å 200 kr. (Lärarer. prot. 10 febr.).

Af Kungl. och Hvitfeldtska Stipendieinrättningen hafva fil. kand. *K. Fredlund* och fil. studd. *A. Lundell, K. Berggren* och *S. E. Swensson* erhållit hvardera ett stipendium å 200 kronor.

Ur samma inrättnings besparade medel hafva fil. kandd.

K. Grimberg och *A. Korlén* erhållit utrikes resestipendier, den förre å 1,000, den senare å 1,200 kronor.

Göthilda-stiftelsen har tilldelat fil. stud. *Fridolf Hellquist* ett stipendium å 200 kronor, och Lärarekollegiet vid Göteborgs Latinläroverk fil. studd. *Victor Johnsson* och *Gustaf Ekström* hvardera ett *Amanda Cervins* stipendium å 150 kronor.

»Ungdomsväns» bepröfvade välvilja mot Högskolans studerande ungdom har äfven detta år tagit sig uttryck i frikostiga gåfvor dels af 600 kronor att af Studentföreningen utdelas såsom stipendier, dels af 400 kronor att af Lärarerådet utdelas såsom premium »för den examinand, som under senaste tvåårsperiod aflagt den filosofie kandidat- eller licentiatexamen, hvilken Lärarerådet anser framför andra värd att med premium belönas». Stipendierna, å 200 kronor hvartdera, hafva tillerkänts fil. kand. *W. Nyman* och fil. studd. *K. A. B. Holmertz* och *A. Jonsson;* premiet fil. lic. *K. H. Lindberg* för hans den 8 december afslutade licentiatexamen.

Studentföreningen har såsom samlingsrum fått sig upplåtet ytterligare ett rum i Högskolans lokal och genom en frikostig gåfva af Professor *Karl Warburg* satts i tillfälle att på ett smakfullt och solidt sätt möblera detsamma. De af Högskolans Styrelse under föregående år beviljade bidragen af 100 kronor till Studentföreningens bokinköp och tidningsprenumeration och 200 kronor för uppehållande af öfningar i sång och musik hafva äfven i år utgått (Styr. prot. 10 april).

I Studentföreningens bibliotek har en värdefull ökning vunnits genom gåfvan af aflidne licentiat *Olbers'* boksamling.

En ny, vacker och fosterländsk idé har under våren kring sig samlat en stor del af Studentföreningen. Det är skyttesaken, för hvars främjande *Göteborgs Högskolas Skyttegille* bildades den 3 mars. Ett antal af 3 passiva och 35 aktiva medlemmar tecknade sig strax, och på därom gjord hemställan åtog sig Högskolans rektor ordförandeskapet för gillet, under det att en för denna rörelse nitälskande vän af Högskolan godhetsfullt åtog sig att bestrida det hufvudsakliga af kostnaderna för idéens förverkligande.

Ur den af Styrelsen för *Göteborgs Stadsbibliotek* — med hvilket Högskolans bibliotek är förenadt — till Stadsfullmäktige afgifna årsberättelsen för kalenderåret 1899 må här följande meddelas:

Biblioteket har varit tillgängligt å samma tider, som i föregående årsredogörelser angifvits.

Antalet besök uppgår för 1899 till 7,736 (mot 8,161 under 1898) eller i medeltal per dag 25,44.

Till begagnande å stället hafva, utan medräkning af de böcker, som tillhöra referensbiblioteket, framtagits 5,225 band (mot 5,133). Antalet utlånade band har varit 4,657 (mot 4,754).

Från offentliga bibliotek å andra orter ha 117 boklån förmedlats (mot 99).

Bibliotekets accessionskatalog för året upptager 5,380 n:r (mot 2,186). Härtill komma 147 tidskrifter, 15 tidningar, statistiskt tryck samt de från Kungl. Justitiedepartementet erhållna tvenska landsortstidningarna för 1897.

Af Bibliotekets ordinarie medel ha användts 6,405 kr. 71 öre för bokinköp.

Bland gåfvorna märkes främst den stora donation, Stadsbiblioteket fått mottaga af framlidne grosshandlare *A. W. Lewgrens* sterbhusdelägare. Dessa läto nämligen i skrifvelse af den 19 maj 1899 meddela, att de med kännedom om det lifliga intresse, hvarmed den aflidne följt Stadsbibliotekets utveckling, beslutit att till detsamma såsom gåfva öfverlämna samtliga de i hans efterlämnade boksamling befintliga böcker, tidskrifter och tidningar, hvilka Biblioteket icke förut äger, men skulle med sina samlingar vilja införlifva. På grund af detta frikostiga anbud har Biblioteket ur *A. W. Lewgrens* samling uttagit icke mindre än 3,064 nummer. Den särdeles värdefulla tillökning, Biblioteket sålunda erhållit, utgöres till största delen af nyare utländsk litteratur inom olika fack, särskildt historia, biografi och geografi.

Bokbinderiarbete har under året utförts för 1,003 kr. 95 öre, hvarjämte äfven må nämnas, att Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället anslagit en summa af 150 kronor för inbindning af detsamma tillhörande arbeten.

Beträffande personalen äro följande af lönestatens omreg-

lering betingade förändringar att anteckna: den 29 december utnämndes e. o. amanuensen Fil. D:r *S. Aberstén* till förste amanuens samt amanuensen *A. Sernström* till andre amanuens, hvarjämte Fil. Kand. *A. Bratt* antogs såsom lönlös e. o. amanuens.

Stadsbibliotekets nybyggnad har nu så fortskridit, att den kommer att till Biblioteksstyrelsen af entreprenören öfverlämnas omkring den 1:e juli, och att Bibliotekets inflyttning kort därefter kommer att företagas.

En annan materialsamling för vid Högskolan idkade studier har åvägabragts genom det inköp af undervisningsmateriel för studiet af konsthistoria, hvartill, enligt hvad förut nämnts, Dr *Pontus Fürstenberg* lämnat medel. För bevarandet och vårdandet af denna vackra materiel har Högskolans Styrelse anvisat ett särskildt rum i Högskolans lokal och på prefektens, Professor *Warburgs*, förslag förordnat Fil. Kand. *Josua Mjöberg* att såsom amanuens handhafva katalogiseringen och vården af densamma (Styr. prot. 21 maj).

Högskolans fonder uppgingo, enligt Drätselkammarens till Styrelsen (prot. 10 april) inlämnade redogörelse, vid ingången af år 1900 till följande belopp:

Edvard Magnus' fond	kr.	334,100: —
Lundgrenska högskolefonden	»	586,000: —
David Carnegies fond	»	552,944: 89
Oscar Ekmans fond	»	415,000: —
Göteborgs undervisningsfond	»	39,091: 07
David Carnegies stipendiefond . . .	»	20,000: —
Pensionsfonden	»	40,414: 59
Gustaf Adolfs-fonden	»	30,000: —
Olof Olofsson Wijks minne	»	100,000: —
James Carnegies donation	»	50,000: —
Dispositionsfonden	»	134,582: 37
Summa	kr.	2,302,132: 92

Motsvarande totalsumma vid ingången af år 1899 var kr. 2,276,771: 64.

Af Högskolans fonder voro den 31 dec. placerade mot 5 1/2 % 85,000; mot 5 % 955,435; mot 4 1/2 % 1,159,000; mot 4 % 55,600. På giro voro innestående 44,383: 83; på sparbanksbok 2,713: 13.

Behållningen på organisationsanslaget utgjorde vid ingången af år 1900 Kr. 1,453: 14 (mot 1,627: 29 vid föregående års början) samt besparingarna å årsanslaget Kr. 34,139: 70 (mot 27,664: 99). Samtliga Högskolans fonder utgjorde alltså vid ingången af år 1900 i rundt tal Kr. 2,337,700 (mot 2,306,000).

Till revisorer af Högskolans räkenskaper för år 1900 har Kongl. Maj:t utsett Lektor *A. Bellinder* med Lektor *E. W. Cedervall* som suppleant samt Stadsfullmäktige Direktör *Karl Strömvall* och Löjtnant *Osvald Kuylenstierna* med Lektor *C. R. Ekstrand* till suppleant.

Undervisningen tager nästa hösttermin sin början måndagen den 10 september.

Göteborg den 15 juni 1900.

JOHAN VISING.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04891 1997